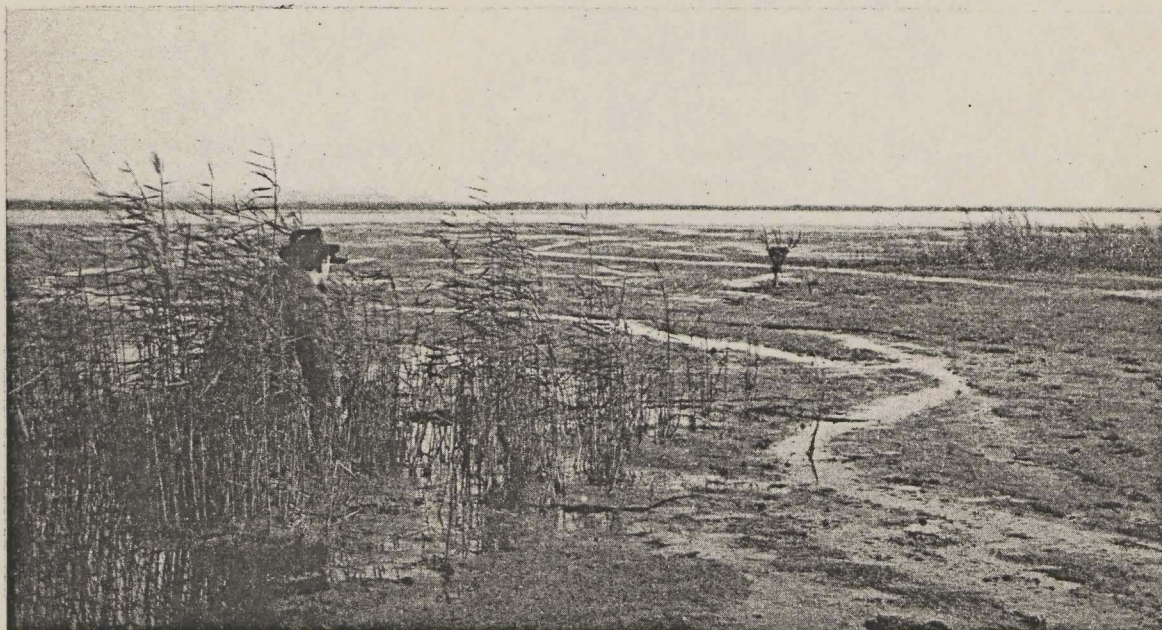

Paul Louis Steenhuizen (1870-1940)
preparateur en vogelfotograaf

Inhoudsopgave

Titelpagina	1
Inhoudsopgave	2
Steenhuizen en de Nederlandsche Ornithologische Vereniging (N.O.V.)	3
Paul Louis Steenhuisen (1870-1940)	
preparateur en vogelfotograaf	5
Steenhuizen en de koninklijke familie (koningin Wilhelmina en prins	
door Bram van der Bijl	9
Steenhuizen en het "vogelpoeltje" (ook wel "veentje" genoemd) van Artis	10
Steenhuizen en het Heimans-dierama	12
Steenhuizen en Heimans & Thijssen	15
Steenhuizen en het Museum Fauna Neerlandica	18
Steenhuizen, werkzaam voor andere instellingen	23
Het Museum van Staatsbosbeheer	23
De vogelcollectie van de Brandaris (Terschelling)	24
Ecomare, De Koog, Texel	26
Privé-collecties	27
Steenhuizen en de fotografie	28
Steenhuizen als preparateur	35
Hoe kwam Steenhuisen aan zijn materiaal?	38
Wat prepareerde Steenhuisen?	39
Waar prepareerde Steenhuisen?	40
De waardering voor Steenhuisen als preparateur	40
De carrière van Steenhuisen bij Artis en het Zoologisch Museum	43
Steenhuizen en diverse overige "vogeltaken"	48

foto voorzijde: Steenhuisen bezig als vogelfotograaf (waarschijnlijk door Jac. P. Thijssen op Texel genomen, toen daar in 1902 een vergadering van de Nederlandsche Ornithologische Vereeniging werd gehouden).(1)

Paul Louis Steenhuisen (1870-1940)

preparateur en vogelfotograf

den naam van der Bij

(foto verspreid: Steenhuisen heeft een vogelfotografisch atelier
aan de P. Thijssedijk 10 te Rotterdam. Toen daar in 1905 een
verandering aan de Nederlandse Ornithologische
Vereniging werd gedaan.)

Inhoudsopgave

Titelpagina	1
Inhoudsopgave	2
Inleiding	3
Steenhuizen en de Nederlandsche Ornithologische Vereeniging (N.O.V.)	5
en de Club van Nederlandsche Vogelkundigen (C.N.V.)	5
Steenhuizen en de koninklijke familie (koningin Wilhelmina en prins Hendrik waren beschermvrouw en -heer van Artis)	9
Steenhuizen en het "vogelpoeltje" (ook wel "veentje" genoemd) van Artis	10
Steenhuizen en het Heimans-diorama	12
Steenhuizen en Heimans & Thijssse	16
Steenhuizen en het Museum Fauna Neerlandica	18
Steenhuizen, werkzaam voor andere instellingen	23
Het Museum van Staatsbosbeheer	23
De vogelcollectie van de Brandaris (Terschelling)	24
Ecomare, De Koog, Texel	26
Privé-collecties	27
Steenhuizen en de fotografie	28
Steenhuizen als preparateur	35
Hoe kwam Steenhuizen aan zijn materiaal?	38
Wat prepareerde Steenhuizen?	39
Waar prepareerde Steenhuizen?	40
De waardering voor Steenhuizen als preparateur	40
De carrière van Steenhuizen bij Artis en het Zoölogisch Museum	43
Steenhuizen en diverse overige "vogelzaken"	48
Steenhuizen en familie-aangelegenheden	49
Het notenapparaat	52
Bronnen afbeeldingen	59

Inhoudsopgave

1	Trefwoorden
2	Inhoudsopgave
3	Inleiding
4	Steenhuizen en de Nederlandse Ornithologische Vereniging (N.O.V.)
5	en de Club van Nederlandse Vogelkundigen (C.N.V.)
6	Steenhuizen en de koninklijke familie (koningin Wilhelmina en prins
7	Herderik waren beschermvrouwen en -heer van Artis)
8	Steenhuizen en het "vogelpoeltje" (ook wel "veenje" genoemd) van Artis
9	Steenhuizen en het Heijmans-diorama
10	Steenhuizen en Heijmans & Thijssen
11	Steenhuizen en het Museum Fauna Neerlandica
12	Steenhuizen, werkzaam voor andere instellingen
13	Het Museum van Staatsbosbeheer
14	De vogelcollectie van de Brandaris (Terschelling)
15	Economus, De Kooij, Tenzel
16	Privé-collecties
17	Steenhuizen en de fotografie
18	Steenhuizen als preparateur
19	Hoe kwam Steenhuisen aan zijn materiaal?
20	Wat prepareerde Steenhuisen?
21	Wat prepareerde Steenhuisen?
22	De waardering voor Steenhuisen als preparateur
23	De carrière van Steenhuisen bij Artis en het Zoologisch Museum
24	Steenhuizen en diverse overige "vogelzaken"
25	Steenhuizen en familie-aangelegenheden
26	Het notarispraktijk
27	Bronnen afbeeldingen

Inleiding

Om een tentoonstelling aan de preparateur P.L. Steenhuizen te kunnen wijden, moest voor het Zoölogisch Museum te Amsterdam eerst meer informatie over Steenhuizen verzameld worden. Tijdens het bijeenzoeken van informatie bleek niet over alle aspecten van het leven en werk van Steenhuizen evenveel bekend te zijn. Dit heeft tot gevolg, dat in de navolgende biografie niet op alle aspecten even gedetailleerd ingegaan kan worden. Uit het materiaal is gebleken, dat de keuze van het museum om een tentoonstelling aan Steenhuizen te wijden een zeer goede is, want Steenhuizen heeft duidelijk zijn sporen achtergelaten in de geschiedenis van Artis en het Zoölogisch Museum.

In de tijd, dat Steenhuizen bij Artis werd aangesteld, was in vele natuurhistorische musea de taxonomische opstelling ten dienste van de wetenschapper nog gebruikelijk. Heimans & Thijssse trachtten echter de natuurbeleving en de veldbiologie populairder te maken bij het grote publiek. Wat zij veelal met boeken en artikelen in kranten en tijdschriften deden, poogde Steenhuizen te bewerkstelligen met zijn eigen werk: vogelgroepen, diorama's en vogelfoto's. Steenhuizen had ook de unieke gelegenheid zijn hobby (vogels) ten dienst te maken aan zijn museumwerk. De kennis over vogels, die hij tijdens zijn vele tochten opdeed, verwerkte hij in zijn prepareerwerk. De bezoekers van de verschillende instellingen, waar zijn werk te zien was, profiteerden daar op hun manier ook weer van. Hoewel natuurlijk met instemming van zijn superieuren, kreeg Steenhuizen de gelegenheid met zijn vogelgroepen een overheersend stempel te drukken op het zogeheten Museum Fauna Neerlandica.

De uitdrukking "wie schrijft, die blijft" is op Steenhuizen als volgt van toepassing: Heimans & Thijssse hebben veel geschreven, zodat zij ook nu nog naamsbekendheid genieten; Steenhuizen schreef niet, zijn prepareerwerk doorstond de tand des tijds maar ten dele, zodat hij nu tot de rang der onbekenden behoort. Van het kaliber Heimans & Thijssse was hij niet, maar hij verdient meer dan anonimiteit. De tentoonstelling van het Zoölogisch Museum

Om een tentoonstelling aan de preparateur P.J. Steenhuisen te kunnen wijden, moest voor het Zoologisch Museum te Amsterdam eerst meer informatie over Steenhuisen verzameld worden. Tijdens het bijeenzoeken van informatie bleek niet over alle aspecten van het leven en werk van Steenhuisen evenveel bekend te zijn. Dit heeft tot gevolg, dat in de navolgende hoofdstukken niet op alle aspecten even gedetailleerd ingegaan kan worden. Uit het materiaal is gebleken, dat de keuze van het museum om een tentoonstelling aan Steenhuisen te wijden een zeer goede is, want Steenhuisen heeft duidelijk zijn sporen achtergelaten in de geschiedenis van Artis en het Zoologisch Museum.

In de tijd, dat Steenhuisen bij Artis werd aangesteld, was in vele natuur-historische musea de taxonomische opstelling ten dienste van de wetenschap per nog gebruikelijk. Heijmans & Thijssen trachtten echter de natuurbeleving en de veldbiologische populairder te maken bij het grote publiek. Wat zij veelal met boeken en artikelen in kranten en tijdschriften deden, poogde Steenhuisen te bewerkstelligen met zijn eigen werk: vogelgroepen, diorama's en vogelfoto's. Steenhuisen had ook de unieke gelegenheid zijn hobby (vogels) ten dienste te maken aan zijn museumwerk. De kennis over vogels, die hij tijdens zijn vele tochten opdoed, verwerkte hij in zijn preparaatwerk. De bezoekers van de verschillende instellingen, waar zijn werk te zien was, profiteerden daar op hun manier ook weer van. Hoewel natuurlijk met instemming van zijn superieuren, kreeg Steenhuisen de gelegenheid met zijn vogelgroepen een overheersend stampel te drukken op het zogeheten Museum Fauna

Nederlandse. De uitdrukking "wie schrijft, die blijft" is op Steenhuisen als volgt van toepassing: Heijmans & Thijssen hebben veel geschreven, zodat zij ook nu nog naam bekendheid genieten; Steenhuisen schreef niet, zijn preparaatwerk doordat de tand des tijds maar ten dele, zodat hij nu tot de rang der onbekenden behoort. Van het kaliber Heijmans & Thijssen was hij niet, maar hij verdient meer dan anonimiteit. De tentoonstelling van het Zoologisch Museum

is een poging om hem daarvoor te behoeden. Hoewel volledigheid is nagestreefd, blijven aanvullingen mogelijk. De samensteller staat open voor alle op- en aanmerkingen, correcties, aanvullingen etcetera, die lezers na het lezen van de navolgende biografie zouden kunnen hebben. Mogelijke bijdragen worden wellicht in een herziene (en eventueel uitgebreide) versie verwerkt. Wanneer in het navolgende verhaal sprake is van Artis wordt of het Koninklijk Zoölogisch Genootschap "Natura Artis Magistra" of de door dit genootschap beheerde diergaarde bedoeld. Tenslotte bedankt de samensteller iedereen, die op wat voor manier dan ook heeft bijgedragen aan de samenstelling van de navolgende biografie.

Voordat de oprichting van de uiteindelijke N.O.V. was per slot van rekening min of meer in zijn atelier in Artis ontstaan²⁾. De statuten van de N.O.V. werden goedgekeurd bij Koninklijk Besluit van 14 juni 1901, nr. 561). Tot november 1904 verschenen de jaarverslagen en de verslagen van vergaderingen en excursies van de vereniging in het tijdschrift *De Levende Natuur* (redactie: E. Heimans (N.O.V.-lid), Thijssen (N.O.V.-lid)³⁾ en J. Jaspers Jr.). Later kreeg de vereniging een eigen tijdschrift, waarin ook door leden geschreven artikelen verschenen. Met ingang van 1912 kreeg het tijdschrift de naam *Ardea*. *Ardea* is nog steeds de naam van het tijdschrift van de Nederlandse Ornithologische Unie (N.O.U.). Naar de mening van enige leden neigde de N.O.V. op een gegeven moment te veel naar (in hun ogen overdreven) vogelbescherming. Zij waren van mening, dat het verzamelen van vogels (veelal d.m.v. jacht) voor puur wetenschappelijke doeleinden niet aan banden gelegd mocht worden. Onder leiding van Snouckaert van Schauburg vond er uiteindelijk een afsplitsing plaats. 22 Mei 1911 werd bij Snouckaert van Schauburg thuis te Neerlangbroek (Utrecht) de Club van Nederlandsche Vogelkundigen (C.N.V.) opgericht. De statuten van de C.N.V. werden goedgekeurd bij Koninklijk Besluit van 18 juli 1911, nr. 78⁴⁾. Steenhuisen was ook al snel lid van deze vereniging, maar bleef daarbij ook lid van de N.O.V. Het tijdschrift van de C.N.V. verscheen na december 1936 onder de naam van *Lamora*, nadat het eerst onder enige andere titels was verschenen.

Steenhuizen en de Nederlandsche Ornithologische Vereeniging (N.O.V.) en de Club van Nederlandsche Vogelkundigen (C.N.V.)

Op initiatief van dr. C. Kerbert, de toenmalige directeur van Artis, had er in het begin van 1901 tussen hem, dr. J. Büttikofer, mr. dr. R. Baron Snouckaert van Schauburg, prof. dr. J. Ritzema Bos en Jac. P. Thijssse een bespreking plaats over de oprichting van een Nederlandse ornithologische vereniging. Deze bespreking had een circulaire tot gevolg, waarin geïnteresseerden voor een oprichtingsvergadering (30 maart 1901, 13.30, in één van de zalen van Artis) werden opgeroepen. Steenhuizen was ook bij de oprichtingsvergadering aanwezig¹⁾. Het plan voor de oprichting van de uiteindelijke N.O.V. was per slot van rekening min of meer in zijn atelier in Artis ontstaan²⁾. De statuten van de N.O.V. werden goedgekeurd bij Koninklijk Besluit van 14 juni 1901, nr. 55¹⁾. Tot november 1904 verschenen de jaarverslagen en de verslagen van vergaderingen en excursies van de vereniging in het tijdschrift De Levende Natuur (redactie: E. Heimans (N.O.V.-lid), Thijssse (N.O.V.-lid)³⁾ en J. Jaspers Jr.). Later kreeg de vereniging een eigen tijdschrift, waarin ook door leden geschreven artikelen verschenen. Met ingang van 1912 kreeg het tijdschrift de naam Ardea. Ardea is nog steeds de naam van het tijdschrift van de Nederlandse Ornithologische Unie (N.O.U.).

Naar de mening van enige leden neigde de N.O.V. op een gegeven moment te veel naar (in hun ogen overdreven) vogelbescherming. Zij waren van mening, dat het verzamelen van vogels (veelal d.m.v. jacht) voor puur wetenschappelijke doeleinden niet aan banden gelegd mocht worden. Onder leiding van Snouckaert van Schauburg vond er uiteindelijk een afsplitsing plaats. 22 Mei 1911 werd bij Snouckaert van Schauburg thuis te Neerlangbroek (Utrecht) de Club van Nederlandsche Vogelkundigen (C.N.V.) opgericht. De statuten van de C.N.V. werden goedgekeurd bij Koninklijk Besluit van 18 juli 1911, nr. 78⁴⁾. Steenhuizen was ook al snel lid van deze vereniging, maar bleef daarbij ook lid van de N.O.V. Het tijdschrift van de C.N.V. verscheen na december 1936 onder de naam van Limosa, nadat het eerst onder enige andere titels was verschenen.

Steenhuizen en de Nederlandse Ornithologische Vereniging (N.O.V.) en de Club van Nederlandse Vogelkundigen (C.N.V.).

Op initiatief van dr. C. Kerbert, de toenmalige directeur van Artis, had er in het begin van 1901 tussen hem, dr. J. Bakkeler, mr. dr. R. Baron Snoouckert van Schaumburg, prof. dr. J. Kitzema Bos en Jac. P. Thijssen een bespreking plaats over de oprichting van een Nederlandse ornithologische vereniging. Deze bespreking had een circulaire tot gevolg, waarin gemitteerden voor een oprichtingsvergadering (30 maart 1901, 13.30, in één van de zalen van Artis) werden opgeroepen. Steenhuisen was ook bij de oprichtingsvergadering aanwezig¹⁾. Het plan voor de oprichting van de wetenschappelijke N.O.V. was per slot van rekening min of meer in zijn ateljee in Artis ontstaan²⁾. De statuten van de N.O.V. werden goedgekeurd bij Koninklijk Besluit van 14 juni 1901, nr. 551. Tot november 1904 verschenen de jaarverslagen en de verslagen van vergaderingen en excursies van de vereniging in het tijdschrift *De Levende Natuur* (redactie: E. Heijmans (N.O.V.-lid), Thijssen (N.O.V.-lid) en J. Jaspers jr.). Later kreeg de vereniging een eigen tijdschrift, waarin ook door leden geschreven artikelen verschenen. Met ingang van 1912 kreeg het tijdschrift de naam *Ardea*. *Ardea* is nog steeds de naam van het tijdschrift van de Nederlandse Ornithologische Unie (N.O.U.).

Naar de mening van enige leden neigde de N.O.V. op een gegeven moment te veel naar (in hun ogen overduidelijk) vogelbescherming. Zij waren van mening, dat het verzamelen van vogels (veelal d.m.v. jacht) voor puur wetenschappelijke doeleinden niet aan banden gelegd mocht worden. Onder leiding van Snoouckert van Schaumburg vond er uiteindelijk een afsplitsing plaats. 23 Mei 1911 werd bij Snoouckert van Schaumburg thuis te Neerlandbroek (Utrecht) de Club van Nederlandse Vogelkundigen (C.N.V.) opgericht. De statuten van de C.N.V. werden goedgekeurd bij Koninklijk Besluit van 18 juli 1911, nr. 730. Steenhuisen was ook al aan het lid van deze vereniging, maar bleef daarbij ook lid van de N.O.V. Het tijdschrift van de C.N.V. verscheen na december 1936 onder de naam van *Lingua*, nadat het eerst onder enige andere titels was verschenen.

De opzet van het tijdschrift van de C.N.V. was vergelijkbaar met die van het tijdschrift van de N.O.V. De bijdragen van Steenhuizen in de vorm van artikelen voor één van de twee tijdschriften waren vrij gering, te weten: Naamlijst van Vogels, in natuurstaat in den Tuin van het Koninklijk Zoölogisch Genootschap "Natura Artis Magistra" te Amsterdam waargenomen, over het tijdvak September 1891 - medio 1915 (Ardea 5 (1916) 62-65);

Het Hagelzakje of Dodaars, *Podiceps r. ruficollis* (Pall.) broedende waargenomen op den vijver in het Oosterpark te Amsterdam, in de lente en den zomer van 1934 (Ardea 23 (1934) 127-131).

Zoals uit de titels blijkt, waren beide artikelen gebaseerd op eigen waarnemingen. In beide tijdschriften werden overzichten van ornithologische waarnemingen, gedurende bepaalde perioden, bijgehouden. Steenhuizen gaf veelal zijn ornithologische waarnemingen door aan de auteurs van deze rubrieken. Voor de komst van beide tijdschriften werd een dergelijk overzicht bijgehouden in De Levende Natuur.

Beide verenigingen hielden geregeld (1 à 2 x per jaar, geen vaste plaats in het land) een vergadering, soms gecombineerd met een excursie. Steenhuizen was een trouw bezoeker van zowel de vergaderingen als de excursies van beide verenigingen. Bij vergaderingen maakten leden van de gelegenheid gebruik om melding te maken van ornithologisch interessante waarnemingen.

Steenhuizen kon hier altijd een bijzonder grote bijdrage aan leveren, omdat hij als preparateur van Artis vele bijzondere exemplaren ter preparatie voor de collectie van Artis (m.n. Museum Fauna Neerlandica) ontving. Veel van zijn bijdragen waren echter ook gebaseerd op waarnemingen in de vrije natuur. Vaak kon hij zijn medeleden iets laten zien: opgezette vogels (vooral als de vergadering in Artis werd gehouden), foto's (b.v. uit zijn stereoscopische series of van een opgezette vogel), eieren, huiden of zelfs een "show" van geprojecteerde lichtbeelden.

Hoewel Steenhuizen dus een trouw lid was (van beide verenigingen was hij totaan zijn dood toe lid, waarbij hij alleen op gevorderde leeftijd de

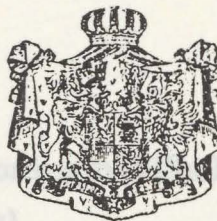
De opzet van het tijdschrift van de C.N.V. was vergelijkbaar met die van het tijdschrift van de N.O.V. De bijdragen van Steenhuisen in de vorm van artikelen voor één van de twee tijdschriften waren vrij gering, te weten: Naamlijst van Vogels, in natuurstaat in den Tuin van het Koninklijk Zoologisch Genootschap "Naturae Artis Magistra" te Amsterdam (1891-1892) waargenomen, over het tijdschrift September 1891 - medio 1915 (Afdel. 5 (1915) 62-65); Het Hagedisje of Dobber, Podiceps r. ruficollis (Fall.) probeerde waargenomen op den vijver in het Oosterpark te Amsterdam, in de lente en zomer van 1904 (Afdel. 23 (1904) 127-131). Zoals uit de titels blijkt, waren beide artikelen gebaseerd op eigen waarnemingen. In beide tijdschriften werden overzichten van ornithologische waarnemingen, gedurende bepaalde periodes, bijgehouden. Steenhuisen gaf veelal zijn ornithologische waarnemingen door aan de auteurs van deze rubrieken. Voor de komst van beide tijdschriften werd een dergelijk overzicht bijgehouden in *De Ierlandse Natuur*. Beide verenigingen hielden geregeld (1 à 2 x per jaar, geen vaste plaats in het land) een vergadering, soms gecombineerd met een excursie. Steenhuisen was een trouw bezoeker van zowel de vergaderingen als de excursies van beide verenigingen. Bij vergaderingen maakten leden van de gelegenheid gebruik om melding te maken van ornithologisch interessante waarnemingen. Steenhuisen kon hier altijd een bijzonder grote bijdrage aan leveren, omdat hij als preparateur van Artis vele bijzondere exemplaren ter paraatstelling voor de collectie van Artis (nu: Museum Fauna Neerlandica) ontving. Veel van zijn bijdragen waren echter ook gebaseerd op waarnemingen in de vrije natuur. Vaak kon hij zijn medeliden iets laten zien: opgezette vogels (vooral als de vergadering in Artis werd gehouden), foto's (b.v. uit zijn stereoscopische series of van een opgezette vogel), eieren, knippen of zelfs een "show" van geprojecteerde lichtbeelden. Hoewel Steenhuisen dus een trouw lid was (van beide verenigingen was hij totaal zijn dood toe lid, waarbij hij alleen op gevorderde leeftijd de

vergaderingen van de N.O.V. iets minder vaak bezocht), heeft hij in geen van beide verenigingen ooit een bestuursfunctie gehad. Wel heeft Steenhuizen voor de N.O.V. in 1909 het saldo gecontroleerd⁵⁾ en is hij in 1929 tot lid van een commissie voor het nazien der rekening en verantwoording over 1928 benoemd⁶⁾.

Beide verenigingen kenden in beginsel een wetenschappelijke benadering van de ornithologie, die klaarblijkelijk niet erg interessant was voor een groot publiek. Zowel de N.O.V. als de C.N.V. waren kleine verenigingen, waarvan de C.N.V. de kleinste was. Van de C.N.V. kon men slechts lid worden, als het bestuur de aanvraag tot lidmaatschap honoreerde. Wetenschappers en welgestelden vormden een groot deel van beide verenigingen. Steenhuizen was iemand, die daarop een uitzondering vormde: hij was afkomstig uit een eenvoudig gezin en niet wetenschappelijk opgeleid. Zijn werk als preparateur maakte hem ook niet welgesteld. Maar zijn grote ornithologische kennis, opgedaan door het maken van talloze tochten in de vrije natuur en het prepareren van vele vogels, maakten hem, gecombineerd met zijn alom geprezen preparateurswerk, toch tot een gerespecteerd lid van beide verenigingen. Met diverse leden onderhield Steenhuizen ook buiten de verenigingen om contact. Verschillende leden behoorden al voor de oprichting van de verenigingen tot de kennissenkring van Steenhuizen.

De deelnemers aan het eerste lustrum van de Club van Nederlandsche Vogelkundigen, dat op 6 mei 1916 bij de voorzitter thuis te Doorn werd gevierd; zittend (v.l.n.r.): A. J. Bicaau (penningmeester), mr. dr. R. C. E. G. J. Baron Smeekneert van Schanburg (voorzitter) en P. A. Hens (secretaris); staande (v.l.n.r.): A. L. Fischer, L. Swift Woodland, R. Tepe, mr. A. Capadose, mr. G. J. Verburgt, dr. C. Eijffman, mr. M. P. Thomassen & Thuessink van der Hoop van Slochteren, P. L. Steenhuizen, mr. W. G. Warfhoen.(3)

PRAEPARATEUR
VOOR
Z.K.H. HENDRIK,
PRINS DER NEDERLANDEN,
HERTOG VAN MECKLENBURG, ENZ.

PRAEPARATEUR
AAN HET
KON. ZOOL. GENOOTSCHAP
„NATURA ARTIS MAGISTRA“.

ATELIER VOOR HET OPZETTEN VAN VOGELS EN ZOOGDIEREN.

ALEXANDERKADE 8.

AMSTERDAM, 191

Het briefhoofd van Steenhuizen, nadat hem het recht was toegekend om "het Wapen van Zijne Koninklijke Hoogheid den Prins der Nederlanden, Hertog van Mecklenburg" te voeren; de tekening links is door Marie Kelting vervaardigd. (2)

De deelnemers aan het eerste lustrum van de Club van Nederlandsche Vogelkundigen, dat op 6 mei 1916 bij de voorzitter thuis te Doorn werd gevierd; zittend (v.l.n.r.): A. J. Blaauw (penningmeester), mr. dr. R. C. E. G. J. Baron Snouckaert van Schauburg (voorzitter) en P. A. Hens (secretaris); staande (v.l.n.r.): A. L. Fischer, L. Smelt Woodland, R. Tepe, mr. A. Capadose, mr. G. J. Verburgt, dr. C. Eijkman, mr. M. P. Thomassen à Thuessink van der Hoop van Slochteren, P. L. Steenhuizen, mr. W. G. Wurfbain. (3)

PHARMACIUM
VAN HET
KON. ZOOL. GEMEENTEMUSEUM
NATUUR. HIST. MUSEUM

PHARMACIUM
VAN HET
KON. ZOOL. GEMEENTEMUSEUM
NATUUR. HIST. MUSEUM

ATELIER VOOR HET OPZETTEN VAN VOGELS EN ZOOLOGIEN

ALEXANDERKADE 8

AMSTERDAM

De deelnemers aan het eerste jubileum van de Club van Nederlandse
Vogelkundigen, dat op 8 mei 1916 bij de voorzitter thuis te Doorn werd gevierd;
zittend (v.l.n.r.): A. J. Blaauw (penningmeester), mr. dr. R. C. E. J. Broun
Stenochant van Schouburg (voorzitter) en P. A. Hens (secretaris); staande
(v.l.n.r.): A. J. Wicher, L. Smelt Woodland, R. Tey, mr. A. Capadose, mr. G.
J. Verburg, dr. C. Eijerman, mr. M. P. Thomassen & Thuisen van der Hoop
van Slochteren, P. L. Steenhuisen, mr. W. G. Wuyfman (2)

Steenhuizen en de koninklijke familie (koningin Wilhelmina en prins Hendrik waren beschermvrouw en- heer van Artis)

In 1911 werd het naar de nieuwste eisen ingerichte Reptielenhuis, waarbij ook

Zondag 28 mei 1905 bezocht de koninklijke familie (koningin Wilhelmina, koningin-moeder Emma en prins Hendrik) Artis. Bij deze gelegenheid werden ook de stereoscopische foto's, die door Steenhuizen vervaardigd en in Artis te zien waren, bezichtigd. Hierna werd Steenhuizen aan hen voorgesteld⁷⁾.

Steenhuizen en prins Hendrik hadden hun interesse voor het jagen gemeen, terwijl Steenhuizen als preparateur ook de bij de jacht horende jachttrofeeën kon vervaardigen. Vooral daarom zal er ongetwijfeld na deze kennismaking sprake zijn geweest van verder contact tussen Steenhuizen en prins Hendrik. 19 April 1913 ontving Steenhuizen namelijk een diploma, waarbij aan hem het recht werd toegekend, om "het Wapen van Zijne Koninklijke Hoogheid den Prins der Nederlanden, Hertog van Mecklenburg" te voeren. De onderscheiding gaf Steenhuizen geen recht tot het doen van leveranties. Prins Hendrik maakte echter wel gebruik van de diensten van Steenhuizen. Wat Steenhuizen allemaal voor prins Hendrik heeft opgezet, is onbekend. Wel is bekend, dat Steenhuizen donderdag 28 december 1914 naar paleis Noordeinde moest komen om te bepalen of de goudfazant, die hij voor prins Hendrik had opgezet, geplaatst kon worden bij de bastaard-Reevesfazant, die Steenhuizen al eerder voor hem had opgezet. Een geelkleurig (een natuurlijke kleurafwijking, die ook wel xanthisme wordt genoemd) wild konijn, dat Steenhuizen december 1913 ter preparatie voor prins Hendrik kreeg toegezonden, heeft hij nooit ontvangen, omdat het door een misverstand verloren was gegaan. Steenhuizen maakte van het aan hem toegekende recht gebruik en voerde het wapen van prins Hendrik in zijn briefhoofd, waarin hij zich tevens "praeparateur voor Z.K.H. Hendrik, Prins der Nederlanden, Hertog van Mecklenburg, enz." noemde⁸⁾.

waterzuring, harig, wilgenroosje, stekelvaren, pluimvaren, hertshooi, bloembies, veldkers, hondskruid, speenkruid, waterkers, braam, wilde framboos, valeriana, wilde kervel, weegbree, akkerdistel, engelwortel, dopheide, dotterbloemen, gele plomp. De volgende inheemse vogels kwamen

Steenhuizen en de koninklijke familie (koningin Wilhelmina en prins Hendrik waren beschermvrou en -heer van Artis)

Zondag 28 mei 1905 bezocht de koninklijke familie (koningin Wilhelmina, koningin-moeder Emma en prins Hendrik) Artis. Bij deze gelegenheid werden ook de stereoscopische foto's, die door Steenhuisen vervaardigd en in Artis te zien waren, bezichtigd. Hierna werd Steenhuisen aan hem voorgesteld.¹⁾ Steenhuisen en prins Hendrik hadden hun interesse voor het jagen gemeen, terwijl Steenhuisen als preparateur ook de bij de jacht horende jachtroelen kon vervaardigen. Vooral daarom zal er ongetwijfeld na deze kennismaking sprake zijn geweest van verder contact tussen Steenhuisen en prins Hendrik. In April 1913 ontving Steenhuisen namelijk een diploma, waarbij aan hem het recht werd toegekend, om "het Wapen van Zijne Koninklijke Hoogheid den Prins der Nederlanden, Hertog van Mecklenburg" te voeren. De onderscheiding gaf Steenhuisen geen recht tot het doen van leveranties. Prins Hendrik maakte echter wel gebruik van de diensten van Steenhuisen. Wat Steenhuisen allemaal voor prins Hendrik heeft opgezet, is onbekend. Wel is bekend, dat Steenhuisen donderdag 28 december 1914 naar paleis Noordinde moest komen om te bepalen of de koninklijke, die hij voor prins Hendrik had opgezet, geplaatst kon worden bij de bestaande bevestiging, die Steenhuisen al eerder voor hem had opgezet. Een keukenscherm (een natuurlijke kleurvrijheid, die ook wel xanthisme wordt genoemd) wild konijn, dat Steenhuisen december 1913 ter preparatie voor prins Hendrik kreeg toegesonden, heeft hij nooit ontvangen, omdat het door een misverstand verloren was gegaan. Steenhuisen maakte van het aan hem toegekende recht gebruik en verde het wapen van prins Hendrik in zijn briefhoofd, waarin hij zich tevens "preparateur voor K.K.H. Hendrik, Prins der Nederlanden, Hertog van Mecklenburg, enz." noemde.²⁾ 1. Het

Steenhuizen en het "vogelpoeltje" (ook wel "veentje" genoemd) van Artis

In 1911 werd het naar de nieuwste eisen ingerichte Reptielenhuis, waarbij ook het Insectarium was ondergebracht, voltooid. Een gedeelte van één van de vijvers moest daartoe gedeeltelijk worden verlegd, hierdoor kreeg Steenhuizen de gelegenheid een "vogelpoeltje" voor moeras- en waadvogels aan te leggen⁹⁾. Het werd een nagebootst stukje natuur uit het Naardermeer, waarin de gehele flora en fauna van het Naardermeer vertegenwoordigd was. De keuze van de directie van Artis, die hierin een lang gekoesterd plan in vervulling zag gaan, was waarschijnlijk op voorspraak van Steenhuizen op het Naardermeer gevallen, omdat Steenhuizen een zeer frequent bezoeker van dit gebied was en daarom goed op de hoogte was van de flora en fauna, die men er kon aantreffen. De opzichter van het Naardermeer, J. Hoetmer, en zijn ondergeschikten hielpen Steenhuizen om met veel zorg en toewijding bomen, struiken, rietpollen en waterbloemen, allen met de bijbehorende wortels, uit soms zeer moeilijk toegankelijke plekjes van het Naardermeer te halen. Steenhuizen had voor het verzamelen van het benodigde materiaal de grootst mogelijke vrijheid daartoe verkregen van de voorzitter van de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten, dr. J.Th. Oudemans. Deze vereniging was toen immers al eigenaar van het Naardermeer. Oudemans was geen onbekende voor Steenhuizen: 1) beiden waren lid van de N.O.V.³⁾; 2) de wetenschappelijke inrichting van het Museum Fauna Neerlandica van Artis was door Oudemans verricht¹⁰⁾.

Juni 1911 groeiden de volgende inheemse planten en bomen in het "vogelpoeltje": berk, els, lijsterbes, waterwilg, gewone wilg, meidoorn, aronia, wilde sneeuwbal, vogelkers, kamperfoelie, hop, riet, gele lis, zegge, watereppe, fonteinkruid, reukgras, brongras, piekgras, smeewortel, veldzuring, waterzuring, harig, wilgenroosje, stekelvaren, pluimvaren, hertshooi, bloembies, veldkers, hondsdrif, speenkruid, waterkers, braam, wilde framboos, valeriaan, wilde kervel, weegbree, akkerdistel, engelwortel, dopheide, dotterbloemen, gele plomp. De volgende inheemse vogels kwamen

In 1911 werd het naar de nieuwste eisen ingerichte Heptieenhuis, waarbij ook het insectarium was ondergebracht, voltooid. Een gedeelte van één van de vijvers moest daartoe gedeeltelijk worden verlegd, hierdoor kreeg Steenhuisen de gelegenheid een "vogelpoelje" voor moeras- en waadvogels aan te leggen.⁸⁾ Het werd een nagebootst stukje natuur uit het Naardenermeer, waarin de gehele flora en fauna van het Naardenermeer vertegenwoordigd was. De keuze van de directie van Arlis, die hierin een lang gekoesterd plan in vervulling zag, was waarschijnlijk op voorstel van Steenhuisen op het Naardenermeer gevallen, omdat Steenhuisen een zeer frequent bezoeker van dit gebied was en daarom goed op de hoogte was van de flora en fauna, die men er kan aantreffen. De opzichter van het Naardenermeer, J. Hoetner, en zijn ondergeschikten hielpen Steenhuisen om met veel zorg en toewijding bomen, struiken, rietpollen en waterbloemen, allen met de bijbehorende wortels, uit soms zeer moeilijk toegankelijke plekken van het Naardenermeer te halen. Steenhuisen had voor het verzamelen van het beschijde materiaal de grootste mogelijk vrijheid daartoe verkregen van de voorzitter van de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten, dr. J. Th. Oudemans. Deze vereniging was toen immers al eigenaar van het Naardenermeer. Oudemans was geen onbekende voor Steenhuisen: 1) beiden waren lid van de N.O.V.⁹⁾ 2) de wetenschappelijke inrichting van het Museum Fauna Neerlandica van Arlis was door Oudemans verricht.¹⁰⁾ Eind 1911 groeiden de volgende inheemse planten en bomen in het "vogelpoelje": berk, eik, lijsterbes, waterwilg, gewone wilg, meidoorn, azijn, wilde anemoon, vogelkers, kamperfoelie, hop, riet, gele lis, zegge, waterpeper, fonteinkruid, reuzengras, piekgras, anjerwortel, veldruis, waterzuring, hant, wilgenroosje, stekeelvaren, pluinvaren, hortschoot, bloembies, veldkers, hondsbietel, speenkruid, waterkers, brasa, wilde framboos, valerian, wilde kervel, weegbre, akkerdistel, engelwortel, dopbete, dottelbloemen, gele plomp. De volgende inheemse vogels kwamen

voor: lepelaar, roerdomp, purperreiger, blauwe reiger, kwak, fuut, waterhoen, kievit, goudplevier, tureluur, grutto.

Daarnaast bezochten tal van vogels vrijwillig het "vogelpoeltje"¹¹⁾. De kwakken verkozen echter al snel de vrije natuur boven het "vogelpoeltje"¹²⁾. Voor zover bekend werd in ieder geval in het voorjaar van 1913 door de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten enig aanvullingsmateriaal uit het Naardermeer aan Artis voor het "vogelpoeltje" afgestaan¹³⁾.

Het "vogelpoeltje" is nog steeds op het Artis-terrein gelegen, maar leidt een anoniem bestaan. De planten- en vogelrijkdom zijn namelijk niet te vergelijken met wat het ooit geweest is.

Het "vogelpoeltje", zoals het hierboven is omschreven, doet wellicht denken aan een heemtuin. Als het "vogelpoeltje" een initiatief in die richting is geweest, dan was het in Nederland waarschijnlijk één van de eerste initiatieven op dat gebied, zodat Steenhuizen ook op die manier wellicht dus bij iets vernieuwends was betrokken.

Het idee voor een diorama was afkomstig van Steenhuizen, die zowel Kerbert als Weber over zijn idee vertelde¹⁴⁾. Hij verduidelijkte zijn denkbeelden met een 1 : 10 model: een geschilderde achtergrond met daarvoor miniatuurplantjes en uit klei gebasteerde vogeltjes, geplaatst in miniatuurdaintjes. Weber en Kerbert waren beide enthousiast. Een diorama kan binnen een "toon"-verzameling prima dienst doen als leermiddel. Het gebruik maken van een "toon"-verzameling in een natuurhistorisch museum was in het leven geroepen om naast de wetenschapper ook de geïnteresseerde leek te kunnen informeren. Dit alles om bij brede lagen van de bevolking interesse op te wekken voor de natuurlijke historie¹⁵⁾.

Zowel de Gemeente (in een vergadering op 26 juli 1923)¹⁶⁾ als Artis gingen akkoord met bovenstaand plan. Ook de Helmans-stichting was enthousiast.

voortlepel, toedomp, purperreiger, blauwe reiger, kwak, fluit, waterhoen, kievit, goudplevier, turduur, kruitte.

Daarnaast bezochten tal van vogels vrijwillig het "vogelpoelje"¹¹⁾. De kwallen verkozen echter al snel de vrije natuur boven het "vogelpoelje"¹²⁾. Voor zover bekend werd in ieder geval in het voorjaar van 1913 door de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten enig aanvullingmateriaal uit het

Natuurmeer aan Aris voor het "vogelpoelje" afgehaald¹³⁾. Het "vogelpoelje" is nog steeds op het Aris-terrein gelegen, maar leidt een anoniem bestaan. De planten- en vogelrijke omgeving is namelijk niet te vergelijken met wat het ooit geweest is.

Het "vogelpoelje", zoals het hierboven is omschreven, doet wellicht denken aan een heemtuin. Als het "vogelpoelje" een initiatief in die richting is geweest, dan was het in Nederland waarschijnlijk één van de eerste initiatieven op dat gebied, zodat Steenhilzen ook op die manier wellicht dus bij iets verzuimends was betrokken.

De laatste jaren van de twintigste eeuw zijn voor de natuur in Steenhilzen een tijd van grote veranderingen geweest. Het gebied is nu grotendeels bebouwd en de natuur is grotendeels verdwenen.

De natuur in Steenhilzen is nu grotendeels verdwenen. Het gebied is nu grotendeels bebouwd en de natuur is grotendeels verdwenen.

De natuur in Steenhilzen is nu grotendeels verdwenen. Het gebied is nu grotendeels bebouwd en de natuur is grotendeels verdwenen.

De natuur in Steenhilzen is nu grotendeels verdwenen. Het gebied is nu grotendeels bebouwd en de natuur is grotendeels verdwenen.

De natuur in Steenhilzen is nu grotendeels verdwenen. Het gebied is nu grotendeels bebouwd en de natuur is grotendeels verdwenen.

De natuur in Steenhilzen is nu grotendeels verdwenen. Het gebied is nu grotendeels bebouwd en de natuur is grotendeels verdwenen.

Steenhuizen en het Heimans-diorama

In 1922 kwamen de ruimten in het Aquariumgebouw, die bij de Gemeente (= Universiteit) in gebruik waren als Zoölogisch Laboratorium en Auditorium, vrij, omdat zij elders gevestigd werden. Door gebrek aan de benodigde financiële middelen was er nog geen begin gemaakt met de bouw van een nieuw zoölogisch museum (in aansluiting op het Aquariumgebouw) op het Artis-terrein. Van deze plannen van Artis werd voor onbepaalde tijd afgezien om een iets minder omvangrijk plan, waarvan de directeur van het Zoölogisch Museum, prof. Max Weber, de initiatiefnemer was, te realiseren. Dit plan kwam in grote lijnen hier op neer: a) herinrichting van het Zoölogisch Museum met gebruikmaking van de vrijgekomen ruimten en nog enige aanvullende ruimten, die door Artis ter beschikking werden gesteld, opdat de gecombineerde zoölogische collectie van Artis en de Gemeente verantwoord kon worden gehuisvest en tentoongesteld (wetenschappelijke verzamelingen en "toon"-verzamelingen); 2) het realiseren van een diorama (opgedragen aan E. Heimans) in het vroegere Auditorium; de financiële middelen voor de stichting van een afzonderlijk aan hem opgedragen Volksmuseum voor Botanie en Geologie ontbraken namelijk.

Het idee voor een diorama was afkomstig van Steenhuizen, die zowel Kerbert als Weber over zijn idee vertelde¹⁴). Hij verduidelijkte zijn denkbeelden met een 1 : 10 model: een geschilderde achtergrond met daarvoor miniatuurplantjes en uit klei geboetseerde vogeltjes, geplaatst in miniatuurduintjes. Weber en Kerbert waren beide enthousiast. Een diorama kon binnen een "toon"-verzameling prima dienst doen als leermiddel. Het gebruik maken van een "toon"-verzameling in een natuurhistorisch museum was in het leven geroepen om naast de wetenschapper ook de geïnteresseerde leek te kunnen informeren. Dit alles om bij brede lagen van de bevolking interesse op te wekken voor de natuurlijke historie¹⁵).

Zowel de Gemeente (in een vergadering op 26 juli 1923)¹⁶) als Artis gingen akkoord met bovenstaand plan. Ook de Heimans-stichting was enthousiast,

Steenhuizen en het Heijmans-diermus.
 In 1923 kwamen de ruimten in het Appartementgebouw, die bij de Gemeente (Universiteit) in gebruik waren als Zoologisch Laboratorium en Auditorium, vrij, omdat zij elders gevestigd werden. Door gebrek aan de benodigde financiële middelen was er nog geen begin gemaakt met de bouw van een nieuw zoologisch museum (in aansluiting op het Appartementgebouw) op het Artis-terrein. Van deze plannen van Artis werd voor onbepaalde tijd afgezien om een iets minder omvangrijk plan, waarvan de directeur van het Zoologisch Museum, prof. Max Weber, de initiatiefnemer was, te realiseren. Dit plan kwam in grote lijnen hier op neer: a) herinrichting van het Zoologisch Museum met gebrekmaking van de vrijgekomen ruimten en nog enige aanvullende ruimten, die door Artis ter beschikking werden gesteld, opdat de geschilderde zoologische collectie van Artis en de Gemeente verantwoord kon worden gehuisvest en tentoongesteld (wetenschappelijke verzamelingen en "toon"-verzamelingen); b) het realiseren van een diorama (opgedragen aan E. Heijmans) in het vroegere Auditorium; de financiële middelen voor de stichting van een afzonderlijk aan hem opgedragen Volksmuseum voor Botanie en Geologie ontbraken namelijk.
 Het idee voor een diorama was afkomstig van Steenhuisen, die zowel Kerbert als Weber over zijn idee vertelde¹⁴. Hij verduidelijkt zijn denkbeelden met een 1 : 10 model: een geschilderde achtergrond met daarvoor miniatuurplantjes en uit klei geboete vogeltjes, geplaatst in miniatuurhuisjes. Weber en Kerbert waren beide enthousiast. Een diorama kon binnen een "toon"-verzameling prima dienst doen als leermiddel. Het gebruik maken van een "toon"-verzameling in een natuurhistorisch museum was in het leven geroepen om naast de wetenschapper ook de geïnteresseerde leek te kunnen informeren. Dit alles om bij brede lagen van de bevolking interesse op te wekken voor de natuurlijke historie¹⁵.
 Zowel de Gemeente (in een vergadering op 26 juli 1923)¹⁶ als Artis gingen akkoord met bovenstaand plan. Ook de Heijmans-stichting was enthousiast.

omdat er nu toch iets ter nagedachtenis van Heimans gedaan kon worden. Onder de voorwaarde dat het diorama Heimans-diorama zou gaan heten, droegen zij f 5000,00 bij in de onkosten¹⁷⁾. De Gemeente had hen om dit bedrag gevraagd als noodzakelijke bijdrage in de totale kosten¹⁶⁾.

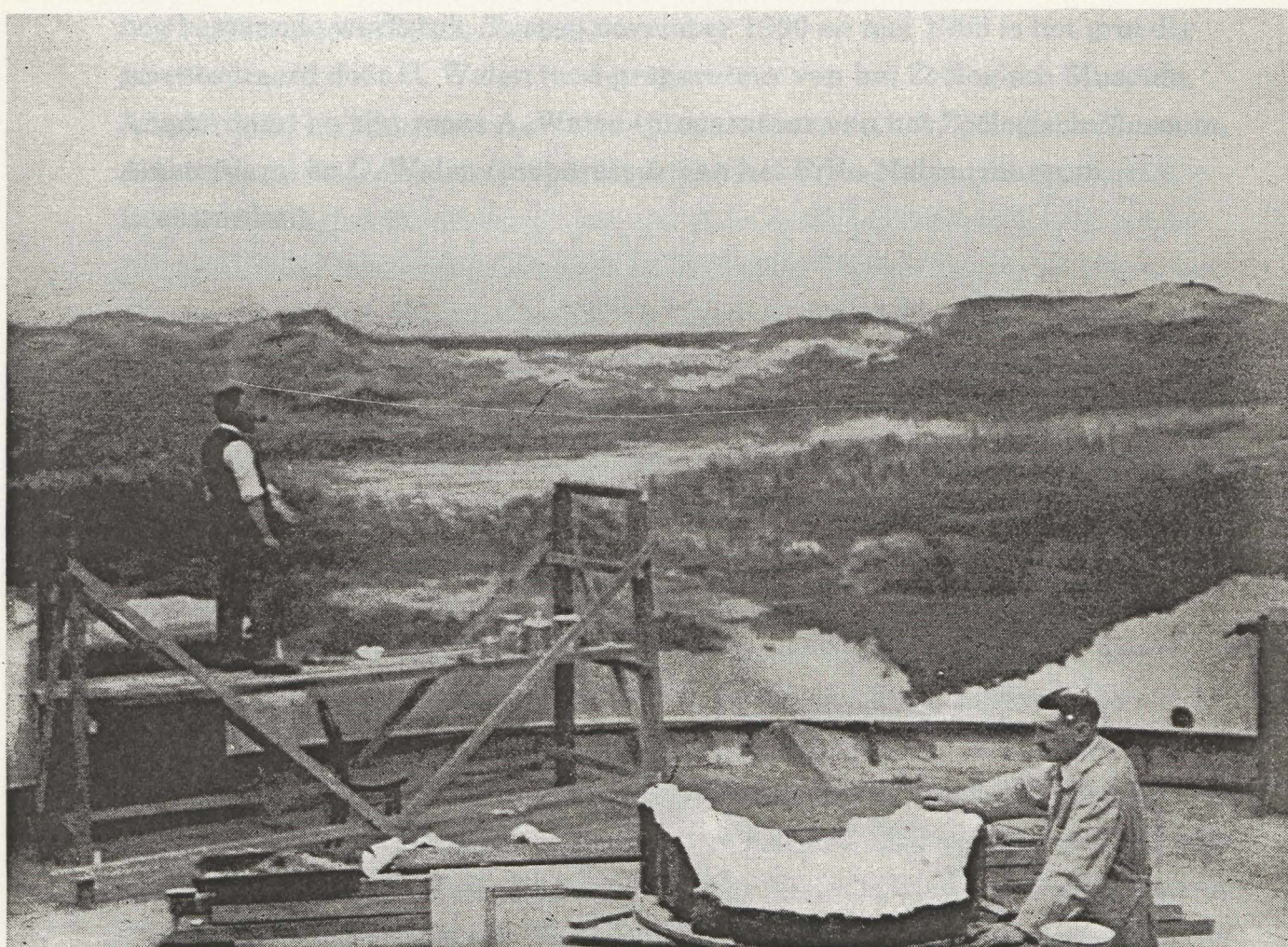
Aangezien het plan voor een diorama afkomstig was van Steenhuizen, was het niet vreemd, dat er voor de nabootsing van een duinlandschap werd gekozen. Steenhuizen was tenslotte een geregelde bezoeker van de duinen. Het Zwanenwater ten zuiden van Callantsoog en de Muy op Texel, waar hij meer dan eens was geweest, vormden zijn belangrijkste inspiratiebron voor het diorama. Door hem zelf gemaakte foto's van duinlandschappen konden als hulpmiddel dienen bij de uitwerking van zijn plannen¹⁸⁾. Steenhuizen werd bij de realisatie van het diorama geholpen door een tweetal assistenten, W.F. van Ee en J. Rozendaal. De duinen werden opgebouwd uit balken, latten en steengaas, dat met kiezelgur werd bedekt. De grove planten, zoals duindoorn, helm en hei werden gedroogd en met verf bespoten, maar de teerdere planten zoals duinroos, braam en muurpeper konden niet op deze wijze behandeld worden. Er werd overlegd met ateliers in Parijs, waar kunstbloemen werden vervaardigd, en toen was de zaak spoedig in orde. Verse planten uit de duinen werden met de K.L.M. verzonden en enige weken later waren de tot in de details nagemaakte kunstbloemen gereed. Na plaatsing van de van te voren opgezette vogels en konijnen in de duinen en de juiste installatie van het licht, wat nog wel enige moeite kostte, was het diorama klaar. Het diorama en het heringerichte Zoölogisch Museum werden gelijktijdig op 20 mei 1926 geopend. Door het in gebruik nemen van de toegang aan de Plantage Middenlaan was bezoek aan het Zoölogisch Museum en het Heimans-diorama mogelijk zonder eerst Artis te moeten bezoeken¹⁷⁾.

De vervaardiging van het diorama door Steenhuizen vormde voor hem een hoogtepunt in zijn preparateurscarrière. Het was zijn grootste werk, zowel wat afmetingen als wat werktijd betreft. In de tijd van de vervaardiging was het ongeëvenaard in Europa, terwijl het kon concurreren met het beste werk op dit gebied in de V.S. (New York en Chicago)¹⁹⁾. Momenteel is het zijn belangrijkste

omdat er nu toch iets ter nagedachtenis van Heijmans gedaan kon worden. Onder de voorwaarde dat het diorama Heijmans-diorama zou gaan heten, droegen zij 5000,00 bij in de onkosten¹⁷. De Gemeente had hem om dit bedrag gevraagd als noodzakelijke bijdrage in de totale kosten¹⁸.

Aangezien het plan voor een diorama alomtatig was van Steenhuisen, was het niet vreemd, dat er voor de nabootsing van een duinlandschap werd gekozen. Steenhuisen was tenslotte een geregelde bezoeker van de duinen. Het Zwannewater ten zuiden van Callantsoog en de Muy op Texel, waar hij meer dan eens was geweest, vormden zijn belangrijkste inspiratiebron voor het diorama. Door hem zelf gemaakte foto's van duinlandschappen konden als hulpmiddel dienen bij de uitwerking van zijn plannen¹⁹. Steenhuisen werd bij de realisatie van het diorama geholpen door een tweetal assistenten, W.F. van Ee en J. Rozendael. De duinen werden opgebouwd uit balken, latten en steengras, dat met kiezelgrit werd bedekt. De grove planten, zoals duindoorn, heide en hiet werden gedroogd en met vert poespoot, maar de teedere planten zoals duinroos, hyacinthe en muurpoper konden niet op deze wijze behandeld worden. Er werd overlegd met stallen in Parijs, waar kunstbloemen werden vervaardigd, en toen was de zaak spoedig in orde. Verse planten uit de duinen werden met de H.L.M. verzonden en enige weken later waren de tot in de details nagemaakte kunstbloemen gereed. Na plaatsing van de van te voren opgezette vogels en konijnen in de duinen en de juiste installatie van het licht, wat nog wel enige moeite kostte, was het diorama klaar. Het diorama en het heringerichte Zoologisch Museum werden gezamenlijk op 20 mei 1936 geopend. Door het in gebruik nemen van de toegang aan de Plantage Middenlaan was bezoek aan het Zoologisch Museum en het Heijmans-diorama mogelijk zonder eerst Artis te moeten bezoeken²⁰.

De vervaardiging van het diorama door Steenhuisen vormde voor hem een hoogtepunt in zijn preparateurcarrière. Het was zijn grootste werk, zowel wat afmetingen als wat werktijd betreft. In de tijd van de vervaardiging was het ongeveend in Europa, terwijl het kon concurreren met het beste werk op dit gebied in de V.S. (New York en Chicago)²¹. Momenteel is het zijn belangrijkste

Het Heimans-diorama: Steenhuizen kijkt zorgelijk naar een maquette, terwijl de kunstschilder W. G. F. Jansen met het achtergronddoek bezig is.(4)

Het Heijmans-diorama; Steenhuisen kijkt zorgeloos naar een maquette, terwijl de kunstschilder W. G. F. Jansen met het achtergrondboek bezig is. (4)

nog bestaande werkstuk. Tussen november 1980 en mei 1983 is het grondig gerestaureerd door H. Walen (oud-preparateur van het Zoölogisch Museum, Amsterdam) en zijn zoons A. Walen (preparateur van het Zoölogisch Museum, Amsterdam) en C. Walen (preparateur van het Fries Natuurmuseum, Leeuwarden).

Dit alles bleef, zoals bekend, niet zonder gevolgen: de al bestaande interesse en liefde van Thijssse voor de natuur is er door gestimuleerd. Na een verblijf van 2 jaar (1890-1892) op Texel kwam Thijssse terug in Amsterdam. Daar ontmoette hij Heimans. Samen ontwikkelden zij plannen voor het oprichten van een tijdschrift en het schrijven van boekjes over de natuur. Gezamenlijk zochten zij steun bij Kerbert, die inmiddels directeur van Artis was²⁰. Hij liet hen kennismaken met Steenhuizen, die nog niet al te lang voor Artis werkte (1893)²¹.

Van het tweetal Heimans & Thijssse was Thijssse het meest in vogels geïnteresseerd. De kennismaking had voornamelijk een vriendschap tussen Thijssse en Steenhuizen tot gevolg, omdat de belangrijkste interesse van Steenhuizen ook naar vogels uit ging. De vriendschap met Thijssse had tot gevolg, dat de bezigheden van Steenhuizen wat meer bekendheid kregen vooral bij natuurliefhebbers in Nederland. Samen met Heimans en Jaspers richtte Thijssse het tijdschrift *De Levende Natuur* op (maart 1896). In verhalen, die Thijssse voor dit tijdschrift schreef, kwam Steenhuizen vooral in de eerste jaargangen meer dan eens voor. Ook in het door Heimans & Thijssse samen geschreven boekje "In de duinen" (1899) komt Steenhuizen voor. Thijssse schreef ook voor het *Algemeen Handelsblad* en in enige stukjes voor dit dagblad wordt Steenhuizen eveneens vermeld.

Welke bezigheden van Steenhuizen beschreef Thijssse zoal? Thijssse en Steenhuizen (al dan niet vergezeld door anderen) hebben samen vele tochten gemaakt vooral in de omgeving van Amsterdam (Zuiderzeegebied en de duinen). Thijssse had hiervoor, na aanwijzingen van Steenhuizen, zelfs een boot, "De Pijlstaart", laten bouwen²². Thijssse beschreef enige tochten, die hij samen met Steenhuizen ondernam b.v. een tocht van een week op Texel (mei 1894), waarbij Steenhuizen materiaal verzamelde voor het vervaardigen van

nog bestaande werktuk. Tussen november 1980 en mei 1982 is het grondig
gerestaureerd door H. Wale (oud-preparator van het Zoologisch Museum,
Amsterdam) en zijn zoon A. Wale (preparator van het Zoologisch Museum,
Amsterdam) en C. Wale (preparator van het Ties Natuurmuseum,
Leeuwarden).

Steenhuizen en Heimans & Thijssse

In 1879 ging Thijssse studeren aan de Kweekschool voor Onderwijzers te Amsterdam, waar Kerbert de leiding had. Geregeld nam deze Thijssse mee op zijn tochten in het Zuiderzeegebied. Dit alles bleef, zoals bekend, niet zonder gevolgen: de al bestaande interesse en liefde van Thijssse voor de natuur is er door gestimuleerd. Na een verblijf van 2 jaar (1890-1892) op Texel kwam Thijssse terug in Amsterdam. Daar ontmoette hij Heimans. Samen ontwikkelden zij plannen voor het oprichten van een tijdschrift en het schrijven van boekjes over de natuur. Gezamenlijk zochten zij steun bij Kerbert, die inmiddels directeur van Artis was²⁰). Hij liet hen kennismaken met Steenhuizen, die nog niet al te lang voor Artis werkte (1893)²).

Van het tweetal Heimans & Thijssse was Thijssse het meest in vogels geïnteresseerd. De kennismaking had voornamelijk een vriendschap tussen Thijssse en Steenhuizen tot gevolg, omdat de belangrijkste interesse van Steenhuizen ook naar vogels uit ging. De vriendschap met Thijssse had tot gevolg, dat de bezigheden van Steenhuizen wat meer bekendheid kregen vooral bij natuurminnend Nederland. Samen met Heimans en Jaspers richtte Thijssse het tijdschrift De Levende Natuur op (maart 1896). In verhalen, die Thijssse voor dit tijdschrift schreef, kwam Steenhuizen vooral in de eerste jaargangen meer dan eens voor. Ook in het door Heimans & Thijssse samen geschreven boekje "In de duinen" (1899) komt Steenhuizen voor. Thijssse schreef ook voor het Algemeen Handelsblad en in enige stukjes voor dit dagblad wordt Steenhuizen eveneens vermeld.

Welke bezigheden van Steenhuizen beschreef Thijssse zoal? Thijssse en Steenhuizen (al dan niet vergezeld door anderen) hebben samen vele tochten gemaakt vooral in de omgeving van Amsterdam (Zuiderzeegebied en de duinen). Thijssse had hiervoor, na aanwijzingen van Steenhuizen, zelfs een boot, "De Pijlstaart", laten bouwen²¹). Thijssse beschreef enige tochten, die hij samen met Steenhuizen ondernam b.v. een tocht van een week op Texel (mei 1894), waarbij Steenhuizen materiaal verzamelde voor het vervaardigen van

In 1879 ging Thijssse studeren aan de Kweekschool voor Onderwijzers te Amsterdam, waar Herberth de leiding had. Geregeld nam deze Thijssse mee op zijn tochten in het Zuidersagegebied. Dit alles bleef, zoals bekend, niet zonder gevolgen: de al bestaande interesse en liefde van Thijssse voor de natuur is er door gestimuleerd. Na een verblijf van 2 jaar (1880-1882) op Texel kwam Thijssse terug in Amsterdam. Daar ontmoette hij Heijmans. Samen ontwikkelden zij plannen voor het oprichten van een tijdschrift en het schrijven van boekjes over de natuur. Gezamenlijk zochten zij steun bij Herberth, die inmiddels directeur van Artis was²⁰. Hij liet hen kennismaken met Steenhuisen, die nog niet al te lang voor Artis werkte (1883²¹).

Van het tweetal Heijmans & Thijssse was Thijssse het meest in vogels geïnteresseerd. De kennismaking had voornamelijk een vriendschap tussen Thijssse en Steenhuisen tot gevolg, omdat de belangrijkste interesse van Steenhuisen ook naar vogels uitging. De vriendschap met Thijssse had tot gevolg, dat de bezigheden van Steenhuisen wat meer bekendheid kregen vooral bij natuurminnend Nederland. Samen met Heijmans en Jaspers richtte Thijssse het tijdschrift *De Levende Natuur* op (maart 1896). In verhalen, die Thijssse voor dit tijdschrift schreef, kwam Steenhuisen vooral in de eerste jaargangen meer dan eens voor. Ook in het door Heijmans & Thijssse samen geschreven boekje *In de duinen* (1898) komt Steenhuisen voor. Thijssse schreef ook voor het *Algemeen Handelsblad* en in enige stukjes voor dit dagblad wordt Steenhuisen eveneens vermeld.

Welke bezigheden van Steenhuisen beschreef Thijssse zoals Thijssse en Steenhuisen (al dan niet vergezeld door anderen) hebben samen vele tochten gemaakt vooral in de omgeving van Amsterdam (Zuidersagegebied en de duinen). Thijssse had hiervoor, na aanwijzingen van Steenhuisen, zelfs een boek *"De Pijlstaart"*, laten bouwen²². Thijssse beschreef enige tochten, die hij samen met Steenhuisen ondernam b.v. een tocht van een week op Texel (mei 1894), waarbij Steenhuisen materiaal verzamelde voor het verzamelen van

verschillende vogelgroepen voor het Museum Fauna Neerlandica²²⁾. Thijssse vergezelde Steenhuizen ook op enige van zijn fotografietochten, zodat Thijssse later ook kon schrijven over de manier, waarop Steenhuizen de foto's had gemaakt, waarmee hij in 1902 een wedstrijd won²³⁾. Zowel bij zijn 40-jarig preparateurschap (1931) als bij zijn overlijden (1940) beschreef Thijssse uitgebreid de activiteiten, die Steenhuizen in de loop der jaren had ontplooid²⁾ en hij kon het weten, want hij had Steenhuizen geregeld in diens atelier in Artis bezocht. Dit was een verzamelplaats van geïnteresseerden in m.n. vogels. Steenhuizen kon zijn gasten, waaronder dus ook Thijssse, altijd wel iets aardigs op het gebied van de ornithologie laten zien. Verondersteld mag worden, dat het aantal ontmoetingen en gezamenlijke tochten na het verhuizen van Thijssse van Amsterdam naar Bloemendaal (januari 1902) wel iets minder zal zijn geworden.

Heimans & Thijssse kunnen worden beschouwd als de grote populatisatoren van de natuurbeleving en de beoefening van veldbiologie in Nederland. De invloed van Kerbert op Thijssse mag in deze niet onderschat worden.

Niet alleen in Nederland werd er gewerkt aan het meer populair worden van de natuurbeleving en de beoefening van de veldbiologie, ook elders (Engeland b.v.) vond dit plaats. In natuurhistorische musea ontstond hierdoor de behoefte aan een tweedeling van het aanbod. Enerzijds een collectie gericht op wetenschapsbeoefening, anderzijds een collectie, die ook boeiend was voor de geïnteresseerde leek¹⁵⁾. Met Kerbert als "baas" en Thijssse als vriend was het niet vreemd, dat veel werk van Steenhuizen was bedoeld om een bijdrage te leveren aan de popularisering van de natuurbeleving en de beoefening van de veldbiologie. De vervaardiging van biologische groepen en het maken van vogelfoto's zijn activiteiten van Steenhuizen, die in dit kader genoemd mogen worden. Steenhuizen had dus het geluk bijzonder gewaardeerd en gestimuleerd te worden door Kerbert en Thijssse. Hij genoot ruime vrijheid in de indeling van zijn werkzaamheden en de ontplooiing van zijn talenten. Verschillende werkstukken van Steenhuizen zouden bij wijze van spreken zo als illustratie dienst kunnen doen in één van de boekjes van Heimans & Thijssse.

Thijssen
als illustratie dienst kunnen doen in één van de boekjes van Heijmans &
Verschillende werktuigen van Steenhuisen zouden bij wijze van spreken zo
indeling van zijn werkzaamheden en de ontplooiing van zijn talenten.
Gestimuleerd te worden door Kerbert en Thijssen. Hij genoot ruime vrijheid in de
worden. Steenhuisen had dus het geluk bijzonder gewaardeerd en
vogeltoes zijn activiteiten van Steenhuisen, die in dit kader genoemd mogen
verbiidlogie. De verzorging van biologische groepen en het maken van
leveren aan de popularisering van de natuurbeleving en de beoefening van de
niet vreemd, dat veel werk van Steenhuisen was bedoeld om een bijdrage te
geïnteresseerde leek²⁵. Met Kerbert als "baas" en Thijssen als vriend was het
wetenschapsoefening, anderzijds een collectie, die ook boeiend was voor de
een tweedeling van het aanbod. Eenzijdig een collectie gericht op
vond dit plaats. In natuurhistorische musea ontstond hierdoor de behoefte aan
natuurbeleving en de beoefening van de veldbiologie, ook elders (Engeland b.v.).
Niet alleen in Nederland werd er gewerkt aan het meer populair worden van de
van Kerbert op Thijssen mag in deze niet onderschat worden.
de natuurbeleving en de beoefening van veldbiologie in Nederland. De invloed
Heijmans & Thijssen kunnen worden beschouwd als de grote popularisatoren van
geworden.

Amsterdam naar Bloembach (januari 1902) wel iets minder zal zijn
aantal ontmoetingen en gezamenlijke tochten na het verhuizen van Thijssen van
op het gebied van de ornithologie laten zien. Verondersteld mag worden, dat het
Steenhuisen kon zijn gasten, waaronder dus ook Thijssen, altijd wel iets aardigs
Arts bezocht. Dit was een verzamelplaats van geïnteresseerden in m.n. vogels.
en hij kon het weten, want hij had Steenhuisen geregeld in diens atelier in
uitgebreid de activiteiten, die Steenhuisen in de loop der jaren had ontplooid²⁶
preparateurschap (1891) als hij zijn overlijden (1940) beschreef Thijssen
gemaakt, waarmee hij in 1902 een wedstrijd won²⁷. Zowel bij zijn 40-jarig
later ook kon schrijven over de manier, waarop Steenhuisen de foto's had
verschillende vogelgroepen voor het Museum Fenna Neerlandica²⁸. Thijssen

Steenhuizen en het Museum Fauna Neerlandica

Bij een overeenkomst in 1892 tussen de Gemeente en Artis waren de afzonderlijke zoölogische collectie's van beide instellingen verenigd. Dus ook het materiaal, dat betrekking had op de Nederlandse fauna. Dit materiaal vormde de basis van een nieuw museum namelijk het Museum Fauna Neerlandica. Dat museum, later ook wel Faunamuseum genoemd, beoogde een overzicht te geven van de gehele Nederlandse fauna²⁴). De opzet van dit museum was overeenkomstig de toenmalige denkbeelden. Er was een collectie opgezette dieren voor wetenschappelijk gebruik. Deze waren opgeslagen in hoge wandkasten. Er was tevens een zogenaamde "toon"-verzameling bestaande uit biologische groepen, speciaal bedoeld voor de geïnteresseerde leek. Het Museum Fauna Neerlandica was gelegen op het Artis-terrein. De museumruimte bestond uit een tweetal zalen naast de bibliotheek van Artis en boven de Zebrastallen gelegen.

Hoewel in dit museum alle Nederlandse diersoorten vertegenwoordigd waren, ging de meeste belangstelling van Steenhuizen, evenals bij zijn voorganger H. Koller, uit naar de vogels. Dit had tot gevolg, dat reeds bij de goedbezochte opening van het museum (11 mei 1894) de collectie vogels bijna compleet was en het publiek al een viertal vogelgroepen getoond kon worden²⁴). Dit aantal breidde zich in de jaren na de opening gestaag uit. Een groot deel van deze vogelgroepen zijn in een tijdschrift, alsof het kunstwerken betrof, gerecenseerd (o.a door J. Daalder Dz., een kennis van Steenhuizen, die hem als bewoner van Texel in 1894 geassisteerd had bij zijn verzameltocht op Texel²²); hij was ook lid van de N.O.V.). Hierdoor kan met enige reserve iets over de hoeveelheid en de aard van de vogelgroepen gezegd worden. Of Steenhuizen ook groepen van andere dieren heeft gemaakt, is onbekend.

Wat moet men zich nu voorstellen bij een vogelgroep en wat was het doel ervan? Steenhuizen maakte vogelgroepen veelal bestaande uit twee of meer exemplaren van één soort. Soms werden twee soorten in één groep gecombineerd. De vogels werden in een omgeving geplaatst, die overeenkwam

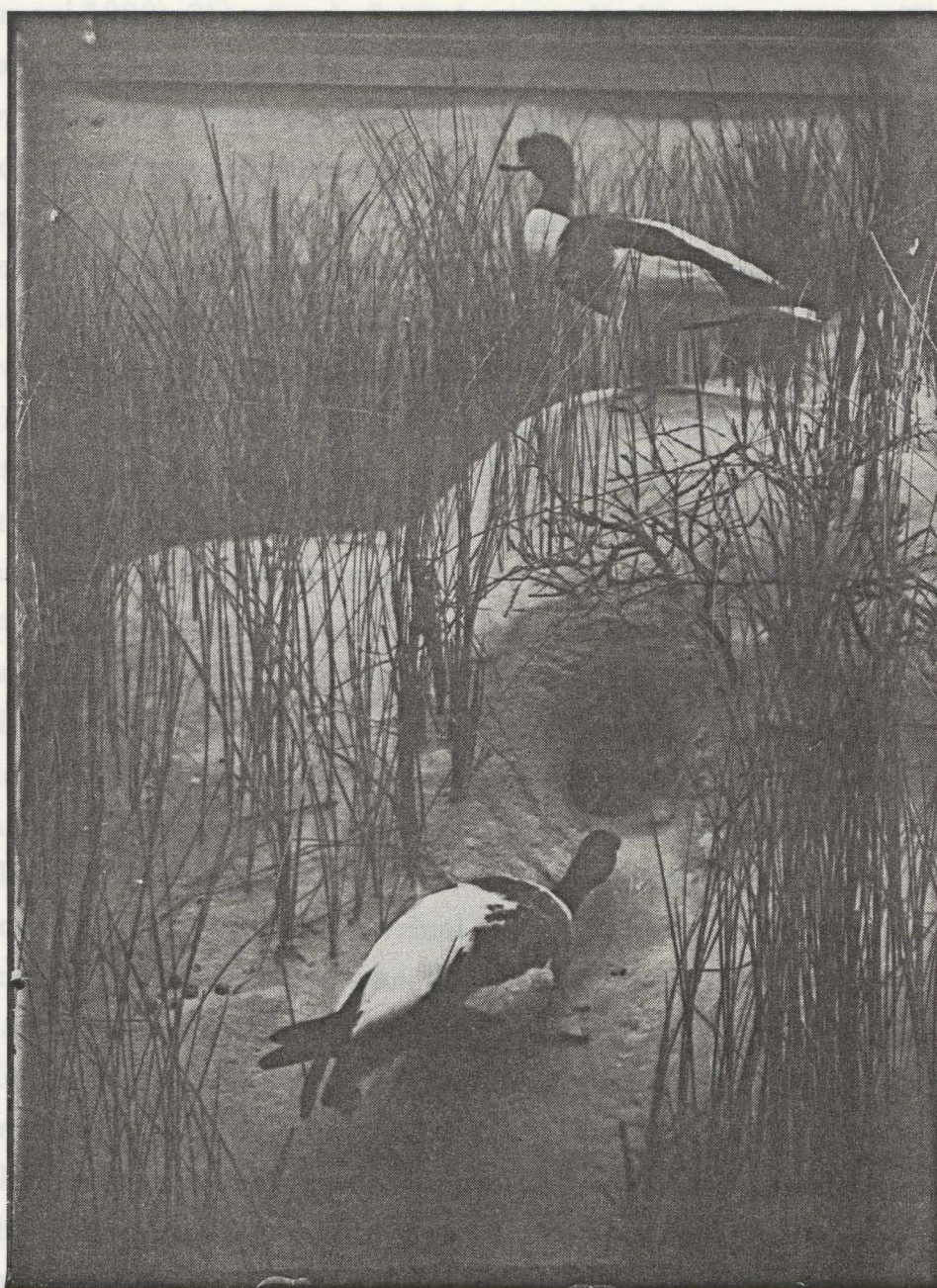
Steenhuizen en het Museum Fauna Neerlandica. Het museum was opgericht in 1892 tussen de Gemeente en Artis waren de afzonderlijke zoologische collecties van beide instellingen verenigd. Dus ook het materiaal, dat betrekking had op de Nederlandse fauna. Dit materiaal vormde de basis van een nieuw museum namelijk het Museum Fauna Neerlandica. Dat museum, later ook wel Faunamuseum genoemd, had een overzicht te geven van de gehele Nederlandse fauna²⁴. De opzet van dit museum was overeenkomstig de toenmalige denkbeelden. Er was een collectie opgestelde dieren voor wetenschappelijk gebruik. Deze waren opgehangen in hoge wandkasten. Er was tevens een zogenaamde "toon"-verzameling bestaande uit biologische groepen, speciaal bedoeld voor de geïnteresseerde leek. Het Museum Fauna Neerlandica was gelegen op het Artis-terrein. De museumruimte bestond uit een tweetal zalen naast de bibliotheek van Artis en boven de zoölogische afdeling van het Rijksmuseum. Hoewel in dit museum alle Nederlandse diersoorten vertegenwoordigd waren, ging de meeste belangstelling van Steenhuisen, evenals bij zijn voorganger H. Koller, uit naar de vogels. Dit had tot gevolg, dat reeds bij de goedbezochte opening van het museum (1 mei 1894) de collectie vogels bijna compleet was en het publiek al een aantal vogelgroepen getoond kon worden²⁵. Dit aantal breidde zich in de jaren na de opening gestaag uit. Een groot deel van deze vogelgroepen zijn in een tijdschrift, alsof het kunstwerken betrof, gerecenseerd (o.a. door J. Danksen D., een kennis van Steenhuisen, die hem als bewoner van Texel in 1894 gerecenseerd had bij zijn verzameltocht op Texel²⁶); hij was ook lid van de N.O.V.). Hierdoor kan met enige reserve iets over de hoeveelheid en de aard van de vogelgroepen gezegd worden. Of Steenhuisen ook groepen van andere dieren heeft gemaakt, is onbekend. Wat moet men zich nu voorstellen bij een vogelgroep en wat was het doel ervan? Steenhuisen maakte vogelgroepen veelal bestaande uit twee of meer exemplaren van één soort. Soms werden twee soorten in één groep gecombineerd. De vogels werden in een omgeving geplaatst, die overeenkwam

met de situatie in de werkelijkheid. Te midden van hun natuurlijke omgeving werden de vogels in voor hun soort typerende houdingen geplaatst, soms op of bij een nest met eieren of jongen. Het geheel leverde een natuurgetrouwe weergave van de werkelijkheid op en dat was ook de bedoeling. Want de vogelgroepen waren bedoeld om de geïnteresseerde leek, die niet in de gelegenheid was om zelf uitgebreid de natuur in te gaan, kennis te laten maken met het uiterlijk en de levenswijze van zowel de alledaagse als de wat zeldzamere vogels. Verondersteld werd, dat vogelgroepen als medium meer effect zouden hebben dan teksten als medium.

In het Museum Fauna Neerlandica waren in ieder geval de volgende vogelgroepen vertegenwoordigd: 1) kerkuilen (vervaardigd tussen 11 mei 1894 en 1 februari 1896), 1 wijfje en 5 jonge kerkuilen zijn nog los aanwezig; 2) oeverzwaluwen (vervaardigd tussen 1 mei 1894 en 1 februari 1896); 3) bergeenden (vervaardigd tussen 11 mei 1894 en 1 februari 1896); 4) kapmeeuwen (vervaardigd tussen 1 september 1891 en 11 mei 1894); 5) lepelaars (met grote karekieten) (vervaardigd tussen 1 september 1891 en 11 mei 1894), 2 lepelaars zijn nog los aanwezig; 6) purperreigers (vervaardigd tussen 1 september 1891 en 11 mei 1894), 2 purperreigers zijn nog los aanwezig; 7) kluten (vervaardigd tussen 11 mei 1894 en 1 oktober 1904); 8) scholeksters (vervaardigd tussen 11 mei 1894 en 1 oktober 1904); 9) visdiefjes (vervaardigd tussen 11 mei 1894 en 24 december 1904); 10) kemphanen (vervaardigd tussen 11 mei 1894 en 1 februari 1896); 11) wilde eenden (vervaardigd tussen 11 mei 1894 en 5 april 1901); 12) eksters (vervaardigd tussen 11 mei 1894 en 25 februari 1905), 1 ekster is nog los aanwezig; 13) korhoenders (vervaardigd tussen 11 mei 1894 en 1 mei 1897); 14) tureluurs (vervaardigd tussen 11 mei 1894 en 1 februari 1896); 15) aalscholvers en blauwe reigers (vervaardigd tussen 1 september 1891 en 11 mei 1894), 3 jonge blauwe reigers zijn nog los aanwezig; 16) griel (vervaardigd tussen 18 november 1905 en 13 december 1906); 17) geitenmelkers (of nachtzwaluwen) (vervaardigd tussen 18 november 1905 en 13 december 1906); 18) patrijzen (vervaardigd na 13 december 1906), nog bijna geheel aanwezig; 19) krooneenden (vervaardigd in 1927), nog geheel aanwezig; 20) kieviten (vervaardigd tussen 11 mei 1894 en

met de situatie in de werkelijkheid. Te midden van hun natuurlijke omgeving werden de vogels in voor hun soort typerende houdingen geplaatst, soms op of bij een nest met eieren of jongen. Het geheel leverde een natuurgetrouwe weergave van de werkelijkheid op en dat was ook de bedoeling. Want de vogelgroepen waren bedoeld om de gintonessende leek, die niet in de gelegenheid was om zelf uitgebreid de natuur in te gaan, kennis te laten maken met het uiterlijk en de levenswijze van zowel de alledaagse als de wat zeldzamere vogels. Verondersteld werd, dat vogelgroepen als medium meer effect zouden hebben dan teksten als medium.

In het Museum Fauna Neerlandica waren in ieder geval de volgende vogelgroepen vertegenwoordigd: 1) kerkuilen (vervaardigd tussen 11 mei 1894 en 1 februari 1896), 1 wijfje en 5 jonge kerkuilen zijn nog los aanwezig; 2) overwinteren (vervaardigd tussen 1 mei 1894 en 1 februari 1896); 3) bergenden (vervaardigd tussen 11 mei 1894 en 1 februari 1896); 4) kapmeuwen (vervaardigd tussen 1 september 1891 en 11 mei 1894); 5) jopelars (met grote kerktaten) (vervaardigd tussen 1 september 1891 en 11 mei 1894); 6) jopelars zijn nog los aanwezig; 7) purperreigers (vervaardigd tussen 1 september 1891 en 11 mei 1894); 8) purperreigers zijn nog los aanwezig; 9) kluten (vervaardigd tussen 11 mei 1894 en 1 oktober 1904); 10) scholokaters (vervaardigd tussen 11 mei 1894 en 1 oktober 1904); 11) vliegjes (vervaardigd tussen 11 mei 1894 en 24 december 1904); 12) kamphanen (vervaardigd tussen 11 mei 1894 en 1 februari 1896); 13) wilde eenden (vervaardigd tussen 11 mei 1894 en 5 april 1901); 14) eksters (vervaardigd tussen 11 mei 1894 en 25 februari 1905); 15) ekster is nog los aanwezig; 16) korthoenders (vervaardigd tussen 11 mei 1894 en 1 mei 1897); 17) tureluren (vervaardigd tussen 11 mei 1894 en 1 februari 1896); 18) ralscholvers en blauwe reigers (vervaardigd tussen 1 september 1891 en 11 mei 1894); 19) jonge blauwe reigers zijn nog los aanwezig; 20) grisl (vervaardigd tussen 18 november 1905 en 13 december 1906); 21) getimmelhans (of nachtwanzen) (vervaardigd tussen 18 november 1905 en 13 december 1906); 22) patrijzen (vervaardigd na 13 december 1906, nog bijna geheel aanwezig; 23) kroonenden (vervaardigd in 1897, nog geheel aanwezig; 24) kieviten (vervaardigd tussen 11 mei 1894 en

De vogelgroep "bergeenden", door Steenhuizen vervaardigd voor het Museum Fauna Neerlandica; de foto is door Steenhuizen zelf gemaakt.(5)

De vogelgroep "bergenden", door Steenhuisen ontworpen voor het Museum Fama Neerlandica; de foto is door Steenhuisen zelf gemaakt (5)

1 februari 1896); 21) geoorde futen (vervaardigd na 12 mei 1918)²⁵⁾. Van alle groepen is bekend, hoe ze er uit hebben gezien: één groep is nog compleet aanwezig en de rest is vaak zowel door Steenhuizen zelf als door iemand anders gefotografeerd (en gepubliceerd)²⁶⁾. De voorkeur van Steenhuizen voor moeras- en watervogels is duidelijk uit het bovenstaande op te maken.

Zoals ook al uit het bovenstaande blijkt is na de sluiting (rond 1965) van het museum het grootste gedeelte van al het materiaal verloren gegaan: 1) het ontbreken van wetenschappelijke gegevens bij de meeste vogels maakte ombalgen en gebruik voor wetenschappelijke doeleinden overbodig; 2) de conditie van het materiaal was zo slecht, dat er klaarblijkelijk geen reden was om het, voor welk doel dan ook, nog te bewaren. De ruimte, die door de sluiting van het museum vrijkwam, werd heringericht voor de grote wetenschappelijke collectie Mollusken van het Zoölogisch Museum van de Universiteit van Amsterdam. Ook een groot deel van de vogels, die voor wetenschappelijke doeleinden in de hoge wandkasten in het museum stonden opgeslagen, was van de hand van Steenhuizen. Een niet geheel volledige reconstructie van wat Steenhuizen allemaal aan losse vogels voor het museum heeft opgezet, is mogelijk, doch ook hier geldt, dat de bijbehorende opgezette vogels er doorgaans niet meer zijn, omdat veel materiaal een zodanige conditie had, dat bewaren niet meer te rechtvaardigen was. De vogels uit het Museum Fauna Neerlandica, waarvan de conditie nog wel goed genoeg was, zijn opgenomen in de collectie Vogels van het Zoölogisch Museum van de Universiteit van Amsterdam.

De collectie opgezette vogels van het Museum Fauna Neerlandica onderging verschillende belangrijk uitbreidingen in de loop der tijd, doordat er enige omvangrijke privé-collecties aan de eigen collectie konden worden toegevoegd. Te denken valt aan: 1) de collectie van mr. dr. R.C.E.G.J. Baron Snouckaert van Schauburg (juli 1910, opgezet door H.H. ter Meer uit Leiden)²⁷⁾; 2) de collectie Sillem-van Marle(1945²⁸⁾, grotendeels opgezet door Steenhuizen); 3) de collectie van mr. H.W. de Graaf (*7 februari 1823, +23 januari 1911) en G.M. de Graaf, die na het overlijden van de laatste (april 1898) geheel werd geschonken aan

1 februari 1886; 21) Geoorde luten (vervaardigd na 12 mei 1916)²⁶⁾. Van alle groepen is bekend, hoe ze er uit hebben gezien: één groep is nog compleet aanwezig en de rest is vaak zowel door Steenhuisen zelf als door iemand anders gefotografeerd (en gepubliceerd)²⁸⁾. De voorkeur van Steenhuisen voor moeras- en watervogels is duidelijk uit het bovenstaande op te maken.

Zoals ook al uit het bovenstaande blijkt is na de sluiting (reind 1886) van het museum het grootste gedeelte van al het materiaal verloren gegaan: 1) het ontbreken van wetenschappelijke gegevens bij de meeste vogels maakte ombarigen en gebruik voor wetenschappelijke doeleinden overbodig; 2) de conditie van het materiaal was zo slecht, dat er waarschijnlijk geen reden was om het, voor welk doel dan ook, nog te bewaren. De trinite, die door de sluiting van het museum vrijkwam, werd heringericht voor de grote wetenschappelijke collectie Molukken van het Zoologisch Museum van de Universiteit van Amsterdam. Ook een groot deel van de vogels, die voor wetenschappelijke doeleinden in de hoge wandkasten in het museum stonden opgeslagen, was van de hand van Steenhuisen. Een niet geheel volledige reconstructie van wat Steenhuisen allemaal aan losse vogels voor het museum heeft opgezet, is mogelijk, doch ook hier geldt, dat de bijbehorende opgezette vogels er doorgaans niet meer zijn, omdat veel materiaal een zodanige conditie had, dat bewaren niet meer te rechtvaardigen was. De vogels uit het Museum Fenns Neerlandica, waarvan de conditie nog wel goed genoeg was, zijn opgenomen in de collectie Vogels van het Zoologisch Museum van de Universiteit van Amsterdam.

De collectie opgezette vogels van het Museum Fenns Neerlandica onderging verschillende belangrijke wijzigingen in de loop der tijd, doordat er enige omvangrijke privé-collecties aan de eigen collectie konden worden toegevoegd. Te denken valt aan: 1) de collectie van mr. dr. R.C.E.G.J. Baron Snoouckert van Schaumburg (juli 1910, opgezet door H.H. ter Meer uit Leiden)²⁷⁾; 2) de collectie Silleen-van Marck (9-12-32), grotendeels opgezet door Steenhuisen; 3) de collectie van mr. H.W. de Graaf (*7 februari 1883, +23 januari 1911) en G.M. de Graaf die na het overlijden van de laatste (april 1898) geheel werd geschonken aan

Artis, waar deze in het Museum Fauna Neerlandica werd geplaatst. Deze collectie bevatte 471 exemplaren, waaronder enige bijzondere²⁹⁾.

Het Museum van Staatsbosbeheer

De inspecteur van Staatsbosbeheer, E.D. van Dissel (ook lid van de N.O.V.³⁰⁾, nodigde Steenhuisen uit om voor het Museum van Staatsbosbeheer een diorama te ontwerpen. De keuze viel op de door Staatsbosbeheer beschermde strandvogels van de Meeuwenduin op Vlieland en de Muy op Texel. In een kolossale vitrine werd een mooi stuk met helm begrijs zeeduin opgesteld. Steenhuisen plaatste in dit diorama verschillende exemplaren van daar voorkomende vogelsoorten, gecombineerd met de bijbehorende nesten met eieren of jongen. In dit diorama kwamen voor: zilvermeeuwen, viadiefjes, kokmeeuwen, wulpen, bergvossen en scholeksters.

Het effect, dat met een dergelijk diorama werd beoogd, kwam overeen met het effect, dat Steenhuisen met zijn vogelgroepen van het Museum Fauna Neerlandica beoogde. Een diorama verschilde echter in zoverre van een vogelgroep, dat in een diorama diverse vogelsoorten uit één omgevingstype verenigd werden. Zo dicht als ze in een diorama bij elkaar geplaatst waren, kwamen ze in de werkelijkheid niet voor. In dit opzicht kreeg de bezoeker dus een enigszins vertekend beeld.

Bij een wetenschappelijke vergadering van de N.O.V. op 28 november 1915 (Kleine Restauratiezaal, Artis, Amsterdam) toonde Steenhuisen de overige aanwezige N.O.V.-leden een foto van dit diorama³¹⁾, zodat het dus in ieder geval vóór deze datum gereed moet zijn gekomen. Op 22 september 1916 werd het museum, gevestigd in het gebouw "Nieuweroord" geopend. Begin 1918 werd dit pand verlaten, waarna 6 november 1920 de heropening plaats vond in een gebouw in het Hooglandse Park te Utrecht. Het museum is op een gegeven moment gesloten. De collectie verdween uit de museumruimten en het diorama, waarvan het achtergronddoek door de schilder M.A. Koekkoek, onder meer bekend om zijn schoolplaten, vervaardigd was, werd ontmanteld. Door een tweetal afbeeldingen bij tijdschriftartikelen³²⁾ en het negatief van de door

Steenhuizen, werkzaam voor andere instellingen

Het Museum van Staatsbosbeheer

De inspecteur van Staatsbosbeheer, E.D. van Dissel (ook lid van de N.O.V.)³⁾, nodigde Steenhuizen uit om voor het Museum van Staatsbosbeheer een diorama te ontwerpen. De keuze viel op de door Staatsbosbeheer beschermde strandvogels van de Meeuwenduin op Vlieland en de Muy op Texel. In een kolossale vitrine werd een mooi stuk met helm beplant zeeduin opgesteld. Steenhuizen plaatste in dit diorama verschillende exemplaren van daar voorkomende vogelsoorten, gecombineerd met de bijbehorende nesten met eieren of jongen. In dit diorama kwamen voor: zilvermeeuwen, visdiefjes, kokmeeuwen, wulpen, bergeenden en scholeksters.

Het effect, dat met een dergelijk diorama werd beoogd, kwam overeen met het effect, dat Steenhuizen met zijn vogelgroepen van het Museum Fauna Neerlandica beoogde. Een diorama verschilde echter in zoverre van een vogelgroep, dat in een diorama diverse vogelsoorten uit één omgevingstype verenigd werden. Zo dicht als ze in een diorama bij elkaar geplaatst waren, kwamen ze in de werkelijkheid niet voor. In dit opzicht kreeg de bezoeker dus een enigszins vertekend beeld.

Bij een wetenschappelijke vergadering van de N.O.V. op 28 november 1915 (Kleine Restauratiezaal, Artis, Amsterdam) toonde Steenhuizen de overige aanwezige N.O.V.-leden een foto van dit diorama³⁰⁾, zodat het dus in ieder geval vóór deze datum gereed moet zijn gekomen. Op 22 september 1916 werd het museum, gevestigd in het gebouw "Nieuweroord" geopend. Begin 1918 werd dit pand verlaten, waarna 6 november 1920 de heropening plaats vond in een gebouw in het Hooglandse Park te Utrecht. Het museum is op een gegeven moment gesloten. De collectie verdween uit de museumruimten en het diorama, waarvan het achtergronddoek door de schilder M.A. Koekkoek, onder meer bekend om zijn schoolplaten, vervaardigd was, werd ontmanteld. Door een tweetal afbeeldingen bij tijdschriftartikelen³¹⁾ en het negatief van de door

Steenhuizen, werkzaam voor andere instellingen

Het Museum van Staatsbosbeheer

De inspecteur van Staatsbosbeheer, E.D. van Dissel (ook lid van de N.O.V.³¹), nodigde Steenhuis uit om voor het Museum van Staatsbosbeheer een diorama te ontwerpen. De keuze viel op de door Staatsbosbeheer beschermde strandvogels van de Meeuwenduin op Vlieland en de Mv op Texel. In een kolossale vitrine werd een mooi stuk met helm geplant zeeduin opgesteld. Steenhuis plaatste in dit diorama verschillende exemplaren van daar voorkomende vogelsoorten, gecombineerd met de bijbehorende nesten met eieren of jongen. In dit diorama kwamen voor: silversneeuwen, vriediejes, kormoranen, wippen, bergenden en scholkesters.

Het effect, dat met een dergelijk diorama werd bedoeld, kwam overeen met het effect, dat Steenhuis met zijn vogelgroepen van het Museum Fauna Neerlandica beoogde. Een diorama verschilde echter in zoverre van een vogelgroep, dat in een diorama diverse vogelsoorten uit één omgevings-type verenigd werden. Zo dicht als ze in een diorama bij elkaar geplaatst waren, kwamen ze in de werkelijkheid niet voor. In dit opzicht kreeg de bezoeker dus een enigzins vervaamd beeld.

Bij een wetenschappelijke vergadering van de N.O.V. op 28 november 1916 (Grote Restauratiezaal, Artis, Amsterdam) toonde Steenhuis de overige aanwezige N.O.V.-leden een foto van dit diorama³², zodat het dus in ieder geval vóór deze datum gereed moet zijn gekomen. Op 22 september 1916 werd het museum, gevestigd in het gebouw "Nieuweroord" geopend. Begin 1918 werd dit pand verlaten, waarna 6 november 1930 de heropening plaats vond in een gebouw in het Hooglandse Park te Utrecht. Het museum is op een gegeven moment gesloten. De collectie verdween uit de museumruimten en het diorama, waarvan het achtergrondboek door de schilder M.A. Koekoek, onder meer bekend om zijn schooplatten, vervaardigd was, werd ontmanteld. Door een tweetal afbeeldingen bij tijdschriftartikelen³³ en het negatief van de door

Steenhuizen bij de vergadering getoonde foto³²⁾ van het diorama is toch bekend, hoe het diorama er uit heeft gezien. Niet bekend is, wat Steenhuizen naast het diorama nog meer voor het Museum van Staatsbosbeheer heeft vervaardigd. Dat er ooit een aantal diergroepen en een collectie opgezette vogels is geweest, is bekend.

Bij een bezoek aan Staatsbosbeheer³³⁾ (Utrecht en Austerlitz) werden de volgende door Steenhuizen opgezette vogels aangetroffen: groene specht (2x), steenarend (omschreven als steenarend, is echter jonge zeearend), kruisbek, draaihals, brilduiker, kapmeeuw, ruigpootbuizerd, woelrat (geen vogel!), mantelmeeuw, snor, poelsnip, spotvogel, heggemus, appelvink, grauwe gors, beflijster, barmsijsje, dwergstern, kemphen, kuifleeuwerik, boomleeuwerik, grauwe klauwier, oeverpieper, veldleeuwerik, bontbekplevier, waterral, ijseend, vaal stormvogeltje, visdiefje, Jan van Gent, zilverplevier, strandplevier, kanoetstrandloper, een tweede bontbekplevier en twee jonge vosjes. Vanaf de Jan van Gent zijn de preparaten niet met zekerheid aan Steenhuizen toe te schrijven. Het materiaal bevindt zich in een redelijk conditie en wordt nauwelijks meer voor tentoonstellingsdoeleinden gebruikt. Van het diorama was nog het achtergronddoek en een tweetal vogels (visdiefje en kapmeeuw) aanwezig.

Of Steenhuizen rechtstreeks voor het Museum van Staatsbosbeheer opzette of dat de vogels via een door Steenhuizen geprepareerde privé-collectie in het museum terecht zijn gekomen, is onbekend. Het diorama, dat Steenhuizen voor het Museum van Staatsbosbeheer maakte, kan worden beschouwd als een soort vingeroefening voor het later vervaardigde Heimans-diorama.

De vogelcollectie van de Brandaris (Terschelling)

De inspecteur van het Loodswezen in het 7e district, A.J. Gooszen uit Harlingen, begon in de eerste helft van 1912 van de op of bij de Brandaris omgekomen vogels van elke soort één of meer mooie of belangrijke exemplaren door Steenhuizen te laten opzetten. De opgezette vogels waren behoorlijk

Steenhuizen bij de vergadering getoonde foto's van het diorama is toch bekend hoe het diorama er uit heeft gezien. Niet bekend is, wat Steenhuisen naast het diorama nog meer voor het Museum van Staatsbosbeheer heeft vervaardigd. Dat er ooit een aantal diergroepen en een collectie opgezette vogels is geweest, is bekend.

Bij een bezoek aan Staatsbosbeheer (Utrecht en Austerlitz) werden de volgende diorama's (omschreven als steenarend, is echter jonge steenarend), kruisbek, steenarend, mantelmeeuw, snor, poelsnip, spotvogel, heggemus, apfelvink, grauwe gors, belijster, bartmijtje, dwergstern, kampen, kniëbeuwerk, boomleuwerk, grauwe klauwier, oeverpieper, veldbeuwerk, pontbekplevier, waterral, tjeand, vaal stormvogeltje, vriesdijf, Jan van Gent, zilverplevier, strandplevier, kanoetstrandloper, een tweede pontbekplevier en twee jonge vogels. Vanaf de Jan van Gent zijn de preparaten niet met zekerheid aan Steenhuisen toe te schrijven. Het materiaal bevindt zich in een redelijk conditie en wordt nauwelijks meer voor tentoonstellingsdoeleinden gebruikt. Van het diorama was nog het achtergrondboek en een tweetal vogels (vriesdijf en kampen) aanwezig.

Of Steenhuisen rechtstreeks voor het Museum van Staatsbosbeheer opzette of dat de vogels via een door Steenhuisen geprepareerde privé-collectie in het museum terecht zijn gekomen, is onbekend. Het diorama, dat Steenhuisen voor het Museum van Staatsbosbeheer maakte, kan worden beschouwd als een soort vingeroefening voor het later vervaardigde Heijmans-diorama.

De voorcollectie van de Brandaris (Terschelling)

De inspecteur van het IJdoezwem in het 7e district, A.J. Goossen uit Harlingen, begon in de eerste helft van 1912 van de op of bij de Brandaris ongekomen vogels van elke soort één of meer mooie of belangrijke exemplaren door Steenhuisen te laten opzetten. De opgezette vogels waren behoort

geëtiketteerd en geregistreerd en ze waren geplaatst in goede vitrines op de derde verdieping van de Brandaris. De financiële middelen waren afkomstig van het Departement van Landbouw, de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten, verenigingen, die zich met vogelstudie of vogelbescherming bezig hielden en van particulieren. De collectie, die al snel als zeer belangrijk werd omschreven, voldeed aan de strengste eisen der wetenschap. Men hoopte met de collectie, die vrij toegankelijk was, bij het publiek de belangstelling voor vogels en vogelbescherming te wekken³⁴). De collectie is tot 1940 regelmatig uitgebreid tot een uiteindelijk aantal van 120 stuks. Na de oorlog is de collectie met nog slechts drie exemplaren uitgebreid. De vuurtorenwachters kregen bij de uitoefening van hun werk steeds meer last van de bezoekers, zodat de collectie tegenwoordig niet meer voor publiek te bezichtigen is³⁵).

Bij een bezoek aan de Brandaris³⁶) werd de gehele collectie opgezette vogels bestaand uit 123 exemplaren aangetroffen. De vooroorlogse exemplaren (120) waren allemaal zonder twijfel door Steenhuizen opgezet. Het betreft de volgende vogels: buizerd, kerkuil, velduil, torenvalk, sperwer, grauwe kiekendief, smelleken, ijsvogel, papegaaiduiker, tortelduif, Vlaamse gaai, gierzwaluw, draaihals, koekoek, gekraagde roodstaart (2x), zwartkopje (2x), roodborst, kievit, bonte vliegenvanger, roek, zwartgrauwe vliegenvanger, tuinfluit, rietzanger, barmsijsje, tapuit, paapje, waterrietzanger, fitis, graspieper, kleine karekiet, grasmus, goudhaantje (2x), koolmees, merel (2x), oeverpieper, staartmees, grauwe vliegenvanger, keep, geelgors, veldleeuwrik, sneeuwgorst, rietgorst, vink, gele kwikstaart, zanglijster, kwartelkoning, koperwiek, beflijster, waterhoen, meerkoet, spreeuw, kwartel, kramsvogel, mantelmeeuw, kokmeeuw, Noordse stormvogel, zilvermeeuw, vaal stormvogeltje, stormvogeltje, dwergmeeuw, drieteenmeeuw, Dougall's stern, grote stern (2x), visdiefje, kleine jager, tureluur, waterral, bokje, kleine bonte strandloper, drieteen strandloper, steenloper, bonte strandloper, morinelplevier, watersnip, kanoetstrandloper, houtsnip, porseleinhoentje, rosse grutto (2x), wulp, goudplevier (2x), zilverplevier, bosruiter, scholekster,

geëtiketteerd en geregistreerd en ze waren geplaatst in goede vitrines op de derde verdieping van de Brandaris. De financiële middelen waren afkomstig van het Departement van Landbouw, de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten, verenigingen, die zich met vogelstudie of vogelbescherming bezig hielden en van particulieren. De collectie, die al snel als zeer belangrijk werd omschreven, voldeed aan de strengste eisen der wetenschap. Men hoopte met de collectie, die vrij toegankelijk was, bij het publiek de belangstelling voor vogels en vogelbescherming te wekken²⁰. De collectie is tot 1940 regelmatig uitgebreid tot een uiteindelijk aantal van 120 stuks. Na de oorlog is de collectie met nog slechts drie exemplaren uitgebreid. De vinderenwachters kregen bij de uitselectie van hun werk steeds meer last van de bezoekers, zodat de collectie tegenwoordig niet meer voor publiek te bezichtigen is²¹.

Bij een bezoek aan de Brandaris²² werd de gehele collectie opgezette vogels bestaand uit 123 exemplaren aangetoefd. De vooroorlogse exemplaren (120) waren allemaal zonder twijfel door Steenhuisen opgezet. Het betreft de volgende vogels: haai, karkn, vald, tornvalk, sperwer, grauwe kiekendief, ammelken, (j)avogel, papageiaiduker, tortelduif, Vlaamse grau, gruwshuw, drachala, kookak, gekraagde roodstaart (2x), zwartkopje (2x), roodborst, kievit, bonte vliegenvanger, roek, zwartgruwe vliegenvanger, tuinluiter, rietvanger, brennigje, tapuit, papij, waterrietvanger, fittie, graspieper, kleine karkn, grannus, goudhaan (2x), koohees, merel (2x), overpape, starmees, grauwe vliegenvanger, keep, geelgors, veldbeuwerk, sneeuwgor, rietgor, rijk, gele kwikstaart, zanglijster, kwikstaalkoning, koperwiek, belijster, waterhoen, meerkoe, sprenuw, kwartel, kramavogel, mantelmeeuw, kokmeeuw, Noorthe stormvogel, zilvermeeuw, val stormvogel, stormvogel, dwergmeeuw, dritsemmeeuw, Dougall's stern, grote stern (2x), viedel, kleine jager, torshur, wateral, bokje, kleine bonte strandloper, dritse strandloper, steenloper, bonte strandloper, moerdelplevier, watercip, kanoetstrandloper, bontcip, porseleinseentje, roose grutto (2x), wulp, goudplevier (2x), zilverplevier, hoerster, scholster,

groenpootruiter, alk, roodkeelduiker, roodhalsfuut (2x), Jan van Gent (2x), geoorde fuut, kuifduiker, roodkeelduiker, aalscholver, zwarte zeeëend (2x), kuifeend, slobbeend, ijseend (2x), brilduiker, pijlstaart, middelste zaagbek (2x), wintertaling, zeekoet, smient, bergeend, grauwe gans, eidereend (2x), rotgans en wilde eend. Het materiaal bevindt zich in een goede conditie, zeker wanneer de ouderdom ervan in acht wordt genomen. De collectie wordt momenteel voor geen enkel doel benut en staat nog net zo opgesteld als hij destijds voor het publiek te bezichtigen was.

Ecomare. De Koog. Texel

Vóór de 2e Wereldoorlog bouwde het Texelse schoolhoofd H.J. Kraai een collectie naturalia op met het doel het biologie-onderwijs aan de jeugd te verlevendigen en ook de overige Texelaars de gelegenheid te geven zich verder in de natuur te verdiepen. Dit alles in de geest van Heimans & Thijssse en dan vooral van Thijssse, die immers enige tijd op Texel heeft gewoond. Voor zijn verzameling schafte Kraai ook enige door Steenhuizen opgezette vogels aan. Door granaatinslag (april 1945) heeft de collectie, die toen nog in Den Burg stond, flinke schade opgelopen. Wat van de verzamelingen restte werd in juli 1945 door G.J. de Haan ondergebracht in het nieuw in te richten Texels Museum in De Dennen. Een achtergebleven officierscantine van de Duitsers werd de nieuwe behuizing. Deze situatie heeft, met de nodige aanpassingen, voortbestaan tot 1975. Met de realisatie van de nieuwbouw wijzigden ook de doelstellingen zich. Het natuurhistorisch museum werd nu omgevormd tot een groot en modern bezoekerscentrum voor het eiland Texel, met als taak begeleiding en voorlichting van het massale vakantie-publiek in de natuurbeleving (de koppeling van natuurbescherming en openluchtrecreatie). De naam werd Natuurrecreatiecentrum Texel. Vanaf 1986 draagt het centrum de naam Ecomare. Naast zijn informatieve, voorlichtende en educatieve taak heeft het centrum zijn museale taak behouden en is dit in een geïntegreerde vorm in de drie expositie-zalen terug te vinden.

groepsoorten, alle roodkeelbuiters, roodkeelbuiters (2x), Jan van Gent (2x),
geoorde fruit, knifbuiters, roodkeelbuiters, zwaarte zeevloed (2x),
knifbuiters, elzevloed (2x), brilduiters, pijlstaart, middelste zeevloed (2x),
winterling, zeevloed, amient, bergvloed, gruwse gans, eidevloed (2x), rolgans
en wilde eend. Het materiaal bevindt zich in een goede conditie, zeker wanneer
de onderdom ervan in acht wordt genomen. De collectie wordt momenteel voor
geen enkel doel benut en staat nog niet zo opgesteld als hij destijds voor het
publiek te beschikken was.

Ecumene De Kasteel Texel

Vóór de 2e Wereldoorlog bouwde het Texelse schoolhoofd H.J. Kraai een
collectie natuurlijke op met het doel het biologie-onderwijs aan de jeugd te
verlevendigen en ook de overige Texelers de gelegenheid te geven zich verder
in de natuur te verdiepen. Dit alles in de geest van Haimans & Thijssen en dan
vooral van Thijssen, die immers enige tijd op Texel heeft gewoond. Voor zijn
verzameling schafte Kraai ook enige door Steenhuisen opgezette vogels aan.
Door granaatslag (april 1945) heeft de collectie, die toen nog in Den Burg
stond, finke schade opgelopen. Wat van de verzamelingen restte werd in juli
1945 door G.J. de Haan ondergebracht in het nieuw in te richten Texels
Museum in De Dennen. Een achteregeven officierscantine van de Duitsers
werd de nieuwe behuizing. Deze situatie heeft, met de nodige aanpassingen,
voortbestaan tot 1975. Met de realisatie van de nieuwbouw wijzigden ook de
doelstellingen zich. Het natuurhistorisch museum werd nu omgevormd tot
een groot en modern bezoekerscentrum voor het eiland Texel, met als taak
begeleiding en voorlichting van het massale vakantie-publiek in de
natuurbeloving (de koppeling van natuurbescherming en openluchtmuseum).

De naam werd Natuurwetenschappelijk Centrum Texel. Vanaf 1986 draagt het centrum
de naam Ecumene. Naast zijn informatieve, voorlichtende en educatieve taak
heeft het centrum zijn museale taak behouden en is dit in een geïntegreerde
vorm in de drie expositieruimten terug te vinden.

Momenteel bevinden nog de volgende door Steenhuizen opgezette vogels zich in de collectie van Ecomare: roerdomp (A1 210, opgesteld in de expositie), koekoek (A1 51, september 1933, De Koog, Texel, in depot), rietzanger (A1 201, opgesteld in de expositie) en kneu (A1 58, 24 juni 1932, Texel, in depot). Bij de collectie van Staatsbosbeheer stond een vogel, opgezet door Steenhuizen, die afkomstig was uit het Texels Museum. Dit is niet vreemd, want een niet nader bekend aantal preparaten uit de Texelse collectie zijn in 1975 (?) aan Staatsbosbeheer overgedragen. De gegevens zijn niet meer in het kaartsysteem van Ecomare aanwezig³⁷).

Privé-collecties

Een privé-collectie, waarvan bekend is, dat het aandeel van Steenhuizen er in erg groot was, was de collectie Sillem-van Marle³⁸). Sillem en van Marle, beide werkzaam in de zakenwereld, hadden een grote collectie opgezette vogels. Deze collectie werd in 1945, na de oorlog, aan de collectie van het Museum Fauna Neerlandica toegevoegd²⁸). Voor andere particulieren - en voor zichzelf³⁹) - heeft Steenhuizen ook opgezet, maar alleen in bescheiden hoeveelheden. Zo maakte hij waarschijnlijk voor Weber een klein duinlandschap met vogels⁴⁰). (Zie ook "Steenhuizen en de koninklijke familie").

Momenteel bevinden nog de volgende door Steenhuisen opgezette vogels zich in de collectie van Ecomare: reerdomp (AI 210, opgesteld in de expositie), koekeek (AI 51, september 1933, De Koeg, Texel, in depot), rietzanger (AI 201, opgesteld in de expositie) en knou (AI 58, 24 juni 1932, Texel, in depot). Bij de collectie van Staatsbosbeheer stond een vogel, opgezet door Steenhuisen, die afkomstig was uit het Texels Museum. Dit is niet vreemd, want een niet nader bekend aantal preparaten uit de Texels collectie zijn in 1975 (?) aan Staatsbosbeheer overgedragen. De gegevens zijn niet meer in het kaartatlas van Ecomare aanwezig³⁷.

Privé-collecties

Een privé-collectie, waarvan bekend is, dat het aandeel van Steenhuisen er in erg groot was, was de collectie Silleen-van Marle³⁸. Silleen en van Marle, beide werkzaam in de zakenwereld, hadden een grote collectie opgezette vogels. Deze collectie werd in 1945, na de oorlog, aan de collectie van het Museum Fauna Neerlandica toegevoegd³⁹. Voor andere particulieren - en voor zichzelf⁴⁰ - heeft Steenhuisen ook opgezet, maar alleen in bescheiden hoeveelheden. Zo maakte hij waarschijnlijk voor Weber een klein dainlandchap met vogels⁴¹. (Zie ook "Steenhuisen en de koninklijke familie").

Steenhuizen en de fotografie

Nadat Steenhuizen in een voorafgaande periode tekenles had gekregen, kreeg hij begin 1896 onderwijs in de fotografie van J. Stisgen⁴¹⁾. Zowel de teken- als fotografielessen waren bedoeld om zijn werk als preparateur te ondersteunen, waarbij ze vooral hun invloed deden gelden bij de vervaardiging van vogelgroepen. Hoewel het maken van een foto niet altijd even gemakkelijk was, leverde een geslaagde foto een zodanige copie van de werkelijkheid op, dat het maken van een tekening er niet tegen op kon, alleen bood een tekening de gelegenheid tot het gebruik van meer kleuren. De bij Artis aanwezige apparatuur stelde Steenhuizen in de gelegenheid tot het nemen van zowel "normale" als stereoscopische opnamen en het ontwikkelen en afdrukken ervan⁴²⁾.

Door Steenhuizen genomen foto's werden voor het eerst gepubliceerd in het door Heimans & Thijsse geschreven boekje In de duinen (1899). Het betreft een tweetal foto's ter illustratie van een tochtje, dat Thijsse in juli 1896 samen met Steenhuizen (en hun vriend Abspoel, later ook lid van de N.O.V.)³⁾ ondernam. Na de oprichting van het tijdschrift De Levende Natuur verschenen hierin regelmatig foto's van Steenhuizen (de bijbehorende artikelen waren door anderen geschreven), waarbij de opnamen altijd betrekking hadden op vogels, hetzij levend, hetzij geprepareerd⁴³⁾.

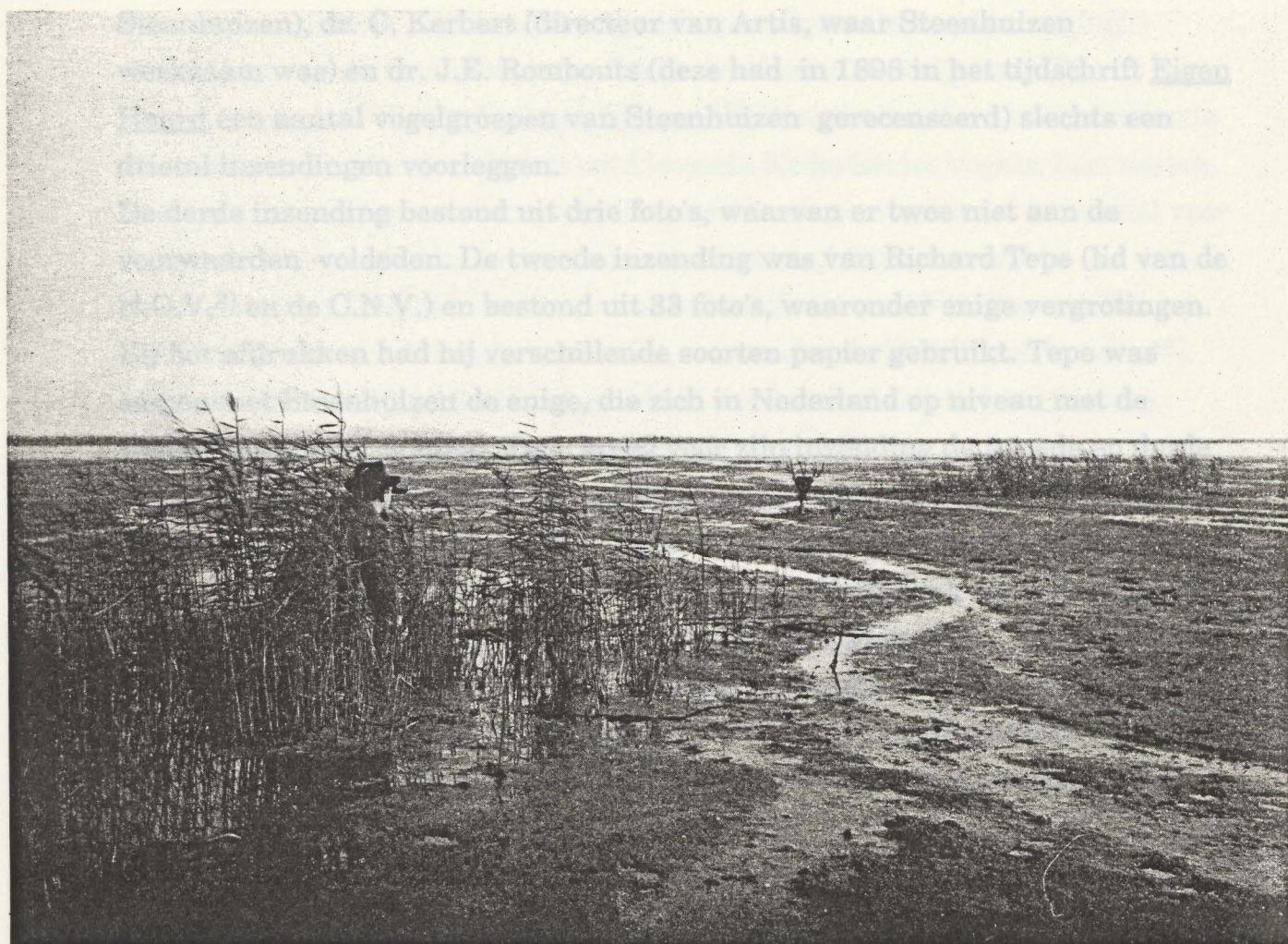
8 maart 1902 schreef Charles Boissevain, directeur van het Algemeen Handelsblad, een wedstrijd uit met twee eerste prijzen van f 25,00 en vijf tweede prijzen van f 10,00 (uiteindelijk werd een eerste, een tweede en een derde prijs uitgereikt). Een inzending moest bestaan uit foto's van vogels in de vrije, levende natuur, genomen in het voorjaar of de zomer van 1902. Vóór 1 september 1902 moesten de foto's ter beoordeling naar de directie van het Algemeen Handelsblad worden gestuurd onder het motto: Vogels in 't Vrije. Deze fotowedstrijd had de bedoeling de beoefening van de vogelfotografie te bevorderen, ten koste van de vogeljacht. Boissevain slaagde niet geheel in zijn opzet, want hij kon de jury, bestaand uit Jac. P. Thijsse (vriend van

Nadat Steenhuisen in een voorafgaande periode tekenles had gevolgd, kreeg hij begin 1896 onderwijze in de fotografie van J. Stieglitz⁽¹⁾. Zowel de teken- als fotografischelessen waren bedoeld om zijn werk als preparateur te ondersteunen, waarbij ze vooral hun invloed deden gelden bij de verzameling van vogelgroepen. Hoewel het maken van een foto niet altijd even gemakkelijk was, leverde een geslaagde foto een zodanige copie van de werkelijkheid op, dat het maken van een tekening er niet tegen op kon, alleen hield een tekening de gelegenheid tot het gebruik van meer kleuren. De bij Artis aanwezige apparatuur stelde Steenhuisen in de gelegenheid tot het nemen van zowel "normale" als stereoscopische opnamen en het ontwikkelen en afdrukken ervan⁽²⁾.

Door Steenhuisen genomen foto's werden voor het eerst gepubliceerd in het door Heijmans & Thijse geschreven boekje *In de duinen* (1899). Het betreft een tweetal foto's ter illustratie van een teekening, dat Thijse in juli 1896 samen met Steenhuisen (en hun vriend Abeel, later ook lid van de N.O.V.)⁽³⁾ ondernam.

Na de oprichting van het tijdschrift *De Levende Natuur* verschenen hierin regelmatig foto's van Steenhuisen (de bijbehorende artikelen waren door anderen geschreven), waarbij de opnamen altijd betrekking hadden op vogels, hetzij levend, hetzij geprepareerd⁽⁴⁾.

8 maart 1902 schreef Charles Boissereau, directeur van het Algemeen Handelsblad, een wedstrijd uit met twee eerste prijzen van f 25,00 en vijf tweede prijzen van f 10,00 (uitdelendijk werd een eerste, een tweede en een derde prijs uitgereikt). Een inzending moest bestaan uit foto's van vogels in de vrije, levende natuur, genomen in het voorjaar of de zomer van 1902. Voor 1 september 1902 moesten de foto's ter beoordeling naar de directie van het Algemeen Handelsblad worden gestuurd onder het motto: *Vogels in 't Vrije*. Deze fotowedstijd had de bedoeling de beoefening van de vogelfotografie te bevorderen, ten koste van de vogeljaacht. Boissereau slaagde niet geheel in zijn opzet, want hij kon de jury, bestaand uit Jac. P. Thijse (vriend van

vrijdag 30 mei 1902 te Den Burg op Texel een vergadering met daarna een excursie⁴⁰. Dit gaf de twee vogelfotografen de gelegenheid op Texel te fotograferen. Steenhuizen ging er zelfs een paar dagen eerder voor naar Texel²³. In tegenstelling tot Tepe fotografeerde Steenhuizen ook nog op enige andere plaatsen, o.a. onlangs te Oud-Loosdrecht. Tepe en Steenhuizen bezochten vooral plaatsen, waar moeras- en watervogels het leeuwendeel van de vogelpopulatie vormden, zodat het niet verwonderlijk was, dat vooral deze vogels door hen zijn gefotografeerd.

Steenhuizen bezig als vogelfotograaf (waarschijnlijk door Jac. P. Thijsse op Texel genomen, toen daar in 1902 een vergadering van de Nederlandsche Ornithologische Vereeniging werd gehouden).(1)

Steenhuizen), dr. C. Kerbert (directeur van Artis, waar Steenhuizen werkzaam was) en dr. J.E. Rombouts (deze had in 1896 in het tijdschrift Eigen Haard een aantal vogelgroepen van Steenhuizen gerecenseerd) slechts een drietal inzendingen voorleggen.

De derde inzending bestond uit drie foto's, waarvan er twee niet aan de voorwaarden voldeden. De tweede inzending was van Richard Tepe (lid van de N.O.V.³⁾ en de C.N.V.) en bestond uit 33 foto's, waaronder enige vergrotingen. Bij het afdrukken had hij verschillende soorten papier gebruikt. Tepe was samen met Steenhuizen de enige, die zich in Nederland op niveau met de vogelfotografie bezig hield. Tepe kreeg voor zijn inzending de tweede en derde prijs. De eerste inzending was van Steenhuizen en bestond uit 50 diapositieven voor een stereoscoopkast, waarvan er enkele vergroot waren afgedrukt (het Zoölogisch Museum bezit één van deze vergrote afdrukken). Steenhuizen won met zijn inzending de eerste prijs en de plaquette, die door de Amateur-Photografen-Vereeniging (afdeling Amsterdam) was uitgelooft. Het aantal inzendingen was dus klein, maar de door Tepe en Steenhuizen aan de dag gelegde kwaliteit was groot, terwijl hun inzendingen ook ornithologisch zeer interessant waren.

Zowel Tepe als Steenhuizen hadden voor deze wedstrijd verscheidene foto's genomen op het Naardermeer. De N.O.V., waarvan beide lid waren, hield vrijdag 30 mei 1902 te Den Burg op Texel een vergadering met daags erna een excursie⁴⁴⁾. Dit gaf de twee vogelfotografen de gelegenheid op Texel te fotograferen. Steenhuizen ging er zelfs een paar dagen eerder voor naar Texel²³⁾. In tegenstelling tot Tepe fotografeerde Steenhuizen ook nog op enige andere plaatsen, o.a. ooievaars te Oud-Loosdrecht. Tepe en Steenhuizen bezochten vooral plaatsen, waar moeras- en watervogels het leeuwendeel van de vogelpopulatie vormden, zodat het niet verwonderlijk was, dat vooral deze vogels door hen zijn gefotografeerd.

De voor de wedstrijd ingezonden foto's werden in een zaal van het gebouw "Concordia" (N.Z. Voorburgwal, Amsterdam, van het "Nieuwsblad van Nederland") tentoongesteld ($\pm$ 3000 bezoekers)¹⁹⁾. Charles Boissevain reikte

Steenhuizen), dr. C. Kerbert (directeur van Artis, waar Steenhuisen werkzaam was) en dr. J.E. Rombouts (deze had in 1896 in het tijdschrift *Eigen Hand* een aantal vogelgroepen van Steenhuisen (geteekend) slechts een drietal inzendingen voorgelegd.

De derde inzending bestond uit drie foto's, waarvan er twee niet aan de voorwaarden voldeden. De tweede inzending was van Richard Tape (lid van de N.O.V.³⁷) en de C.N.V.) en bestond uit 33 foto's, waaronder enige vogelgroepen. Bij het afdrucken had hij verschillende soorten papier gebruikt. Tape was samen met Steenhuisen de enige, die zich in Nederland op niveau met de vogelfotografie bezig hield. Tape kreeg voor zijn inzending de tweede en derde prijs. De eerste inzending was van Steenhuisen en bestond uit 50 diaposities voor een stereoscopiekast, waarvan er enkele vergroot waren afgedrukt (het Zoologisch Museum heeft één van deze vergroot afgedrukt). Steenhuisen won met zijn inzending de eerste prijs en de plakette, die door de Amateur-Fotografen-Vereeniging (afdeling Amsterdam) was uitgereikt. Het aantal inzendingen was dus klein, maar de door Tape en Steenhuisen aan de dag gezette kwaliteit was groot, terwijl hun inzendingen ook ornithologisch zeer interessant waren.

Zowel Tape als Steenhuisen hadden voor deze wedstrijd verscheidene foto's genomen op het Nardinermeer. De N.O.V., waarvan beiden lid waren, hield vrijdag 30 mei 1902 te Den Burg op Texel een vergadering met daags erna een excursie⁴⁰. Dit gaf de twee vogelfotografen de gelegenheid op Texel te fotograferen. Steenhuisen ging er zelfs een paar dagen eerder voor naar Texel³⁸. In tegenstelling tot Tape fotografeerde Steenhuisen ook nog op enige andere plaatsen, o.a. oostwaarts te Oud-Loosdrecht. Tape en Steenhuisen bezochten vooral plaatsen, waar moeras- en watervogels het leeuwendeel van de vogelpopulatie vormden, zodat het niet verwonderlijk was, dat vooral deze vogels door hen zijn gefotografeerd.

De voor de wedstrijd ingezonden foto's werden in een zaal van het gebouw "Concordia" (N.V. Voorburgwal, Amsterdam, van het Nieuwblad van Nederland)³⁹ tentoongesteld (± 3000 bezoekers)⁴⁰. Charles Boissacqz reisde

2 december 1902 de prijzen uit en opende vervolgens de tentoonstelling. Afdrukken van de stereoscopische foto's verschenen vervolgens in De Amsterdammer⁴⁵⁾ en De Levende Natuur²³⁾. Steenhuizen bracht zijn collectie stereoscopische foto's van in het wild levende Nederlandse vogels, hun nesten, eieren en jongen (op aandrang van Thijssse)⁴⁶⁾ ook particulier in de handel voor de handstereoscoop (vier series van twaalf stuks, f 6,00 per serie in boekdoosvorm, f 20,00 voor vier series in boekdoosvorm)⁴⁷⁾. Hiervoor liet hij zijn werk door verschillende instanties, waaronder de N.O.V., beoordelen⁴⁸⁾. Na de tentoonstelling (eind januari 1903) werden de foto's in het Museum Fauna Neerlandica in stereoscoopkasten geplaatst⁴⁹⁾. De fotografische activiteiten van Steenhuizen kregen hierdoor een nieuwe dimensie. Hij kon de foto's niet alleen gebruiken bij zijn prepareerwerk, maar ook als een nieuw educatief middel in het Museum Fauna Neerlandica. Dit alles om de geïnteresseerde leek naast de natuurgetrouwe vogelgroepen ook de werkelijke situatie in de natuur te kunnen tonen. Het belang van het maken van vogelfoto's en het publiceren ervan kunnen wij ons pas realiseren, als wij vanuit onze eigen tijd, waarin dagelijks natuurfilms en -boeken uitkomen, die allerlei diersoorten behandelen, die op de meest uiteenlopende plaatsen op de wereld voorkomen, terugdenken aan een tijd, waarin er geen enkele veldgids in het Nederlands voor vogels bestond en waarin informatie over dieren haast alleen te vinden was in wetenschappelijke bibliotheken. De foto's van Steenhuizen in het Museum Fauna Neerlandica vormden tezamen met de collectie opgezette vogels één van de weinige mogelijkheden om waarnemingen en vondsten te controleren en te determineren en deden dus als het ware dienst als een soort dierenencyclopedie. Door het toenmalige gebrek aan beschikbare informatie krijgt het educatieve aspect van de foto's van Steenhuizen en de rol, die hij speelde in het natuurhistorisch reveil, een juiste belichting als baanbrekend werk, dat het werk van Heimans & Thijssse ondersteunde en visualiseerde.

Dr. C. Eijkman (lid van de N.O.V.,³⁾ later van de C.N.V. en een kennis van Steenhuizen) introduceerde stereoscopische foto's van Steenhuizen, voorzien

2 december 1902 de prijzen uit en opende vervolgens de tentoonstelling.

Afdrukken van de stereoscopische foto's verschenen vervolgens in *De Natuur* (45) en *De Levende Natuur* (46). Steenhuisen bracht zijn collectie stereoscopische foto's van in het wild levende Nederlandse vogels, hun nesten, eieren en jongen (op aandrang van Thijssen) (46) ook particulier in de handel voor de handstereoscop (vier series van twaalf stuks, f 6,00 per serie in 1902) (47). Hiervoor liet hij boekdoosvormen f 20,00 voor vier series in boekdoosvorm (47). Hiervoor liet hij zijn werk door verschillende instanties, waaronder de N.O.V., beoordelen (48).

Na de tentoonstelling (eind januari 1903) werden de foto's in het Museum

van Natuurhistorie in stereoscopische kasten geplaatst (48). De fotografische activiteiten van Steenhuisen kregen hierdoor een nieuwe dimensie. Hij kon de foto's niet alleen gebruiken bij zijn preparateerwerk, maar ook als een nieuw educatief middel in het Museum van Natuurhistorie. Dit alles om de geïnteresseerde leek naast de natuurgetrouwe vogelgroepen ook de werkelijke situatie in de natuur te kunnen tonen. Het belang van het maken van vogelfoto's en het publiceren ervan kunnen wij ons pas realiseren, als wij vanuit onze eigen tijd, waarin dagelijks natuurfilm en -boeken uitkomen, die allerlei diersoorten behandelen, die op de meest uiteenlopende plaatsen op de wereld voorkomen, terugdenken aan een tijd, waarin er geen enkele veldgids in het Nederlandse voor vogels bestond en waarin informatie over dieren haast alleen te vinden was in wetenschappelijke bibliotheken. De foto's van Steenhuisen in het Museum van Natuurhistorie vormden tezamen met de

collectie opgezette vogels één van de weinige mogelijkheden om de waarnemingen en vondsten te controleren en te determineren en deden dus als het ware dienst als een soort dierenencyclopedie. Door het toenmalige gebruik aan beschikbare informatie krijgt het educatieve aspect van de foto's van Steenhuisen en de rol, die hij speelde in het natuurhistorisch reveil, een juiste belichting als baanbrekend werk, dat het werk van Heilmann & Thijssen ondersteunde en vernaarsde. Het is niet verwonderlijk dat het werk van Dr. G. Eijerman (lid van de N.O.V., later van de G.N.V. en een kennis van Steenhuisen) introduceerde stereoscopische foto's van Steenhuisen, voorzien

van een bijschrift in het Engels, in Engeland, o.a. bij de ornithologen, die verbonden waren aan het Museum of Natural History te Londen⁵⁰).

Eind november 1906 won Steenhuizen de hoofdprijs van 1000 Mark bij een internationale wedstrijd, uitgeschreven door Richard Voigtländer's Verlag te Leipzig. Zij vroegen om inzendingen bestaande uit foto's van in het wild levende dieren, naar en in de natuur genomen. Steenhuizen zond 70 stereoscopische foto's van Nederlandse vogels, hun nesten, eieren en jongen, in. Een bij de wedstrijd horende voorwaarde was, dat de wedstrijdcommissie het recht kreeg de bekroonde foto's tegen een prijs van 10 Mark per stuk te kopen met het recht van reproductie⁵¹). Richard Voigtländer's Verlag maakte van deze gelegenheid gebruik, want in de door hen uitgegeven serie Lebensbilder aus der Tierwelt (door Hermann Meerwarth & Karl Soffel, 1908-12, 6 delen) verschenen in de drie delen die over vogels gingen, een groot aantal foto's van Steenhuizen. Ongeveer een jaar later (eind augustus 1907) konden de winnende foto's in stereoscoopkasten in het Museum Fauna Neerlandica door de Artis-bezoekers bekeken worden⁵²). De "Neue Photographische Gesellschaft A.G." (Steglitz-Berlijn) nam verscheidene opnamen van Steenhuizen op in zijn series⁵³).

Steenhuizen fotografeerde niet alleen de in het wild levende vogels, maar maakte ook opnamen van de verschillende diersoorten, die in Artis leefden⁵⁴). Ook zijn prepareerwerk werd geregeld door hem gefotografeerd. Daalder Dz. gebruikte door Steenhuizen vervaardigde foto's bij zijn verhalen over de vogelgroepen van Steenhuizen, die tussen 1904 en 1906 verschenen in het tijdschrift "Eigen Haard"²⁶). De foto's geven een beeld, hoe de nu niet meer bestaande vogelgroepen er uit hebben gezien. Tevens bestaat de mogelijkheid opgezette dieren en dan eigenlijk vooral opgezette vogels, waarvan de preparateur tot nog toe onbekend was, definitief aan Steenhuizen toe te schrijven.

Steenhuizen was in Nederland samen met Tepe dus een pionier op het gebied van de vogelfotografie. In Engeland werd echter, voordat Steenhuizen ermee

van een bijlschrift in het Engels, in Engeland, o.a. bij de ornithologen, die
verbonden waren aan het Museum of Natural History te Londen⁽⁶⁰⁾.
Eind november 1908 won Steenhuisen de hoofdprijs van 1000 Mark bij een
internationale wedstrijd, uitgeschreven door Richard Voightlander's Verlag te
Leipzig. Zij vroegen om inzendingen bestaande uit foto's van in het wild
levende dieren, maar en in de natuur genomen. Steenhuisen zond 70
stereoscopische foto's van Nederlandse vogels, hun nesten, eieren en jongen,
in. Een bij de wedstrijd horende voorwaarde was, dat de wedstrijdcommissie
het recht kreeg de bekroonde foto's tegen een prijs van 10 Mark per stuk te
kopen met het recht van reproductie⁽⁶¹⁾. Richard Voightlander's Verlag maakte
van deze gelegenheid gebruik, want in de door hen uitgegeven serie
Lebensbilder aus der Tierwelt (door Hermann Meierwitz & Karl Söfel,
1908-12, 6 delen) verschenen in de drie delen die over vogels gingen, een groot
aantal foto's van Steenhuisen. Ongeveer een jaar later (eind augustus 1907)
konden de winnende foto's in stereoscoopkasten in het Museum Pannas
Nederlandse door de Artis-besokers bekeken worden⁽⁶²⁾. De *Neue*
Photographische Gesellschaft A.G. (Stegitz-Berlin) nam verscheidene
opnamen van Steenhuisen op in zijn serie⁽⁶³⁾.
Steenhuisen fotografeerde niet alleen de in het wild levende vogels, maar
maakte ook opnamen van de verschillende diersoorten, die in Artis leefden⁽⁶⁴⁾.
Ook zijn preparateerwerk werd getoond door hem gefotografeerd. Daarbij Da
gebruikte door Steenhuisen vervaardigde foto's bij zijn verhalen over de
vogelgroepen van Steenhuisen, die tussen 1904 en 1908 verschenen in het
tijdschrift "Eigen Haard"⁽⁶⁵⁾. De foto's geven een beeld, hoe de nu niet meer
bestaande vogelgroepen er uit hebben gezien. Tevens bestaat de mogelijkheid
opgezette dieren en dan eigenlijk vooral opgezette vogels, waarvan de
preparateur tot nog toe onbekend was, definitief aan Steenhuisen toe te
schrijven. *De Vogelwereld* was het eerste van Steenhuisen's tijdschriften.
Steenhuisen was in Nederland samen met Tepe dus een pionier op het gebied
van de vogelfotografie. In Engeland werd echter, voordat Steenhuisen er mee
beginselen in Nederland, de vogelfotografie al een tijdlang bedreefd.

begon, al vogelfotografie van enige betekenis bedreven door de gebroeders Richard en Cherry Kearton uit Londen. Hun werk inspireerde velen in Engeland en de V.S. Zij stelden hun methoden en resultaten ook te boek (o.a. Wild life at home, Cassell & Co., Londen). Aangezien ze grote bekendheid genoten, zal Steenhuizen wel op de hoogte van hun werk zijn geweest. Voorgangers kende Steenhuizen in Nederland dus niet, maar navolgers wel o.a. A. Burdet, Lieftinck, Verhey, van der Sleen, A.F. Binsbergen, Jan P. Strijbos en J. Vijverberg. Burdet (lid van de N.O.V.)³⁾ is echter de belangrijkste, die in dit verband genoemd moet worden. Samen met Burdet bezocht Steenhuizen in Schotland Bass Rock om de aldaar aanwezige kolonie Jan van Genten te fotograferen¹⁹⁾. Toen Steenhuizen op een gegeven moment het fotograferen beëindigde, zette Burdet het voort. Waarom Steenhuizen met fotograferen stopte, is onbekend. Wellicht was het fotograferen op niveau niet langer te combineren met zijn eigenlijke baan: preparateur. Het bedrijven van nestfotografie is tegenwoordig niet makkelijk, omdat de beoefening ervan wegens vermeende nestverstoring vele ornithologen tegen de borst stuit en daarom niet veel meer gedaan wordt. De beperkingen, waar Steenhuizen mee te maken had, waren echter alleen van fotografische aard. Hoe ging Steenhuizen dan te werk bij het maken van zijn foto's? Als vogelfotograaf maakte hij gebruik van groenbruine en grijze pakken (schutkleuren). De camera, die hij gebruikte, camoufleerde hij al naar gelang het terrein, waarin hij werkte, daarbij gebruik makend van natuurlijk materiaal of etui's in schutkleur. De camera zette Steenhuizen scherp op een punt, waarvan hij zeker was, dat er vroeg of laat een vogel zou komen. Een nest met eieren was daarvoor zeer geschikt, maar ook andere vaste bezoekplaatsen van vogels konden gebruikt worden. Hiervoor was kennis van het doen en laten van de verschillende vogelsoorten natuurlijk onontbeerlijk. De camera's uit die tijd maakte plaatsing van de camera vlakbij het te fotograferen voorwerp noodzakelijk (telelenzen waren nog niet beschikbaar). De camera van Steenhuizen had een balsluiting, die hij echter van een afstand moest zien te bedienen, omdat het anders de vogels zou verhinderen op hun

nesten plaats te nemen. Steenhuizen had daar het volgende op gevonden: hij plaatste de rubberbal tussen een klem, die met pinnen in de grond kon worden gestoken; de klem werd opgehouden door er een houtje tussen te steken; aan dit houtje verbond Steenhuizen een touw, waarvan de lengte afhankelijk was van de schuwheid van de te fotograferen vogel; met het uiteinde van het touw ging Steenhuizen op (zeer) grote afstand zitten; met een kijker (Triëder) hield hij in de gaten of de vogel op het nest terugkeerde; als dit het geval was, trok Steenhuizen behoedzaam aan het touw, waardoor hij het houtje uit de klem trok, de klem de rubberbal indrukte en de sluiters in werking gesteld werd, zodat de glasplaat belicht werd. Ondanks de voorzichtigheid, die Steenhuizen betrachtte, maakte het gehele proces toch vaak nog voldoende lawaai om de vogel weer van het nest te doen laten opvliegen, zodat de foto vaak slechts de staart en de poten van de vogel toonde. Steenhuizen ontdekte echter, dat naarmate de broedtijd vorderde, een vogel steeds moeilijker van het nest te krijgen was, vanwege de toegenomen broedzorg. Steenhuizen maakte van deze kennis gebruik. Voor het maken van goede en interessante vogelfoto's was naast een gedegen ornithologische kennis ook veel geduld nodig; films waren er nog niet, voor iedere opname moest een bewerkte glasplaat in de camera geplaatst worden²³).

De resultaten, die deze werkwijze opleverde, waren toch van dien aard, dat ze bij vertoning aan de leden van de Amateur-Photografen-Vereeniging (afdeling Amsterdam) op 17 december 1902 respect afdwongen⁵⁵). Naast de foto's, die nu nog in oude tijdschriften en boeken voorkomen, resteren tevens een groot aantal negatieven en positieven, waarvan sommigen zijn afgedrukt. Naast opnamen van vogels, zowel levende als opgezette, zijn er ook opnamen van zoogdieren, eveneens levende en geprepareerde. Het materiaal, waarmee Steenhuizen fotografeerde is ten dele nog aanwezig. Hetzelfde geldt voor de handstereoscopen en de stereoscoopkasten, waarmee zijn werk in het Museum Fauna Neerlandica te zien was.

nesten plaats te nemen. Steenhuisen had daar het volgende op gevonden: hij
 plaatste de ribbetjes tussen een klein, die met pinnen in de grond kon worden
 gestoken; de klein werd opengehouden door er een houtje tussen te steken; aan
 dit houtje verbond Steenhuisen een touw, waarvan de lengte afhankelijk was
 van de schuwheid van de te fotograferen vogel; met het nitende van het touw
 ging Steenhuisen op (meer) grote afstand zitten; met een rijker (Tridder) hield
 hij in de gaten of de vogel op het nest terugkeerde; als dit het geval was, trok
 Steenhuisen de touwzaam aan het touw, waardoor hij het houtje uit de klein
 trok, de klein de ribbetjes indrukte en de sluit in werking gesteld werd.
 zodat de glasplaat belicht werd. Ondanks de voorzichtigheid, die Steenhuisen
 betrachtte, maakte het gehele proces toch vaak nog voldoende lawaai om de
 vogel weer van het nest te doen laten opvliegen, zodat de foto vaak slechts de
 staat en de poten van de vogel toonde. Steenhuisen ontdekte echter, dat
 naarmate de broedtijd vorderde, een vogel steeds moeilijker van het nest te
 krijgen was, vanwege de toegenomen broedzorg. Steenhuisen maakte van deze
 kennis gebruik. Voor het maken van goede en interessante vogelfoto's was
 naast een gedegen ornithologische kennis ook veel geduld nodig; films waren
 er nog niet, voor idere opname moest een bewerkte glasplaat in de camera
 geplaatst worden.⁵²⁾ De resultaten, die deze werkwijze opleverde, waren toch van dien aard, dat ze
 bij vertoning aan de leden van de Amateur-Fotografen-Vereeniging (afdeling
 Amsterdam) op 7 december 1903 respect. afwongen.⁵³⁾ Naast de foto's, die nu
 nog in oude tijdschriften en boeken voorkomen, resteren tevens een groot
 aantal negatieven en positieven, waarvan sommigen zijn afgedrukt.
 Naast opnamen van vogels, zowel levende als opgezette, zijn er ook opnamen
 van zoogdieren, eveneens levende en opgezette. Het materiaal, waarmee
 Steenhuisen fotografeerde is ten dele nog aanwezig. Hetzelfde geldt voor de
 handstereoscopen en de stereoscoopkasten, waarmee zijn werk in het Museum
 Fauna Neerlandica te zien was. Het materiaal, waarmee zijn werk in het
 Museum Fauna Neerlandica te zien was, is nu in het Museum van Natuurlijke
 Geschiedenis te Amsterdam, onder het nummer 100.000. Het materiaal, dat nu
 in het Museum van Natuurlijke Geschiedenis te Amsterdam is, is nu in het
 Museum van Natuurlijke Geschiedenis te Amsterdam.

Steenhuizen als preparateur

Evenals tegenwoordig bestond er in de tijd van Steenhuizen in Nederland geen opleiding tot preparateur. Het prepareren maakte men zich eigen door bij een preparateur in de leer te gaan en/of door zelf veel te oefenen en te experimenteren. Bij Steenhuizen zal het op vergelijkbare wijze zijn gegaan. Van 1 november 1859 tot 1 april 1870 was de vader van Steenhuizen als preparateur werkzaam bij het Rijksmuseum van Natuurlijke Historie te Leiden. Voordat Steenhuizen geboren werd, was zijn vader daar echter al geen preparateur meer⁵⁶). Toch is het niet ondenkbaar, dat Steenhuizen de eerste beginselen van zijn vader heeft geleerd. Het meest toonaangevende boek over het opzetten van vogels was ten tijde van Steenhuizen Artistic and scientific taxidermy and modelling, geschreven door Montagu Browne (Black & Sons, London, 1896).

Voordat Steenhuizen preparateur werd bij Artis, was hij al als preparateur werkzaam (gevestigd te Leiden, Pieterskerkstraat 14)⁵⁷). Bij een tentoonstelling van werkstukken en tekeningen, vervaardigd door handwerkslieden en leerlingen uit Leiden en omliggende gemeenten, gehouden april 1890 te Leiden werd Steenhuizen bij de vrije wedstrijd voor handwerkslieden (afdeling preparateurs) voor zes opgezette vogels bekroond met een tweede prijs (diploma + f 10,00) en voor acht opgezette vogels bekroond met een derde prijs (diploma). De uitreiking van de prijzen vond 1 april 1890 plaats⁵⁸). Toen waren vogels al zijn specialisme. Zijn vaardigheden kon hij echter naar eigen zeggen niet goed ontplooien, zodat hij 6 januari 1891 solliciteerde naar de baan van preparateur bij Artis⁵⁷). Eenmaal werkzaam bij Artis kreeg hij inderdaad meer gelegenheid zich te ontplooien. Hij kreeg niet alleen meer vogels te verwerken, maar daarnaast ook nog andere dieren.

De toegepaste prepareertechnieken zullen in grote lijnen hetzelfde zijn gebleven. Het doel van het prepareren veranderde echter engiszins in vergelijking met de voorafgaande periode, toen Steenhuizen ging prepareren voor de vogelgroepen. Ter ondersteuning van vooral het prepareren voor de

Steenhuizen als preparateur. Hij was de eerste die de vogels in de steenhuisen in Nederland geen evenals tegenwoordig bestond er in de tijd van Steenhuisen in Nederland geen opleiding tot preparateur. Het prepareren maakte men zich eigen door bij een preparateur in de leer te gaan en/of door zelf veel te oefenen en te experimenteren. Bij Steenhuisen zal het op vergelijkbare wijze zijn gegaan. Van 1 november 1859 tot 1 april 1870 was de vader van Steenhuisen als preparateur werkzaam bij het Rijksmuseum van Natuurlijke Historie te Leiden. Voordat Steenhuisen geboren werd, was zijn vader daar echter al geen preparateur meer⁵⁶. Toch is het niet ondenkbaar, dat Steenhuisen de eerste beginnende van zijn vader heeft geleerd. Het meest toonaangevende boek over het opzetten van vogels was ten tijde van Steenhuisen *Artis en de vogels* (taxidermy and modelling, geschreven door Montagu Browne (Black & Sons, London, 1896). Voordat Steenhuisen preparateur werd bij Artis, was hij al als preparateur werkzaam (gevestigd te Leiden, Praterskerkstraat 1-4)⁵⁷. Bij een tentoonstelling van werktuiken en tekeningen, vervaardigd door handwerklieden en leerlingen uit Leiden en omringende gemeenten, gehouden april 1890 te Leiden werd Steenhuisen bij de vrije wedstrijd voor handwerklieden (afdeling preparateurs) voor zes opgezette vogels bekroond met een tweede prijs (diploma + f 10,00) en voor acht opgezette vogels bekroond met een derde prijs (diploma). De uitreiking van de prijzen vond 1 april 1890 plaats⁵⁸. Toen waren vogels al zijn specialisme. Zijn vaardigheden kon hij echter naar eigen zeggen niet goed ontplooiën, zodat hij 8 januari 1891 solliciteerde naar de baan van preparateur bij Artis⁵⁹. Eenmaal werkzaam bij Artis kreeg hij inderdaad meer gelegenheid zich te ontplooiën. Hij kreeg niet alleen meer vogels te verwerken, maar daarnaast ook nog andere dieren. De toegepaste preparateertechnieken zullen in grote lijnen hetzelfde zijn gebleven. Het doel van het prepareren veranderde echter enigszins in vergelijking met de voorafgaande periode, toen Steenhuisen ging prepareren voor de vogelgroepen. Ter ondersteuning van vooral het prepareren voor de

P. E. Steenhuizen,
PRÉPARATEUR.
PIETERSKERKSTRAAT 14,
LEIDEN.

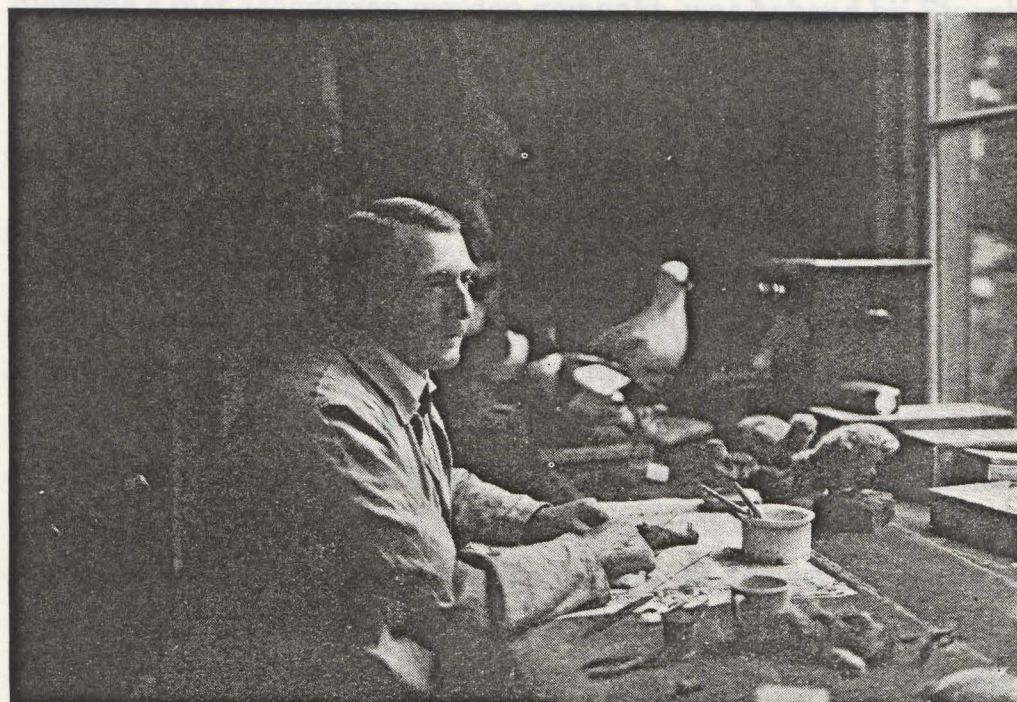
Bekroond op de Tentoonstelling van Kunst-Nijverheid,
 1 APRIL 1890.

Beveelt zich beleefdelijk aan tot het
OPZETTEN VAN VOGELS.

DRUK C. -DE BINK. LEIDEN.

Het kaartje van Steenhuizen, voordat hij als preparateur bij Artis werd aangesteld.(6)

Steenhuizen aan het werk in zijn atelier in Artis.(7)

P. E. Steenhuisen,
PREPARATEUR
PIETERSEKERSTRAAT 14,
LEIDEN.

Bekroond op de Tentoonstelling van Kunst-Nijverheid
 1 APRIL 1890.

Overstiet zich befoelbaar aan tot het
OVERSTETEN VAN VOGELS.

vogelgroepen kreeg Steenhuizen tussen december 1892 en april 1895 tekenlessen van Jan van Oort⁵⁹⁾ en begin 1896 les in de fotografie⁴⁾.

Doordat Steenhuizen vaak de natuur in ging, wist hij de situatie in de natuur goed weer te geven in zijn vogelgroepen. Ook los opgezette vogels werden vaak in een goed getroffen natuurlijke houding opgezet.

Wat Steenhuizen duidelijk onderscheidde van andere Nederlandse preparateurs, waren zijn vogelgroepen. De vogelgroepen werden gemaakt om de geïnteresseerde leek te informeren over het uiterlijk en de leefwijze van de vogels. Van biologische groepen werd alleen in musea met een natuurhistorische inslag, die hun collectie interessanter trachtten te maken voor een breder publiek, gebruik gemaakt. Lange tijd was dat in Nederland alleen Artis, zodat het werk van Steenhuizen uniek voor Nederland was.

In het buitenland werd er echter wel op deze manier gewerkt, b.v. het Museum of Natural History, South Kensington, Londen⁶⁰⁾ en het National Museum of Natural History, New York, V.S.. De schaal, waarop in de V.S. diorama's met zoogdieren werden gemaakt, was bekend bij Steenhuizen. Gebrek aan financiële middelen maakte het Steenhuizen echter onmogelijk grote diorama's met zoogdieren te maken. Bij het maken van de vogelgroepen kon vergelijkbaar werk, dat in het Museum of Natural History te Londen te zien was, als voorbeeld dienen. Uiteindelijk wist Steenhuizen in Nederland toch ook twee grote diorama's (met vogels) te realiseren.

Steenhuizen heeft zijn werkwijze nooit op schrift gesteld. Na vragen in De Levende Natuur over prepareren trachtte Heimans Steenhuizen één of meer artikeltjes te laten schrijven voor dit blad⁶¹⁾. Er is echter nooit iets van dien aard verschenen. In een artikel in het tijdschrift Eigen Haard doet Steenhuizen uit de doeken, hoe een tijger moet worden opgezet⁶²⁾. Eijkman heeft een boek over prepareren geschreven. In de necrologie, die hij voor het tijdschrift Limosa⁵⁰⁾ over Steenhuizen schreef, getuigde Eijkman van het feit, dat hij onder leiding van Steenhuizen steeds meer van de dermoplastiek te weten trachtte te komen. Eijkman's boek Taxidermie: handleiding voor het opzetten van vogels en zoogdieren werd aan Steenhuizen opgedragen.

opzetten van zoolen en zoolieren werd aan Steenhuisen opgedragen. Eijkman's boek *Taxidermie: handleiding voor het* dat bij onder leiding van Steenhuisen steeds meer van de dermatoplastiek te tijdschrift *Limburg*⁵⁰⁾ over Steenhuisen schreef, getuigde Eijkman van het feit, heeft een boek over prepareren geschreven. In de necrologie, die hij voor het Steenhuisen uit de doeken, hoe een tijder moet worden opgezet⁵¹⁾. Eijkman aard verzoeken. In een artikel in het tijdschrift *Eigen Haand* doet artikeljes te laten schrijven voor dit blad⁵²⁾. Er is echter nooit iets van dien *Levende Natuur* over prepareren trachtte Heijmans Steenhuisen één of meer Steenhuisen heeft zijn werkwijze nooit op schrift gesteld. Na vragen in *De* toch ook twee grote diorama's (met vogels) te realiseren. zien was, als voorbeeld dienen. Uitsluitend wist Steenhuisen in Nederland kon vergelijkbaar werk, dat in het Museum of Natural History te Londen te grote diorama's met zoolieren te maken. Bij het maken van de vogelgroepen Gebrek aan financiële middelen maakte het Steenhuisen echter onmogelijk diorama's met zoolieren werden gemaakt, was bekend bij Steenhuisen. Museum of Natural History, New York, V.S. De schaal, waarop in de V.S. Museum of Natural History, South Kensington, Londen⁵³⁾ en het National In het buitenland werd er echter wel op deze manier gewerkt, d.v. het alleen Artie, zodat het werk van Steenhuisen uniek voor Nederland was. voor een breder publiek. Gedrukt gemaakt. Lange tijd was dat in Nederland natuurhistorische inlag, die hun collectie interessanter trachten te maken vogels. Van biologische groepen werd alleen in musea met een de geïnteresseerde leek te informeren over het uiterlijk en de leefwijze van de preparaten, waren zijn vogelgroepen. De vogelgroepen werden gemaakt om Wat Steenhuisen duidelijk onderscheidde van andere Nederlandse in een goed getroffen natuurlijke houding opgezet. Goed weet te geven in zijn vogelgroepen. Ook los opgezette vogels werden vaak Doordat Steenhuisen vaak de natuur in ging, wist hij de situatie in de natuur tekenlessen van Jan van Oort⁵⁴⁾ en begin 1898 las in de foto's⁵⁵⁾. vogelgroepen kreeg Steenhuisen tussen december 1892 en april 1895

De in het boek beschreven werkwijze is ongetwijfeld een goede afspiegeling van de manier, waarop Steenhuizen te werk ging.

Hoe kwam Steenhuizen aan zijn materiaal?

Steenhuizen kon in principe beschikken over alle dieren, die in Artis overleden. Menig dier kwam ook van buiten Artis. Het betrof dan veelal bijzondere dieren, die dood waren aangetroffen of die tijdens een jachtpartij waren geschoten. De eigenaar schonk het dier aan Artis, Steenhuizen prepareerde het en het werd in het Museum Fauna Neerlandica geplaatst. Het vervaardigen van vogelgroepen was voor Steenhuizen een meer bewerkelijke onderneming, omdat het aanbod niet altijd voldoende was om in de behoefte te voorzien m.a.w. Steenhuizen kon niet altijd over voldoende exemplaren beschikken, die voor het maken van een vogelgroep noodzakelijk waren. Om toch het benodigde materiaal te verkrijgen ondernam Steenhuizen verschillende verzameltochten. Thijsse beschreef in de eerste jaargang van De Levende Natuur een verzameltocht op Texel, die hij eind mei 1894 gedurende een week samen met Steenhuizen ondernam²²). Ook hun kennis Daalder Dz. vergezelde hen enige dagen. Hij beschreef zijn ervaringen in het tijdschrift Eigen Haard⁶³).

De manier, waarop Steenhuizen te werk ging, wekte toen nauwelijks weerstand op. Nu zou dat toch iets anders zijn. Wanneer Steenhuizen een nest al of niet met eieren nodig had, werd dat met een klein stukje natuurlijke omgeving voorzichtig met een schopje uit de grond gestoken. Als Steenhuizen een vogel nodig had, werd deze geschoten. Dit gold ook, wanneer het nestjongen betrof. Steenhuizen had een buitengewone koninklijke vergunning voor het schieten van voor de wetenschap van nut zijnde vogels. Dit stelde hem in staat ook buiten het jachtseizoen vogels te schieten. Deze vergunning werd geregeld in artikel 4 van de "Wet ter bescherming van diersoorten nuttig voor de landbouw en de houtteelt" van 25 mei 1880 (nr. 89, Staatsblad 1880). Steenhuizen had als jager/preparateur naast de eerder genoemde wet met de

volgende wetten te maken: de "Jachtwet" van 13 juni 1857 (nr. 87, Staatsblad 1857), de "Jachtwet" van 2 juli 1923 (nr. 331, Staatsblad 1923), de "Nuttige dieren wet" van 22 juni 1914 (nr. 262, Staatsblad 1914), de "Vogelwet" van 23 september 1912 (nr. 303, Staatsblad 1912) en de "Vogelwet" van 31 december 1936 (nr. 700, Staatsblad 1936). Steenhuizen was een goed schutter, die niet veel schoten nodig had om de "uitverkoren" vogels te doden. Tijdens zijn bezoek aan Texel verzamelde hij veel materiaal van vooral zee-, duin en weidevogels.

Wat prepareerde Steenhuizen?

Zoals uit het bovenstaande blijkt, had Steenhuizen de beschikking over een grote hoeveelheid materiaal (tevens zeer divers van aard). Gedurende zijn gehele loopbaan als preparateur ging echter zijn grootste belangstelling uit naar vogels. Zijn voorliefde voor vogels komt op vele manieren naar voren. Wat Steenhuizen op het gebied van vogels heeft geprepareerd was esthetisch van goede kwaliteit, ook volgens de huidige normen, maar bekendheid, zij het op bescheiden schaal, genoot Steenhuizen vooral vanwege zijn alom geprezen vogelgroepen. De vogels voeren in het geheel zodanig de boventoon, dat men zich zou kunnen afvragen of Steenhuizen ooit iets anders heeft geprepareerd. Steenhuizen heeft wel degelijk ook zoogdieren geprepareerd. Vanaf 1903 had hij een assistent, zijn latere opvolger: Willem F. van Ee. Dit maakte een arbeidsverdeling mogelijk. Nadat Steenhuizen van Ee de techniek had geleerd, kon deze zich op zoogdieren toeleiden, terwijl Steenhuizen zich tot de vogels kon beperken. Grote zoogdieren werden ongetwijfeld samen gedaan onder leiding van Steenhuizen. De zoogdieren, die of door Steenhuizen of onder diens toezicht zijn geprepareerd, zijn esthetisch van mindere kwaliteit dan de vogels.

volgende wetten te maken: de "Jachtwet" van 18 juni 1887 (nr. 87, Staatsblad 1887), de "Jachtwet" van 2 juli 1923 (nr. 381, Staatsblad 1923), de "Nuttige dieren wet" van 22 juni 1914 (nr. 282, Staatsblad 1914), de "Vogelwet" van 23 september 1912 (nr. 303, Staatsblad 1912) en de "Vogelwet" van 31 december 1928 (nr. 700, Staatsblad 1928). Steenhuisen was een goed schutter, die niet veel schoten nodig had om de "uitverhoeren" vogels te doden. Tijdens zijn bezoek aan Texel vermaakte hij veel materiaal van vooral zee-, duin en weidevogels.

Wat repareerde Steenhuisen?

Zoals uit het bovenstaande blijkt, had Steenhuisen de beschikking over een grote hoeveelheid materiaal (tevens zeer divers van aard). Gedurende zijn gehele loopbaan als preparateur ging echter zijn grootste belangstelling uit naar vogels. Zijn voorliefde voor vogels kwam op vele manieren naar voren. Wat Steenhuisen op het gebied van vogels heeft gerepareerd was esthetisch van goede kwaliteit, ook volgens de huidige normen, maar bekendheid, zij het op beschieden schaal, genoot Steenhuisen vooral vanwege zijn slimme gerepareerde vogelgroepen. De vogels voeren in het geheel zodanig de bovenste, dat men zich zou kunnen afvragen of Steenhuisen ooit iets anders heeft gerepareerd. Steenhuisen heeft wel degelijk ook zoogdieren gerepareerd. Vanaf 1903 had hij een assistent, zijn latere opvolger, Willem F. van Ee. Dit maakte een arbeidsverdeling mogelijk. Nadat Steenhuisen van Ee de techniek had geleerd, kon deze zich op zoogdieren toeleiden, terwijl Steenhuisen zich tot de vogels kon beperken. Grote zoogdieren werden ongetwijfeld samen gedaan onder leiding van Steenhuisen. De zoogdieren, die of door Steenhuisen of onder diens toezicht ook zijn gerepareerd, zijn esthetisch van mindere kwaliteit dan de vogels.

Waar prepareerde Steenhuizen?

Gedurende zijn gehele carrière beschikte Steenhuizen over een eigen atelier op het Artis-terrein. Hij maakte gebruik van een klein huisje, dat niet voor publiek toegankelijk was. Zijn vrienden en kennissen waren echter wel welkom. Zij kregen daar de gelegenheid de bijzondere vogels, die Steenhuizen te prepareren kreeg, aan een nadere studie te onderwerpen. Er werden waarnemingen uitgewisseld, discussies gevoerd en afspraken voor tochtjes gemaakt.

Het "preparateurshuisje", zoals het vaak genoemd werd, had vroeger onder de naam "Zomerlust" aan de Franschelaan gelegen, waar het door de directeur van de stoomrijstpelmolen "Java en Carolina" werd bewoond⁶⁴). Steenhuizen beschikte voor het verwerken van grotere dieren over een sectieruimte aan de Plantage Muidergracht. Het "preparateurshuisje" bestaat niet meer, de sectieruimte aan de Plantage Muidergracht echter nog wel en deze ruimte doet nog steeds als zodanig dienst. Op de plaats, waar het atelier van Steenhuizen stond, wordt nu in 1989 een buitenverblijf voor de gorilla's gemaakt. Steenhuizen prepareerde niet alleen in zijn werkplaats in Artis, maar had ook thuis een atelier⁸). Hier werkte hij aan dieren, die niet voor Artis waren bestemd. De opdrachtgever zorgde ervoor, dat het dier, dat of door vondst of door jacht was verkregen, bij Steenhuizen kwam. Deze prepareerde het, waarna het in een museumcollectie of in een privé-collectie terecht kwam.

De waardering voor Steenhuizen als preparateur

Het maken van een balg (een dier zodanig verwerken, dat alleen de huid en enige beenderen van poten en vleugels bewaard worden) is een handeling, die vrij eenvoudig te leren is. Vogels en vogelgroepen prepareren, zodat ze erbij komen te staan, zoals ze in de natuur ook voorkomen, vergt echter meer dan technische vaardigheden alleen. Door zijn vele tochten in de natuur was Steenhuizen in staat de situatie, zoals die in de natuur te zien was, in zijn

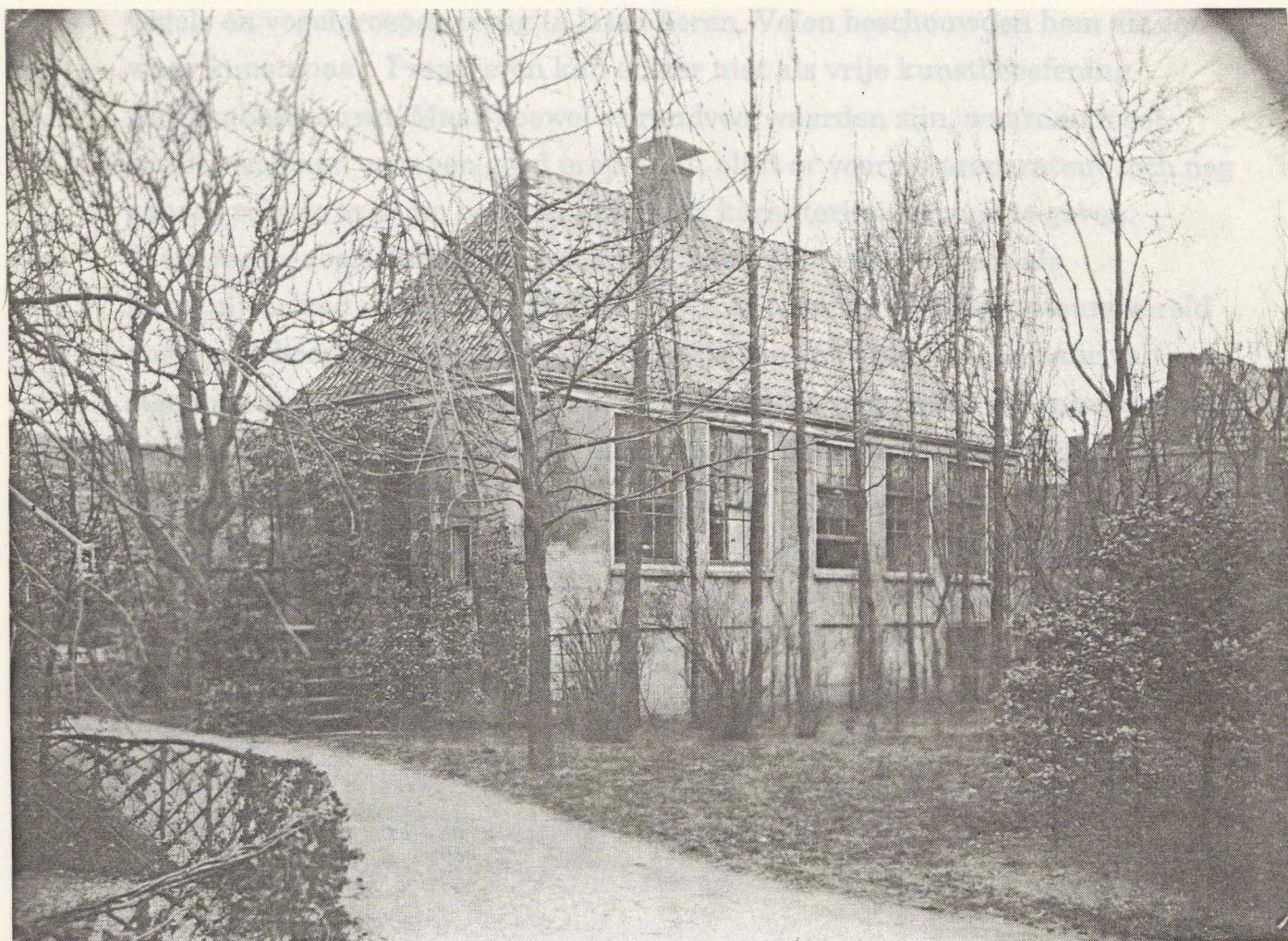
Waar preparerende Steenhuisen?

Gedurende zijn gehele carrière beschikte Steenhuisen over een eigen atelier op het Artis-terrein. Hij maakte gebruik van een klein huisje, dat niet voor publiek toegankelijk was. Zijn vrienden en kennissen waren echter wel welkom. Zij kregen daar de gelegenheid de bijzondere vogels, die Steenhuisen te prepareren kreeg, aan een nadere studie te onderwerpen. Er werden waarnemingen uitgewisseld, discussies gevoerd en afspraken voor tochten gemaakt.

Het "preparateurshuisje", zoals het vaak genoemd werd, had vroeger onder de naam "Xoesthuis" aan de Franschelaan gelegen, waar het door de directeur van de steenrijstpelmolen "Java en Carolina" werd bewoond¹⁰⁴. Steenhuisen beschikte voor het verwerken van grotere dieren over een sectieruimte aan de Plantage Muidersgracht. Het "preparateurshuisje" bestaet niet meer, de sectieruimte aan de Plantage Muidersgracht echter nog wel en deze ruimte doet nog steeds als zodanig dienst. Op de plaats, waar het atelier van Steenhuisen stond, wordt nu in 1989 een buitenverflijt voor de gorilla's gemaakt. Steenhuisen preparerde niet alleen in zijn werkplaats in Artis, maar had ook thuis een atelier¹⁰⁵. Hier werkte hij aan dieren, die niet voor Artis waren bestemd. De opdrachtgever zorgde ervoor, dat het dier, dat of door vonds of door jacht was verkregen, bij Steenhuisen kwam. Deze preparerende het, waarna het in een museumcollectie of in een privé-collectie terecht kwam.

De voorbereiding voor Steenhuisen als preparateur

Het maken van een dier (een dier zodanig verwerken, dat alleen de huid en enige beenderen van poten en vleugels bewaard worden) is een handeling, die vrij eenvoudig te leren is. Vogels en vogelgroepen prepareren, zodat ze erbij komen te staan, zoals ze in de natuur ook voorkomen, vergt echter meer dan technische vaardigheden alleen. Door zijn vele tochten in de natuur was Steenhuisen in staat de situatie, zoals die in de natuur te zien was, in zijn

Het atelier van Steenhuizen in Artis, dat ook wel het "preparateurshuisje" werd genoemd; de foto is door Steenhuizen zelf gemaakt.(8)

Het atelier van Steenhuisen in Arlic, dat ook wel het "preparatorium" heet genoemd; de foto is door Steenhuisen zelf gemaakt. (3) Het was in Arlic

vogels en vogelgroepen terug te laten keren. Velen beschouwden hem als een waar kunstenaar. Prepareren kan echter niet als vrije kunstbeoefening worden beschouwd. Maar hoewel er randvoorwaarden zijn, waaraan moet worden voldaan voor een goed preparaat, blijft er voor de preparateur toch nog genoeg ruimte over om het preparaat iets karakteristieks mee te geven. Prepareren, zoals Steenhuizen dat deed, kan dan ook het beste als kunstnijverheid worden beschouwd. De in de toenmalige preparateurswereld nogal overheersende tendens tot kitscherig sentimentalisme (adelaar valt steenbok aan, wolf toont tanden boven pasgedode ree) pastte Steenhuizen niet toe bij de vervaardiging van zijn vogelgroepen. Dit kwam het realisme ten goede.

En bekend was met de persoon Steenhuizen en zijn vaardigheden en er slechts positief over kon zijn³⁷. Getuige zijn latere lidmaatschap van de N.O.V.³⁸ hadden van der Spruyt en Steenhuizen gedeelde interesses. Steenhuizen was klaarblijkelijk de persoon, die Kerbert zocht, want per 1 september 1891 begon Steenhuizen zijn werkzaamheden als preparateur bij Artis³⁹.

De positie van Steenhuizen binnen Artis was bijzonder. Hij hoorde niet bij de oppassers/verzorgers en het onderhoudspersoneel, maar ook niet bij het administratief personeel en de collectie-beheerders (levende have, museum). Uiteraard had hij wel contact met andere personeelsleden binnen Artis, maar van een uitgebreid samenwerkingsverband was geen sprake. Dit veranderde enigszins met de komst van zijn assistent en latere opvolger, van Ee in 1903 en later nog weer bij de komst van J. Rozendaal. Het grootste gedeelte van het personeel was werkzaam voor het wel en wee van de levende have van Artis, terwijl Steenhuizen het juist van de dode have moest hebben - hoewel hij de dieren waarschijnlijk ook wel liever levend zag.

Steenhuizen was voor Artis werkzaam aan de zoölogische collectie. In deze zoölogische collectie waren de zoölogische collectie van Artis en die van de Gemeente (= Universiteit) gecombineerd. De gehele zoölogische collectie was binnen het Artis-terrein over verschillende panden verspreid. Ook het Museum Fauna Neerlandica maakte er deel van uit. 19 februari 1926 werd er

vogels en vogelgroepen terug te laten keren. Velen beschouwen hem als een
want kunstenaar. Prepareren kan echter niet als vrije kunstbeoefening
worden beschouwd. Maar hoewel er randvoorwaarden zijn, waarvan moet
worden voldaan voor een goed preparaat, blijft er voor de preparateur toch nog
genoeg ruimte over om het preparaat iets karakteristieks mee te geven.
Prepareren, zoals Steenhuisen dat deed, kan dan ook het beste als
kunstnijverheid worden beschouwd. De in de toenmalige preparateurswereld
nogal overheersende tendens tot kitscherig sentimentalisme (adelaar valt
steenhok aan, wolf toont tanden boven pasgebode ree) pastte Steenhuisen niet
toe bij de verwerking van zijn vogelgroepen. Dit kwam het resultaat ten
goede.

De carrière van Steenhuizen bij Artis en het Zoölogisch Museum

15 maart 1891 overleed H. Koller, die van 1 april 1879 tot zijn dood als preparateur bij Artis werkzaam was geweest⁵³). Al voor zijn dood was er een vacature voor een preparateur gekomen. De bedoeling was klaarblijkelijk, dat Koller opgevolgd zou worden of een assistent zou krijgen. Artis ontving meerdere sollicitaties. Nadat ene Kropff de functie niet had aanvaard, kwam de weg vrij voor Steenhuizen (eerste brief: 6 januari 1891). Kerbert won informatie over Steenhuizen in bij G.S. van der Spruyt, die in de omgeving van Leiden, de oorspronkelijke woonplaats van Steenhuizen, op een landgoed woonde en bekend was met de persoon Steenhuizen en zijn vaardigheden en er slechts positief over kon zijn⁵⁷). Getuige zijn latere lidmaatschap van de N.O.V.³) hadden van der Spruyt en Steenhuizen gedeelde interesses. Steenhuizen was klaarblijkelijk de persoon, die Kerbert zocht, want per 1 september 1891 begon Steenhuizen zijn werkzaamheden als preparateur bij Artis¹⁹).

De positie van Steenhuizen binnen Artis was bijzonder. Hij hoorde niet bij de oppassers/verzorgers en het onderhoudspersoneel, maar ook niet bij het administratief personeel en de collectie-beheerders (levende have, musea). Uiteraard had hij wel contact met andere personeelsleden binnen Artis, maar van een uitgebreid samenwerkingsverband was geen sprake. Dit veranderde enigszins met de komst van zijn assistent en latere opvolger, van Ee in 1903 en later nog weer bij de komst van J. Rozendaal. Het grootste gedeelte van het personeel was werkzaam voor het wel en wee van de levende have van Artis, terwijl Steenhuizen het juist van de dode have moest hebben - hoewel hij de dieren waarschijnlijk ook wel liever levend zag.

Steenhuizen was voor Artis werkzaam aan de zoölogische collectie. In deze zoölogische collectie waren de zoölogische collectie van Artis en die van de Gemeente (= Universiteit) gecombineerd. De gehele zoölogische collectie was binnen het Artis-terrein over verschillende panden verspreid. Ook het Museum Fauna Neerlandica maakte er deel van uit. 19 februari 1926 werd er

Museum Fauna Neerlandica maakte er deel van uit. 19 februari 1893 werd er binnen het Artis-terrein over verschillende panden verspreid. Ook het Gemeente (= Universiteit) gecombineerd. De gehele zoologische collectie was zoologische collectie waren de zoologische collectie van Artis en die van de Steenhuisen was voor Artis werkzaam aan de zoologische collectie. In deze dieren waarschijnlijk ook wel liever levend zag.

terwijl Steenhuisen het juist van de dode have moest hebben - hoewel hij de personeel was werkzaam voor het wel en wee van de levende have van Artis, later nog weer bij de komst van J. Rosenhaal. Het grootste gedeelte van het enigzins met de komst van zijn assistent en latere opvolger, van Ee in 1903 en van een uitgebreid samenwerkingsverband was geen sprake. Dit veranderde Uiteraard had hij wel contact met andere personeelsleden binnen Artis, maar administratief personeel en de collectie-beheerders (levende have, muses), opzessers/verzorgers en het onderhoudspersoneel, maar ook niet bij het De positie van Steenhuisen binnen Artis was bijzonder. Hij hoorde niet bij de Artis¹⁸⁹.

september 1891 begon Steenhuisen zijn werkzaamheden als preparateur bij Steenhuisen was waarschijnlijk de persoon, die Kerbert zocht, want per 1 N.O.V.³ hadden van der Spruyt en Steenhuisen gedeelde interesses.

slechts positief over kon zijn²⁷). Getuige zijn latere hiërarchie van de woonde en bekend was met de persoon Steenhuisen en zijn vaardigheden en er Leiden, de corresponderende woonplaats van Steenhuisen, op een landgoed informatie over Steenhuisen in bij G.S. van der Spruyt, die in de omgeving van de weg vrij voor Steenhuisen (eerste brief 8 januari 1891). Kerbert won meerdere sollicitaties. Naast ene Kropp de functie niet had aanvaard, kwam Koller opgevoeld zou worden of een assistent zou krijgen. Artis ontving vacature voor een preparateur gekomen. De bedoeling was waarschijnlijk, dat preparateur bij Artis werkzaam was geweest²⁸). Al voor zijn dood was er een 15 maart 1891 overleed H. Koller, die van 1 april 1879 tot zijn dood als

De carrière van Steenhuisen bij Artis en het Zoologisch Museum

veelzeggend genoeg⁴⁹⁾.

Enige Artis-medewerkers (wellicht bij het 60-jarig bestaan van Artis in 1898): zittend (v.l.n.r.): onbekend, Mielder (boekhouder), Gerding (hoofdboekhouder), Janse (bibliothecaris), Steenhuizen; staande (v.l.n.r.): dr. Pleyte (ethnografisch museum), Constantz (inspecteur levende have).(9)

Enige Artis-medewerkers (wellicht bij het 60-jarig bestaan van Artis in 1898):
 zittend (v.l.n.r.): onbekend, Mielder (19e eeuw), Gerding (19e eeuw),
 Jansz (bibliothecaris), Steenhuisen; staande (v.l.n.r.): dr. Pleys (etnografisch
 museum), Constantz (inspecteur levende hooft). (9)

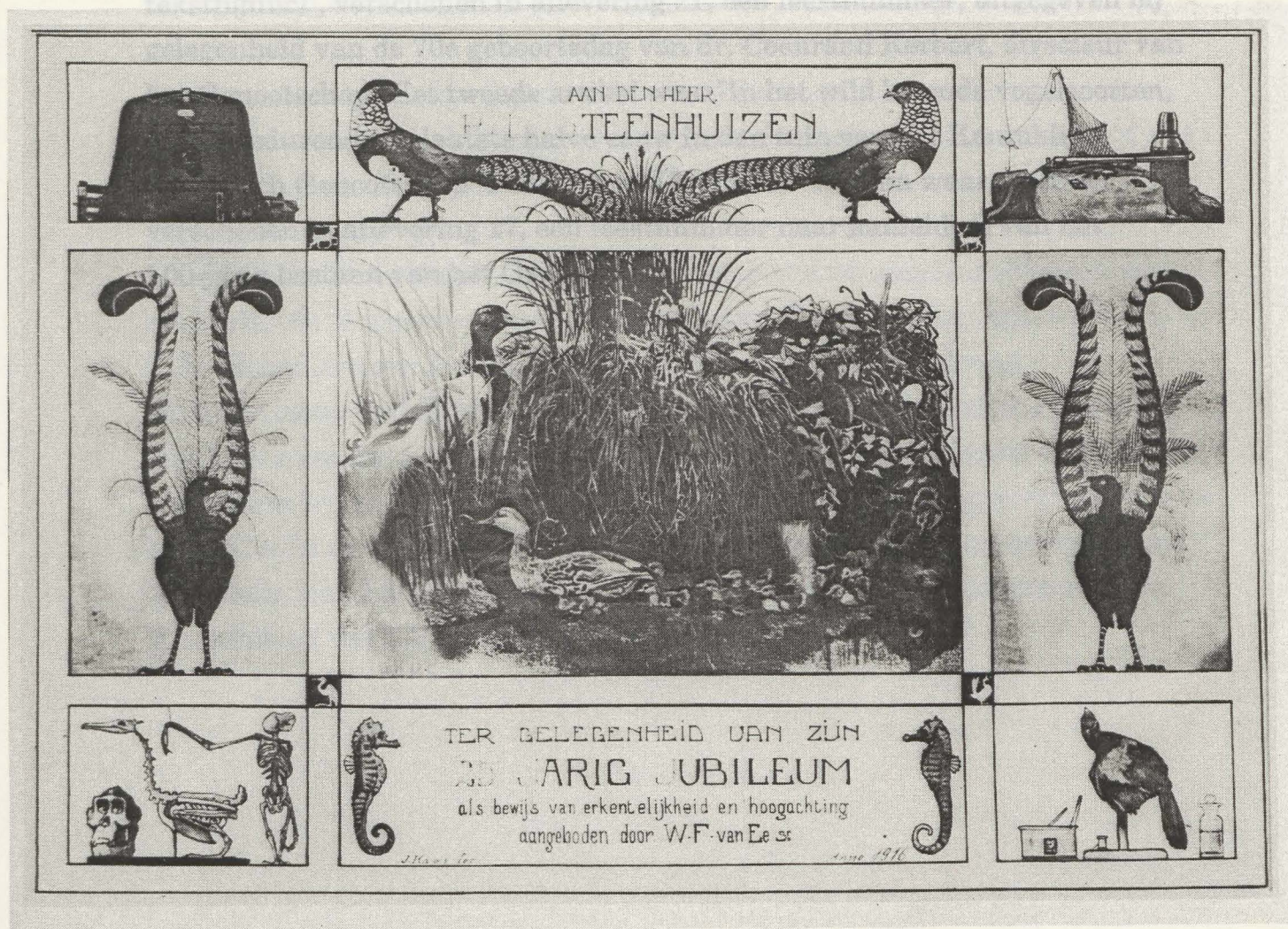
tussen de Gemeente en Artis een nieuwe overeenkomst gesloten⁶⁵).

Deze overeenkomst regelde verschillende zaken aangaande de gezamenlijke zoölogische collectie. Steenhuizen, die in dienst van Artis werkte, ging tezamen met enige andere Artis-medewerkers als gevolg van deze overeenkomst per 1 juli 1927 over in Gemeente-dienst. Op zijn werkzaamheden zal deze overgang niet veel invloed hebben gehad.

1 september 1931 vierde Steenhuizen zijn 40-jarig jubileum als preparateur van Artis. Tal van belangstellenden waren aanwezig in de Kleine Restauratiezaal van Artis, waar Steenhuizen werd toegesproken door dr. A.C.J. Sunier, directeur van Artis, prof. dr. L.F. de Beaufort, directeur van het Zoölogisch Museum, A.F.J. Portielje, Artis-medewerker, Jac. P. Thijssse, W.F. van Ee en mr. van Tienhoven, afgevaardigd door de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten. Steenhuizen ontving diverse kado's, waaronder een ets, aangeboden namens vele "Artis"-leden⁶⁶).

Steenhuizen kreeg van de Gemeente de gelegenheid tien dienstjaren bij de Gemeente vol te maken, hoewel hij daarbij de leeftijd van 65 jaar zou passeren. Nog voordat die tien dienstjaren (tot 1 juli 1937) volgemaakt waren, verzocht de directeur van het Zoölogisch Museum de Gemeente om Steenhuizen nog langer in dienst te mogen houden, hetzij tot 70-jarige leeftijd, hetzij voor één jaar met de mogelijkheid van verdere verlenging met telkens één jaar. De gezondheid van Steenhuizen, die in 1936 vele maanden ziek was geweest van een zeer ernstige griep/longontsteking, was weer geheel perfect, zodat dit geen beletsel kon vormen⁶⁷). Wat er uiteindelijk is afgesproken, is niet bekend, maar 7 december 1937 ging Steenhuizen met pensioen⁶⁸). Dit hield echter niet in dat hij stopte met prepareren. Dat hij uiteindelijk 21 oktober 1940 op weg van zijn atelier op het Artis-terrein naar huis overleed, is wat dat betreft natuurlijk veelzeggend genoeg⁶⁹).

Naast het prepareren van een grote hoeveelheid dieren, schreef Steenhuizen ook nog een tweetal artikelen voor Bijdragen tot de dierkunde (een uitgave van Artis). Het eerste artikel was: "Het broeden van de geoorde fuut (*Podiceps nigricollis* Brehm) op de Ankeveensche Plassen in mei 1918 (met één

Diploma, dat Steenhuizen ter gelegenheid van zijn 25-jarig preparateurschap door zijn assistent W. F. van Ee werd geschonken; het werd vervaardigd door Jaap Kaas, die goed heeft weergegeven, waar Steenhuizen zich mee bezig hield.(10)

Diploma, dat Steenhuisen ter gelegenheid van zijn 25-jarig prestatieschap
 door zijn assistent W. P. van Es werd geschenken; het werd vervoerd door
 Jaap Knaas, die goed heeft weergegeven, naar Steenhuisen zich niet bezig
 hield. (10)

tekstfiguur)", verschenen in aflevering 21, een feestnummer, uitgegeven bij gelegenheid van de 70e geboortedag van dr. Coenraad Kerbert, directeur van het Genootschap. Het tweede artikel was: "In het wild levende vogelsoorten, welke gedurende de laatste halve eeuw in den tuin van het Koninklijk Zoölogisch Genootschap "Natura Artis Magistra" werden waargenomen", verschenen in aflevering 27, een feestnummer naar aanleiding van het 100-jarig bestaan van het Genootschap.

100-jarig bestaan van het Genootschap.
verschijnen in aflevering 37, een feestnummer naar aanleiding van het
Zoologisch Genootschap "Naturis Artis Magistra" werden waargenomen,
welke gedurende de laatste halve eeuw in den tuin van het Koninklijk
het Genootschap. Het tweede artikel was: "In het wild levende vogelsorten,
gelegenheid van de 70e geboortedag van dr. Coenraad Kerbert, directeur van
tekstfiguur)", verschijnen in aflevering 31, een feestnummer, uitgegeven bij

Steenhuizen en diverse overige "vogelzaken"

Op initiatief van Steenhuizen werden de in Artis uitgebroede wilde eenden losgelaten, zodat ze vrij konden rondvliegen. Een verbeterde eendenstand in de Amsterdamse parken was het gevolg¹⁹⁾.

De N.O.V. hield 7 oktober 1905 te Amsterdam een vergadering. Steenhuizen deelde bij die gelegenheid mee, dat in tien jaar tijd het aantal lepelaars-nesten in het Naardermeer van circa 80 tot op ongeveer 25 gedaald was.

Als regelmatig bezoeker van het Naardermeer had hij natuurlijk recht van spreken. Steenhuizen stelde voor de eigenaar van het Naardermeer (in die tijd nog niet in het bezit van de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten) te verzoeken het vangen van lepelaars, purperreigers en baardmannetjes en het wegnemen van hun eieren zoveel mogelijk te verhinderen. Het voorstel van Steenhuizen werd in de vergadering aangenomen⁷⁰⁾.

Steenhuizen en diverse overige "vogelzaken". De N.O.V. hield 7 oktober 1905 te Amsterdam een vergadering. Steenhuisen
Op initiatief van Steenhuisen werden de in Artis uitgeproefde wilde eenden
losgelaten, zodat ze vrij konden rondvliegen. Een verbeterde eendenstand in de
Amsterdamsche parken was het gevolg.¹⁸⁾
De N.O.V. hield 7 oktober 1905 te Amsterdam een vergadering. Steenhuisen
deelde bij die gelegenheid mee, dat in tien jaar tijd het aantal lepelaars-nesten
in het Naardermeer van circa 80 tot op ongeveer 25 gedaald was.
Als regelmatig bezoeker van het Naardermeer had hij natuurlijk recht van
aprekken. Steenhuisen stelde voor de eigenaar van het Naardermeer (in die tijd
nog niet in het bezit van de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten) te
verzoeken het vangen van lepelaars, purperkeizers en baardmannetjes en het
wegnemen van hun eieren zoveel mogelijk te verhinderen. Het voorstel van
Steenhuisen werd in de vergadering aangenomen.¹⁹⁾

Steenhuizen en familie-aangelegenheden

Petronella Grisel kreeg 4 augustus 1810 te Tiel een zoon: Lambertus. Op dat moment was zij ongehuwd, maar in 1829 trouwde zij met Duert Sickes Steenhuizen, waarna Lambertus geëcht werd en de achternaam Steenhuizen kreeg. 27 mei 1830 trouwde Lambertus Steenhuizen met Hermina Maria Oudshoven. Uit dit huwelijk werd 17 januari 1836 te Leiden een zoon Pieter Dirk geboren. Hij trouwde 16 juli 1856 met Paulina Louise Vlieland (*22 september 1835)⁷¹). Van 1 oktober 1851 tot 1 november 1859 was Pieter Dirk Steenhuizen als bediende bij het Rijksmuseum van Natuurlijke Historie te Leiden werkzaam en van 1 november 1859 tot 1 april 1870 was hij preparateur bij hetzelfde museum. Na zijn eervol ontslag werd hij opgevolgd door G. Drechsler⁵⁶). Lambertus Steenhuizen had in de Steenstraat 41 een winkel in borstelwaren. Per 11 december 1869 vestigde Pieter Dirk, die tot dan toe buiten de Rijnsburgse Poort in de buurt van Oegstgeest had gewoond, zich ook in Leiden en wel in de Steenstraat 41 bij zijn vader. Na zijn ontslag bij het Rijksmuseum van Natuurlijke Historie nam hij de winkel van zijn vader over, die vervolgens na enige tijd in de Steenstraat 12 ging wonen. Na de verandering van de straatnummering werd Steenstraat 41 Steenstraat 22 en Steenstraat 12 Steenstraat 47. Gedurende de periode 1879-1886 was Pieter Dirk naast winkelier ook "vellenblooter" (waarschijnlijk hield dit vilwerkzaamheden in)⁷²). In 1886 scheidde Pieter Dirk van zijn vrouw, in 1887 hertrouwde hij en vertrok naar Haarlem. Pieter Dirk had zeven kinderen bij zijn eerste vrouw te weten: Maria Hermina (*23 december 1857), Lambertus Cornelis (*7 september 1860), Cornelis (*8 augustus 1863), Jacob (*24 september 1865), Paulus Louis (*18 september 1870), Hermina Marie (*12 september 1872, + 1892) en Pierrette Thierette (*24 september 1877, + 26 januari 1879)⁷³). Paul Louis Steenhuizen was dus zijn vijfde kind en jongste zoon. Paul Louis zal de eerste preparateursbeginselen wel van zijn vader hebben geleerd, hoewel deze niet meer als preparateur bij het Rijksmuseum van Natuurlijke Historie werkzaam was. Al voordat hij bij Artis kwam werken,

Natuurlijke Historie werkzaam was. Al voor dat hij bij Aris kwam werken, geleerd, hoewel deze niet meer als preparateur bij het Rijksmuseum van Leiden en wel in de Steenstraat 41 bij zijn vader. Na zijn ontslag bij het Rijksmuseum van Natuurlijke Historie nam hij de winkel van zijn vader over, die vervolgens na enige tijd in de Steenstraat 12 ging wonen. Na de verandering van de straatnummering werd Steenstraat 41 Steenstraat 32 en Steenstraat 12 Steenstraat 47. Gedurende de periode 1879-1886 was Pieter Dirk naast winkelier ook "vollebloeder" (warschijnlijk hield dit vijfwerkzaamheden in).⁷⁸⁾ In 1886 scheidde Pieter Dirk van zijn vrouw, in 1887 hertrouwde hij en vertrok naar Haarlem. Pieter Dirk had zeven kinderen bij zijn eerste vrouw te weten: Maria Hermina (*23 december 1857), Lambertus Cornelis (*7 september 1860), Cornelia (*8 augustus 1863), Jacob (*24 september 1865), Paulus Louis (*18 september 1870), Hermina Marie (*12 september 1872, + 1892) en Pierrette Thierette (*24 september 1877, + 26 januari 1879)⁷⁹⁾. Paul Louis Steenhuizen was dus zijn vijfde kind en jongste zoon. Paul Louis zal de eerste preparateur-beginselen wel van zijn vader hebben

Natuurlijke Historie als badende bij het Rijksmuseum van Natuurlijke Historie te september 1835⁷¹⁾. Van 1 oktober 1851 tot 1 november 1859 was Pieter Dirk Dirk geboren. Hij trouwde 18 juli 1856 met Paulina Louise Vlieland (*22 Ondaboven. Uit dit huwelijk werd 17 januari 1836 te Leiden een zoon Pieter kreeg. 27 mei 1830 trouwde Lambertus Steenhuizen met Hermina Maria Steenhuizen, waarna Lambertus geëcht werd en de achternaam Steenhuizen moment was zij ongehuwd, maar in 1839 trouwde zij met Doort Sikes. Op dat Petronella Grisel kreeg 4 augustus 1810 te Tiel een zoon: Lambertus. Op dat

ging zijn grootste belangstelling uit naar vogels, zowel levend in de vrije natuur als dood om te prepareren. Na zijn aanstelling bij Artis verhuisde Steenhuizen, die op dat moment in Leiden in de Pieterskerkstraat 14 woonde⁵⁷⁾, in navolging van zijn broer Lambertus Cornelis, die 30 juni 1881 naar Amsterdam verhuisd was⁷³⁾, naar de hoofdstad. De Wagenaarstraat 13 was het eerste adres van Steenhuizen in Amsterdam⁷⁴⁾. 22 augustus 1895 trouwde hij te Voorschoten met Gesina Johanna Gerritsen (*Voorschoten, 26 december 1873), dochter van Jacobus Gerritsen en Gesina Johanna Stiling. Ze kregen twee kinderen: Paul Louis (*Amsterdam, 25 april 1898) en Gesina Johanna (*Amsterdam, 10 juli 1903)⁷⁵⁾. Steenhuizen poogde de interesse van zijn zoon voor de natuur te stimuleren. Hij nam hem daartoe geregeld mee de natuur in (o.a. een keer als introducé bij een N.O.V.-excursie, 6 juni 1915)⁷⁶⁾.

Zijn zoon was ook in het bezit van een verzameling vlinders en eieren. Ook zonder zijn vader ging hij er wel eens op uit. Een diepgaande interesse voor het prepareren had hij klaarblijkelijk niet, aangezien hij medicijnen is gaan studeren en arts is geworden, eerst in Bovenkarspel, later in Amsterdam praktizerend. In tegenstelling tot zijn zoon stimuleerde Steenhuizen zijn dochter niet in haar interesse voor de natuur. Steenhuizen was een fervent muziekliefhebber en bewonderaar van Caruso. Zijn dochter had haar interesse in deze richting dus niet van een vreemde. Uiteindelijk studeerde zij piano en viool aan het conservatorium, iets wat in latere generaties herhaald is⁷⁷⁾.

Beide kinderen trouwden (Paul Louis met A. Geijssel en Gesina Johanna met J.P. Almekinders), waarbij slechts zijn dochter kinderen kreeg.

Dit drietal vormt samen met hun kinderen het enige nog levende nageslacht van Steenhuizen, aangezien zowel zijn zoon als dochter alsmede hun beide echtelieden reeds zijn overleden.

Hoewel Steenhuizen getrouwd was en kinderen had, mag verondersteld worden, dat hij niet echt een "family-man" was. Steenhuizen prepareerde niet alleen voor Artis, maar hield er ook nog een privé-atelier op na, waar het materiaal voor andere opdrachtgevers tot stand kwam m.a.w. Steenhuizen

ging zijn grootste belangstelling uit naar vogels, zowel levend in de vrije natuur als dood om te prepareren. Na zijn aanstelling bij Artis verhuisde Steenhuisen, die op dat moment in Leiden in de Pieterkerkstraat 14 woonde⁵⁷⁾, in navolging van zijn broer Lambertus Cornelis, die 30 juni 1881 naar Amsterdam verhuisd was⁵⁸⁾, naar de hoofdstad. De Wageningenstraat 13 was het eerste adres van Steenhuisen in Amsterdam⁵⁹⁾. 22 augustus 1885 trouwde hij te Voorschoten met Gesina Johanna Gerritsen (*Voorschoten, 26 december 1873), dochter van Jacobus Gerritsen en Gesina Johanna Stilling. Ze kregen twee kinderen: Paul Louis (*Amsterdam, 25 april 1888) en Gesina Johanna (*Amsterdam, 10 juli 1903)⁶⁰⁾. Steenhuisen poogde de interesse van zijn zoon voor de natuur te stimuleren. Hij nam hem daarbij geregeld mee de natuur in (o.a. een keer als introductie bij een N.O.V.-excursie, 6 juni 1915)⁶¹⁾. Zijn zoon was ook in het bezit van een verzameling vinders en eieren. Ook zonder zijn vader ging hij er wel eens op uit. Een diepgaande interesse voor het prepareren had hij klaarblijkelijk niet, aangezien hij medicijnen is gaan studeren en arts is geworden, eerst in Bovenkarspel, later in Amsterdam praktiserend. In tegenstelling tot zijn zoon stimuleerde Steenhuisen zijn dochter niet in haar interesse voor de natuur. Steenhuisen was een fervent muziek liefhebber en bewonderaar van Caruso. Zijn dochter had haar interesse in deze richting dus niet van een vreemde. Uiteindelijk studeerde zij piano en viel aan het conservatorium, iets wat in latere generaties herhaald is⁶²⁾. Beide kinderen trouwden (Paul Louis met A. Geijzel en Gesina Johanna met J.P. Almelinde), waarbij slechts zijn dochter kinderen kreeg.⁶³⁾ Dit dicitel vormt samen met hun kinderen het enige nog levende nageslacht van Steenhuisen, aangezien zowel zijn zoon als dochter alomede hun beide echtelieden reeds zijn overleden.⁶⁴⁾

Hoewel Steenhuisen getrouwd was en kinderen had, mag verondersteld worden, dat hij niet echt een "family-man" was. Steenhuisen preparande niet alleen voor Artis, maar hield er ook nog een privé-stellar op na, waar het materiaal voor andere opdrachtgevers tot stand kwam m.a.w. Steenhuisen

ging helemaal op in zijn werk. Daarnaast was hij waarschijnlijk met name voordat hij wat ouder werd veel van huis voor vergaderingen, excursies, fotografie- en anderssoortige tochten.

Steenhuizen was een bescheiden en niet uitbundig man, die waarschijnlijk voornamelijk los kwam, wanneer hij zich in ornithologisch gezelschap bevond. De betrekkelijke bekendheid, die hij genoot, vond zijn oorzaak grotendeels in het feit, dat Thijssen veel over hem schreef. Binnen Artis was zijn bekendheid groot genoeg om zijn kleinkinderen zelfs na zijn dood nog vrij toegang te verschaffen alleen vanwege het feit, dat zij als kleinkinderen van Steenhuizen werden herkend.

Na de Wagenaarstraat heeft Steenhuizen in Amsterdam achtereenvolgens op de volgende adressen gewoond: Alexanderkade 9, Middenweg 211 en Amsteldijk 64⁷⁸⁾.

Wat in die tijd nog niet zo gebruikelijk was als tegenwoordig, was het maken van een reis naar het buitenland. Steenhuizen is echter verschillende keren naar het buitenland geweest: 1) naar Bass Rock in Schotland om samen met Burdet Jan van Genten te fotograferen¹⁹⁾; 2) in familie-verband meerdere keren naar Duitsland (Schwarzwald, na de 1e Wereldoorlog⁷⁷⁾; 3) naar Noorwegen (augustus 1935)⁷⁹⁾.

Op de fiets⁸⁰⁾ op weg van zijn werk naar huis overleed Steenhuizen 21 oktober 1940 op 70-jarige leeftijd. Vrijdag 25 oktober 1940 werd hij op de begraafplaats "Zorgvlied" te Amsterdam begraven⁸¹⁾. De grafsteen, die er tegenwoordig nog ligt, geeft een goed beeld, van wie er begraven ligt. Er bevinden zich namelijk twee gebeeldhouwde vogels op de grafsteen. Uitermate toepasselijk voor iemand, wiens leven geheel in het teken stond van vogels.

Artis-bestuur, 03/7-05 1922.

15) Dr. C. Kerbert, "Een volksmuseum van natuurlijke historie", *De Grootte Amsterdammer* 09-05 1925.

16) GA Amsterdam, PA 395.780, brief van het Gemeente-bestuur van Amsterdam aan het Artis-bestuur, 13-09 1923, nr. 4056 O.

17) "Verbetering Zoologisch Museum en laboratorium", *Algemeen Handelsblad* 10-07 1923.

ging helemaal op in zijn werk. Daarnaast was hij waarschijnlijk met name
voordat hij wat onder werd veel van huis voor vergaderingen, excursies,

fotografie- en anderszins tochten.

Steenhuizen was een bescheiden en niet uitbundig man, die waarschijnlijk

voornamelijk los kwam, wanneer hij zich in ornithologisch gezelschap

bevond. De betrekkelijke bekendheid, die hij genoot, vond zijn oorsprong

grotendeels in het feit, dat Thijssen veel over hem schreef. Binnen Arde was

zijn bekendheid groot genoeg om zijn kleinkinderen zelfs na zijn dood nog vrij

toegang te verschaffen alleen vanwege het feit, dat zij als kleinkinderen van

Steenhuizen werden bekend.

Na de Wageningenstraat heeft Steenhuis in Amsterdam achtereenvolgens op

de volgende adressen gewoond: Alexanderkade 9, Middenweg 211 en

Amstelwijk 64 (78).

Wat in die tijd nog niet zo gebruikelijk was als tegenwoordig, was het maken

van een reis naar het buitenland. Steenhuis is echter verschillende keren

naar het buitenland geweest: 1) naar Baas Rock in Schotland om samen met

Burdet Jan van Genten te fotograferen¹⁰; 2) in familie-verband met de

keren naar Duitsland (Schwarzfeld, na de 1e Wereldoorlog)¹¹; 3) naar

Noorwegen (Augustus 1935)¹².

Op de 68de op weg van zijn werk naar huis overleed Steenhuis 21 oktober

1940 op 70-jarige leeftijd. Vrijdag 25 oktober 1940 werd hij op de begrafenis-

"Voorlijd" te Amsterdam begraven¹³. De graven, die er tegenwoordig nog

ligt, geeft een goed beeld, van wie er begraven ligt. Er bevinden zich namelijk

twee gebedshoudende vogels op de graven. Uitermate toepasselijk voor

iemand, wiens leven geheel in het teken stond van vogels.

De begrafenisplaats van Steenhuis is te vinden op de kaart van de begrafenis-

plaatsen van de gemeente Amsterdam, zie bijlage 1.

De begrafenisplaats van Steenhuis is te vinden op de kaart van de begrafenis-

plaatsen van de gemeente Amsterdam, zie bijlage 1.

De begrafenisplaats van Steenhuis is te vinden op de kaart van de begrafenis-

plaatsen van de gemeente Amsterdam, zie bijlage 1.

Het notenapparaat

- 1) Nederlandsche Ornithologische Vereeniging; verslagen en mededeelingen 1 (1904) 1 e.v..
- 2) De Levende Natuur 36 (1931) 129-130 en 45 (1940) 156-158.
- 3) Zie de ledenlijsten achterin: Nederlandsche Ornithologische Vereeniging; verslagen en mededeelingen. Ook bij het Gemeentearchief Amsterdam (GA Amsterdam) aan te vragen onder het nummer PA 395.819.
- 4) Jaarbericht; Club van Nederlandsche Vogelkundigen 1 (1911) 1 e.v..
- 5) Nederlandsche Ornithologische Vereeniging; verslagen en mededeelingen 6 (1909) 4.
- 6) Ardea; tijdschrift der Nederlansche Ornithologische Vereeniging 17 (1928) 170 en 18 (1929) 187.
- 7) "Bezoek aan Artis", Het Nieuws van den Dag 30-05 1905.
- 8) Koninklijk Huisarchief 's Gravenhage, A51-XIV-44 (2X), A51-XIV-46, A51-XIV-48.
- 9) Algemeen Handelsblad 30-04 1913.
- 10) N.R.C. 11-05 1894.
- 11) "Een en ander over het Vogelpoeltje in Artis", Algemeen Handelsblad 04-07 1911.
- 12) Ardea 1 (1912) 28.
- 13) Vereeniging tot Behoud van Natuurmonumenten in Nederland, 1913-1917 12 (jaarverslagen).
- 14) GA Amsterdam, PA 395.780, notulen van een vergadering van het Artis-bestuur, 03(?) -05 1922.
- 15) Dr. C. Kerbert, "Een volksmuseum van natuurlijke historie", De Groene Amsterdammer 09-05 1925.
- 16) GA Amsterdam, PA 395.780, brief van het Gemeente-bestuur van Amsterdam aan het Artis-bestuur, 13-09 1923, nr. 4056 O.
- 17) "Verbetering Zoölogisch Museum en laboratorium", Algemeen Handelsblad 10-07 1923.

- Het notenapparaat
- 1) Nederlandse Ornithologische Vereniging: verslagen en mededelingen I (1904) I e.v..
 - 2) De Levende Natuur 36 (1931) 129-130 en 45 (1940) 155-156.
 - 3) Zie de ledenlijsten achterin: Nederlandse Ornithologische Vereniging: verslagen en mededelingen. Ook bij het Gemeentearchief Amsterdam (GA Amsterdam) aan te vragen onder het nummer PA 395.819.
 - 4) Jaarbericht Club van Nederlandse Vogelkundigen I (1911) I e.v..
 - 5) Nederlandse Ornithologische Vereniging: verslagen en mededelingen 6 (1909) 4.
 - 6) Arden: tijdschrift der Nederlandse Ornithologische Vereniging 17 (1928) 170 en 18 (1929) 187.
 - 7) "Bezoek aan Artis". Het Nieuw van den Dag 30-05 1905.
 - 8) Koninkrijk Huisarchief 's Gravenhage, A51-XIV-44 (2X), A51-XIV-46, A51-XIV-48.
 - 9) Algemeen Handelsblad 30-04 1913.
 - 10) N.R.G. 11-05 1894.
 - 11) "Ben en ander over het Vogelsoortje in Artis". Algemeen Handelsblad 04-07 1911.
 - 12) Arden I (1912) 28.
 - 13) Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten in Nederland. 1913-1917 12 (jaarverslagen).
 - 14) GA Amsterdam, PA 395.780, notulen van een vergadering van het Artis-bestuur, 03(-05 1923.
 - 15) Dr. C. Kerbert, "Een volkenmuseum van natuurlijke historie". De Grootte Amsterdammer 09-05 1925.
 - 16) GA Amsterdam, PA 395.780, brief van het Gemeente-bestuur van Amsterdam aan het Artis-bestuur, 13-09 1923, nr. 4056 O.
 - 17) "Verbetering Zoologisch Museum en laboratorium". Algemeen Handelsblad 10-07 1923.

- 18) Het Zoölogisch Museum Amsterdam bezit glasnegatieven van door Steenhuizen gefotografeerde duinlandschappen.
- 19) Jac. P. Thijssse, "P. L. Steenhuizen. Veertig jaren praeparateur", Algemeen Handelsblad 27-08 1931.
- 20) Jac. P. Thijssse, "Dr. C. Kerbert", De Groene Amsterdammer 17-09 1927.
- 21) De Levende Natuur 45 (1940) 156-158.
- 22) Jac. P. Thijssse, "Een week in een vogelparadijs", De Levende Natuur 1 (1896) 13-14, 41-44, 57-62, 86-89, 105-109, 129-133.
- 23) Jac. P. Thijssse, "Photografieën van vogels, eieren en nesten", De Levende Natuur 7 (1902/1903) 193-196; Jac. P. Thijssse, "Photografieën van in 't wild levende Nederlandsche vogels", De Levende Natuur 7 (1902/1903) 215-217, 233-237.
- 24) Algemeen Handelsblad, Het Nieuws van den Dag, N.R.C. 11-05 1894.
- 25) Bij de opening van het Museum Fauna Neerlandica waren al vier vogelgroepen (4,5,6 en 15) te zien, die Steenhuizen voor die tijd gemaakt moet hebben (zie noot 24). Dr J.E. Rombouts maakte in zijn artikel "Kijkjes in het Museum van Nederlandse dieren in Artis" (Eigen Haard 22 (1896) 77-79) melding van een zestal vogelgroepen (1,2,3,10,14 en 20), die bij de opening nog niet te zien waren en dus in de tussenliggende periode moeten zijn gemaakt. Het Nieuws van den Dag van 01-05 1897 maakte melding van de voltooiing van de vogelgroep "korhoenders" (13). Het Algemeen Handelsblad van 05-04 1901 maakte melding van de voltooiing van de vogelgroep "wilde eenden"(11) J. Daalder Dz. schreef tussen 1904 en 1906 voor Eigen Haard diverse artikelen, waarin hij vogelgroepen besprak, waarvan de aanwezigheid nog niet eerder vermeld was: "Bij de groepen in "Fauna Neerlandica" van "Artis"", 30 (01-10 1904) 635-639 (7,8), 30 (24-12 1904) 832-836 (9), 31 (25-02 1905) 117-119 (12), " Nog twee groepen in "Fauna Neerlandica" van "Artis"", 32 (13-12 1906) 791-794 (16,17). In een artikel van Steenhuizen in Bijdragen tot de dierkunde: "Het broeden van Utrecht", Op de hoogte (1923) 211-214.

- 18) Het Zoologisch Museum Amsterdam bezit glasnegatieven van
door Steenhuisen gefotografeerde dijnlandschapen.
- 19) Jac. P. Thijssen, "P. I. Steenhuisen. Veertig jaren preparateur", Algemeen Handelsblad 27-08 1931.
- 20) Jac. P. Thijssen, "Dr. C. Kerbert", De Groene Amsterdammer 17-09 1937.
- 21) De Levende Natuur 45 (1940) 156-158.
- 22) Jac. P. Thijssen, "Een week in een vogelparadijs", De Levende Natuur 1 (1896) 13-14, 41-44, 57-62, 86-89, 105-109, 129-133.
- 23) Jac. P. Thijssen, "Photografien van vogels, eieren en nesten", De Levende Natuur 7 (1902/1903) 193-196; Jac. P. Thijssen, "Photografien van in 't wild levende Nederlandsche vogels", De Levende Natuur 7 (1902/1903) 215-217, 233-237.
- 24) Algemeen Handelsblad. Het Nieuws van den Dag, N.R.C. 11-05 1894.
- 25) Bij de opening van het Museum Fauna Neerlandica waren al vier vogelgroepen (4, 5, 6 en 15) te zien, die Steenhuisen voor die tijd gemaakt moet hebben (zie noot 24). Dr. J.E. Rombouts maakte in zijn artikel "Kijpjes in het Museum van Nederlandsche dieren in Artis" (Eigen Haard 23 (1896) 77-79) melding van een zestiende vogelgroep (1, 2, 3, 10, 14 en 20), die bij de opening nog niet te zien waren en dus in de tussentijdgange periode moeten zijn gemaakt. Het Nieuws van den Dag van 01-05 1897 maakte melding van de voltooiing van de vogelgroep "korsbanders" (13). Het Algemeen Handelsblad van 05-04 1901 maakte melding van de voltooiing van de vogelgroep "wilde eenden" (11). J. Daalder Ds. schreef tussen 1904 en 1906 voor Eigen Haard diverse artikelen, waarin hij vogelgroepen besprak, waarvan de aanwezigheid nog niet eerder vermeld was: "Bij de groepen in 'Fauna Neerlandica' van 'Artis'", 30 (01-10 1904) 635-639 (7, 8), 30 (24-12 1904) 832-836 (9), 31 (25-02 1905) 117-119 (12). "Nog twee groepen in 'Fauna Neerlandica' van 'Artis'", 32 (13-12 1906) 791-794 (16, 17). In een artikel van Steenhuisen in Bijdragen tot de dijkunde: "Het proeven van

- de geoorde fuut (*Podiceps nigricollis* Brehm) op de Ankeveensche Plassen in mei 1918" ((1918) 105-107) maakte hij melding van de vervaardiging van de vogelgroep "geoorde fuut" (21). De vogelgroep "krooneenden" (19) is nog geheel aanwezig en voorzien van een label, waarop 1927 als jaar van vervaardiging wordt vermeld. Bij de vogelgroep "patrijzen" (18), die ook nog bijna geheel aanwezig is, ontbreekt een label, terwijl ook in geen enkel artikel het bestaan van deze groep wordt beschreven, zodat deze groep na het laatste artikel van Daalder Dz. (13-12 1906) moet zijn vervaardigd.
- 26) J. Daalder Dz., "Bij de groepen in "Fauna Neerlandica" in "Artis"", Eigen Haard 30 (1904) 247-251 (4,5,6), 459-462 (1,2,3), 635-639 (7, 8), 832-836 (9,10,11), 31 (1905) 117-119 (12,13), 717-718 (14), 724-727 (15,20); J. Daalder Dz., "Nog twee groepen in "Fauna Neerlandica" in "Artis"", Eigen Haard 32 (1906) 791-794 (16,17). Van de vogelgroep "geoorde fuut" (21) is een foto afgedrukt bij het artikel van Steenhuizen in Bijdragen tot de dierkunde (zie noot 25). Van de vogelgroepen "patrijzen" en "krooneenden" zijn geen foto's bekend. De foto's, die bij de artikelen van Daalder Dz. zijn afgedrukt, zijn door Steenhuizen zelf gemaakt. De glasnegatieven van enige van deze foto's zijn in het bezit van het Zoölogisch Museum Amsterdam.
 - 27) "Het museum "Fauna Neerlandica" in "Artis"", Het Nieuws van den Dag 05-07 1910; "Museum Fauna Neerlandica", Het Leven 5 (1910) 577.
 - 28) Mondelinge mededeling door P. A. van Deijck, medewerker bij het Zoölogisch Museum Amsterdam.
 - 29) Mr. dr. R. C. E. G. J. Baron Snouckaert van Schauburg, "Ornithologische verzamelingen in Nederland", Nederlandsche Ornithologische Vereeniging; verslagen en mededeelingen 4 (1907) 40-53 (in het bijzonder 45-46).
 - 30) Ardea 4 (1915) 140.
 - 31) "Het Museum van het Staatsboschbeheer", Ons Nederland 3 (1920) 135-139; P. van der Lijn, "Het Museum van Staatsboschbedrijf te Utrecht", Op de hoogte (1923) 211-214.

- Utrecht, Op de hoogte (1923) 211-214.
- 135-139; P. van der Lijn, "Het Museum van Staatsboschbeheer", Ons Nederland 3 (1920) 140.
- Arden 4 (1915) 140.
- (in het bijzonder 45-46).
- Ornithologische Vereniging: verslagen en mededelingen 4 (1907) 40-53.
- "Ornithologische verzamelingen in Nederland", Nederlandsche
- Mr. dr. R. C. E. J. Baron Snoekseer van Schaenburg,
- Zoölogisch Museum Amsterdam.
- Mededeling mededeling door P. A. van Delft, medewerker bij het
- Dag 05-07 1910; "Museum Fauna Neerlandica", Het Leven 5 (1910) 577.
- "Het museum 'Fauna Neerlandica' in 'Arta', Het Nieuw van den
- zijn in het bezit van het Zoölogisch Museum Amsterdam.
- Steenhuizen zelf gemaakt. De glasnegatieven van enige van deze foto's
- foto's, die bij de artikelen van Dalsbø D. zijn afgedrukt, zijn door
- vogelgroepen "patrijzen" en "kroonbeenden" zijn geen foto's bekend. De
- van Steenhuisen in Bijdragen tot de dijkunde (zie noot 25). Van de
- vogelgroep "geoorde luit" (31) is een foto afgedrukt bij het artikel
- landica in "Arta", Eigen Hand 32 (1906) 791-794 (1817). Van de
- 724-727 (1820); J. Dalsbø D., "Nog twee groepen in 'Fauna Neer-
- 8), 832-836 (910/11), 81 (1905) 117-119 (1213), 717-718 (14).
- Eigen Hand 30 (1904) 247-251 (4,5,6), 453-453 (1,2,3), 632-639 (7).
- J. Dalsbø D., "Bij de groepen in 'Fauna Neerlandica' in 'Arta',
- Dalsbø D. (18-12 1903) moet zijn vervaardigd.
- groep wordt beschreven, zodat deze groep na het laatste artikel van
- ontbreekt een label, terwijl ook in geen enkel artikel het bestaan van deze
- vogelgroep "patrijzen" (18), die ook nog bijna geheel aanwezig is,
- label, waarop 1927 als jaar van vervaardiging wordt vermeld. Bij de
- "kroonbeenden" (19) is nog geheel aanwezig en voortaan van een
- vervaardiging van de vogelgroep "geoorde luit" (31). De vogelgroep
- Plassen in mei 1918" (1918) 105-107) maakte hij melding van de
- de geoorde luit (*Podiceps nigricollis* Brehm) op de Ankeveensche

- 32) Het hier bedoelde glasnegatief is in het bezit van het Zoölogisch Museum Amsterdam.
- 33) 8 Juni 1989; de omschrijving van de conditie van de opgezette vogels is gedaan door J. Hakhof en P. A. van Deijck. Beide werken bij het Zoölogisch Museum Amsterdam.
- 34) Jac. P. Thijsse, "Van den Brandaris", De Levende Natuur 17 (1912) 176-178; Jac. P. Thijsse, "De Brandaris in 1912", De Levende Natuur 17 (1913) 500-501; Jac. P. Thijsse, "Aan den Brandaris", De Levende Natuur 19 (1915) 436-437.
- 35) Mondelinge mededeling door oud-vuurtorenwachter, T. Klijn.
- 36) 29 juni 1989; de omschrijving van de conditie van de opgezette vogels is gedaan door J. Hakhof en P. A. van Deijck.
- 37) Mondelinge en schriftelijke mededelingen door J. Reydon, conservator van Ecomare.
- 38) Mondelinge mededeling door P. Graat, oud-preparateur van het Zoölogisch Museum Amsterdam.
- 39) Eén opgezette vogel is momenteel nog in het bezit van een kleinzoon van Steenhuizen, F. Almekinders, Rhenen.
- 40) Het door prof. dr. H. Engel begonnen persoonsarchief, ondergebracht in de Artis-bibliotheek, Amsterdam, bevat een tweetal briefkaarten van Steenhuizen aan Weber hieromtrent (te vinden bij "Steenhuizen").
- 41) GA Amsterdam, PA 395.4328, nota van J. Stisgen.
- 42) GA Amsterdam, PA 395.971, een lijst van aangeschaft materiaal voor het fotograferen.
- 43) Jac. P. Thijsse, "Een vreemdsoortig nesthokje", De Levende Natuur 5 (1900) 129-130; mevr. den Tex-Boissevain, "Van een roodstaartje, een koekoek, een wezel en een jager", De Levende Natuur 9 (1904) 1-4. Dit zijn slechts twee voorbeelden.
- 44) "Verslag der vergadering, op 30/31 mei 1902 op Texel gehouden", Nederlandsche Ornithologische Vereeniging: verslagen en mededeelingen 1 (1904) 9-15.

- 32) Het hier bedoelde glanzegriet is in het bezit van het Zoologisch Museum Amsterdam.
- 33) 8 Juni 1989; de omschrijving van de conditie van de opgezette vogels is gedaan door J. Hakhof en P. A. van Dieck. Beide werken bij het Zoologisch Museum Amsterdam.
- 34) Jac. P. Thijssen, "Van den Brandaris", De Levende Natuur 17 (1912) 176-178; Jac. P. Thijssen, "De Brandaris in 1912", De Levende Natuur 17 (1912) 500-501; Jac. P. Thijssen, "Aan den Brandaris", De Levende Natuur 19 (1915) 436-437.
- 35) Mondelinge mededeling door oud-vuurtorrenwachter, T. Klijn.
- 36) 29 Juni 1989; de omschrijving van de conditie van de opgezette vogels is gedaan door J. Hakhof en P. A. van Dieck.
- 37) Mondelinge en schriftelijke mededelingen door J. Reydon, conservator van Ecomare.
- 38) Mondelinge mededeling door P. Graat, oud-preparator van het Zoologisch Museum Amsterdam.
- 39) Een opgezette vogel is momenteel nog in het bezit van een kleinzoon van Steenhuisen, F. Almelinde, Rheden.
- 40) Het door prof. dr. H. Engel begonnen personeelsarchief, ondergebracht in de Artis-bibliotheek, Amsterdam, bevat een tweetal briefkaarten van Steenhuisen aan Weber hieromtrent (te vinden bij "Steenhuisen").
- 41) GA Amsterdam, PA 395.4328, note van J. Stijnen.
- 42) GA Amsterdam, PA 395.971, een lijst van aangeschaft materiaal voor het fotolab.
- 43) Jac. P. Thijssen, "Een vreemde soortig nestholje", De Levende Natuur 5 (1900) 129-130; mev. den Tex-Boissevain, "Van een roodstaartje, een koekoek, een wazel en een jager", De Levende Natuur 9 (1904) 1-4. Dit zijn slechts twee voorbeelden.
- 44) "Verslag der vergadering, op 30/31 mei 1902 op Texel gehouden", Nederlandsche Ornithologische Vereniging, verslagen en mededeelingen 1 (1904) 9-15.

- 45) E. Heimans, "Uit de natuur; VIII. In Artis", De Amsterdammer 01-02 1903.
- 46) Jac. P. Thijsse, "Onze tentoonstelling", Algemeen Handelsblad 06-12 1902.
- 47) Het Zoölogisch Museum Amsterdam bezit één document, waarin Steenhuizen zijn stereoscopische foto's te koop aanbiedt, en één document betreffende de beoordeling.
- 48) "Verslag der vergadering, op 23 mei 1903 te Doorn gehouden", Nederlandsche Ornithologische Vereeniging; verslagen en mededeelingen 1 (1904) 17.
- 49) "Artis", Algemeen Handelsblad 27-01 1903.
- 50) Dr. C. Eijkman, "P. L. Steenhuizen", Limosa; orgaan der Club van Nederlandsche Vogelkundigen 13 (1940) 155-156.
- 51) E. Heimans, "Uit de natuur; goedkope boekjes voor natuurvrienden", De Amsterdammer 02-12 1906.
- 52) "Stereoscopische fotografieën van Nederlandsche vogels in Artis", Algemeen Handelsblad 27-08 1907.
- 53) G. A. Brouwer, "Historische gegevens over onze vroegere ornithologen en over de avifauna van Nederland", Ardea 41 (1952) 1-289 (in het bijzonder 125).
- 54) Het Zoölogisch Museum Amsterdam bezit glasnegatieven en afdrukken hiervan.
- 55) Lux 14 (1903) 72.
- 56) Personeel-archief van het Rijksmuseum van Natuurlijke Historie, Leiden (zie onder "Steenhuizen, Pieter Dirk").
- 57) GA Amsterdam, PA 395.2675, sollicitatie-bescheiden van o.a. Steenhuizen.
- 58) Leidsch Dagblad 02-04 1890.
- 59) GA Amsterdam, PA 395.4440, nota's van J. van Oort.
- 60) Dr. J. E. Rombouts, "Kijkjes in het Museum van Nederlandsche dieren in Artis", Eigen Haard 22 (1896) 77-79.

- 45) E. Heijmans, "Uit de natuur; VIII. In Artis", De Amsterdammer 01-02 1903.
- 46) Jac. P. Thijssen, "Onze tentoonstelling", Algemeen Handelsblad 06-12 1902.
- 47) Het Zoologisch Museum Amsterdam bezit één document, waarin Steenhuisen zijn stereoscopische foto's te koop aanbiedt, en één document betreffende de beoordeling.
- 48) "Verslag der vergadering, op 23 mei 1903 te Doorn gehouden", Nederlandsche Ornithologische Vereniging: verslagen en mededeelingen 1 (1904) 17.
- 49) "Artis", Algemeen Handelsblad 27-01 1903.
- 50) Dr. C. Eijkman, "P. L. Steenhuisen", Jaarboek: orgaan der Club van Nederlandse Vogelkundigen 13 (1910) 155-156.
- 51) E. Heijmans, "Uit de natuur; goedkope boekjes voor natuurvrienden", De Amsterdammer 02-12 1906.
- 52) "Stereoscopische photographieën van Nederlandse vogels in Artis", Algemeen Handelsblad 27-08 1907.
- 53) G. A. Brouwer, "Historische gegevens over onze vroegere ornithologen en over de avifauna van Nederland", Ardea 41 (1952) 1-289 (in het bijzonder 125).
- 54) Het Zoologisch Museum Amsterdam bezit glasnagelaven en afdraken hiervan.
- 55) Lax 14 (1903) 72.
- 56) Personeel-archief van het Rijksmuseum van Natuurlijke Historie, Leiden (zie onder "Steenhuisen, Pieter Dirk").
- 57) GA Amsterdam, PA 395.2675, sollicitatie-bescheiden van o.a. Steenhuisen.
- 58) Leidsch Daghblad 02-04 1890.
- 59) GA Amsterdam, PA 395.4440, nota's van J. van Oort.
- 60) Dr. J. E. Rombouts, "Kijfjes in het Museum van Nederlandse dieren in Artis", Eigen Haard 22 (1896) 77-79.

- 61) De Levende Natuur 1 (1896) 136.
- 62) C. Dieterle, "Het atelier der dermoplastiek in den Artistuin", Eigen Haard 45 (1919) 455-457.
- 63) J. Daalder Dz., "Bij de groepen in "Fauna Neerlandica" van "Artis"", Eigen Haard 30 (1904) 635-639.
- 64) "Wat er vandaag nog staat", Artis 9 (1963) 30-31.
- 65) GA Amsterdam, PA 395.780 (concept) of Gemeenteblad 1927 I nr. 519 (definitieve versie).
- 66) "Jubileum P.L. Steenhuizen", Telegraaf 01-09 1931.
- 67) Het door prof. dr. H. Engel begonnen persoonsarchief, ondergebracht in de Artis-bibliotheek, Amsterdam, bevat een brief van de directeur van het Zoölogisch Museum aan B&W van Amsterdam hieromtrent (te vinden bij "Steenhuizen").
- 68) P. Smit, Artis: een Amsterdamse tuin 28 (noot 55).
- 69) "P. L. Steenhuizen overleden. Vogelfotograaf en expert in het opzetten van vogels", Algemeen Handelsblad 26-10 1940.
- 70) Nederlandsche Ornithologische Vereeniging: verslagen en mededeelingen 2 (1905) 11-12.
- 71) A. M. Steenhuisen en F. K. Steenhuisen, Steenhuisen van Steenhuisheerd en andere gelijknamige Groninger geslachten.
- 72) Gemeente-archief Leiden, Algemeen Adresboek Leiden 1870-1887.
- 73) GA Leiden, bevolkings- en volkstellingsregister.
- 74) GA Amsterdam, afdeling Topografie.
- 75) Het trouwboekje van Steenhuizen is in het bezit van F. Almekinders.
- 76) Ardea 4 (1915) 91.
- 77) Mondelinge mededeling door F. Almekinders.
- 78) GA Amsterdam, PA 395.2984, de bescheiden rond het 100-jarig bestaan van Artis.
- 79) Orgaan der Club van Nederlandsche Vogelkundigen 8 (1935/1936) 81-82.
- 80) "P.L. Steenhuizen overleden", Telegraaf 27-10 1940.

- 61) De Ievende Natuur 1 (1896) 136.
- 62) C. Dieterle, "Het steeler der dermoplastiek in den Artaistuin", Eigen Hand 45 (1919) 455-457.
- 63) J. Daalder D., "Bij de groepen in 'Tanna Neerlandica' van 'Artia'", Eigen Hand 30 (1904) 635-639.
- 64) "Wat er vandaag nog staat", Artia 9 (1963) 30-31.
- 65) GA Amsterdam, PA 395.780 (concept) of Gemeenteblad 1937 I nr. 519 (definitieve versie).
- 66) "Jubiläum P.L. Steenhuisen", Telegraaf 01-09 1931.
- 67) Het door prof. dr. H. Engel begonnen persoonsarchief, ondergebracht in de Artia-bibliotheek, Amsterdam, bevat een brief van de directeur van het Zoologisch Museum aan B&W van Amsterdam hieromtrent (te vinden bij "Steenhuisen").
- 68) P. Scott, Artia: een Amsterdamse tuin 28 (noot 55).
- 69) "P. L. Steenhuisen overleden. Vogeltopograaf en expert in het opzetten van vogels", Algemeen Handelsblad 26-10 1940.
- 70) Nederlandse Ornithologische Vereniging: verslagen en mededelingen 2 (1905) 11-12.
- 71) A. M. Steenhuisen en F. K. Steenhuisen, Steenhuisen van Steenhuisen en andere eeltijnnisse Groninger eelstien.
- 72) Gemeente-archief Leiden, Algemeen Adresboek Leiden 1870-1887.
- 73) GA Leiden, bevolkings- en volkstellingregister.
- 74) GA Amsterdam, afdeling Topografie.
- 75) Het trouwboekje van Steenhuisen is in het bezit van F. Almekinders.
- 76) Ardes 4 (1915) 81.
- 77) Mondelinge mededeling door F. Almekinders.
- 78) GA Amsterdam, PA 395.2984, de beschieden rond het 100-jarig bestaan van Artia.
- 79) Organ der Club van Nederlandse Vogelkundigen 8 (1935/1936).
- 80) "P. L. Steenhuisen overleden", Telegraaf 27-10 1940.

- 81) Het door prof. dr. H. Engel begonnen persoonsarchief, ondergebracht in in de Artis-bibliotheek, Amsterdam, bevat een rouwkaart betreffende het overlijden van Steenhuizen (te vinden bij "Steenhuizen").

- 1) *Organ der Club van Nederlandse Vogelkundigen* 9 (1936) plaat 1.
- 2) Koninklijk Huisarchief 's Gravenhage, A51-XIV-46, A51-XIV-48.
- 3) *Ons Amsterdam* 1 (1949) 40.
- 4) Zoölogisch Museum Amsterdam.
- 5) GA Amsterdam, PA 395.2675.
- 6) *De Levende Natuur* 45 (1940) 157.
- 7) Zoölogisch Museum Amsterdam.
- 8) GA Amsterdam, PA 395.4549/Artis-bibliotheek, Amsterdam.
- 10) Rijksbureau voor Kunsthistorische Documentatie 's Gravenhage, uit de fotonegatieven van het werk van de kunstenaar Jaap Kaas.

81)	Het door prof. dr. H. Engel begonnen persoonsarchief, ondergebracht in
82)	in de Ardie-bibliotheek, Amsterdam, bevat een rouwkaart betreffende het
83)	overlijden van Steenhuisen (te vinden bij "Steenhuizen").
84)	De familie van "De familie van 't Hart" (zie "De familie van 't Hart")
85)	De familie van "De familie van 't Hart" (zie "De familie van 't Hart")
86)	De familie van "De familie van 't Hart" (zie "De familie van 't Hart")
87)	De familie van "De familie van 't Hart" (zie "De familie van 't Hart")
88)	De familie van "De familie van 't Hart" (zie "De familie van 't Hart")
89)	De familie van "De familie van 't Hart" (zie "De familie van 't Hart")
90)	De familie van "De familie van 't Hart" (zie "De familie van 't Hart")
91)	De familie van "De familie van 't Hart" (zie "De familie van 't Hart")
92)	De familie van "De familie van 't Hart" (zie "De familie van 't Hart")
93)	De familie van "De familie van 't Hart" (zie "De familie van 't Hart")
94)	De familie van "De familie van 't Hart" (zie "De familie van 't Hart")
95)	De familie van "De familie van 't Hart" (zie "De familie van 't Hart")
96)	De familie van "De familie van 't Hart" (zie "De familie van 't Hart")
97)	De familie van "De familie van 't Hart" (zie "De familie van 't Hart")
98)	De familie van "De familie van 't Hart" (zie "De familie van 't Hart")
99)	De familie van "De familie van 't Hart" (zie "De familie van 't Hart")
100)	De familie van "De familie van 't Hart" (zie "De familie van 't Hart")

Bronnen afbeeldingen

- 1) De Levende Natuur 7 (1902/1903) 194.
- 2) Orgaan der Club van Nederlandsche Vogelkundigen 9 (1936) plaat 1.
- 3) Koninklijk Huisarchief 's Gravenhage, A51-XIV-46, A51-XIV-48.
- 4) Ons Amsterdam 1 (1949) 40.
- 5) Zoölogisch Museum Amsterdam.
- 6) GA Amsterdam, PA 395.2675.
- 7) De Levende Natuur 45 (1940) 157.
- 8) Zoölogisch Museum Amsterdam.
- 9) GA Amsterdam, PA 395.4549/Artis-bibliotheek, Amsterdam.
- 10) Rijksbureau voor Kunsthistorische Documentatie 's Gravenhage,
uit de fotonegatieven van het werk van de kunstenaar Jaap Kaas.

- Bronnen afbeeldingen
- 1) De Ievende Natuur 7 (1902/1903) 184. fig. 1 (Amsterdam).
 - 2) Ornament der Club van Nederlandse Vozelkundigen 9 (1936) plaat 1.
 - 3) Koninklijk Huisarchief 's Gravenhage, A51-XIV-46, A51-XIV-48.
 - 4) Ons Amsterdam 1 (1949) 40.
 - 5) Zoologisch Museum Amsterdam.
 - 6) GA Amsterdam, PA 395.3675.
 - 7) De Ievende Natuur 45 (1940) 157.
 - 8) Zoologisch Museum Amsterdam.
 - 9) GA Amsterdam, PA 395.4548/Artis-bibliotheek, Amsterdam.
 - 10) Rijksbureau voor Kunsthistorische Documentatie 's Gravenhage, uit de fotonegatieven van het werk van de kunstenaar Jap Kase.

